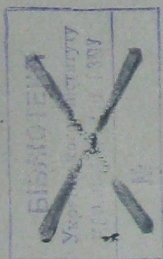

✓

ПЛУР

7

1929

Ціна 50 коп.

КООПЕРАТИВНЕ ВИДАВНИЧЕ
ТОВАРИСТВО ПИСЬМЕННИКІВ
ПЛУЖАНИН

ПРОДОВЖУЄТЬСЯ ПЕРЕДПЛАТА НА

ПЛУГ

МІСЯЧНИЙ ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІЙ
ІЛЮСТРОВАНІЙ ЖУРНАЛ
СПІЛКИ СЕЛЯНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ „ПЛУГ“
ЗА РЕДАКЦІЮ: А. Головка, А. Панава, С. Пилипенко,
Ю. Савченко і Т. Степового
РІК ВИДАННЯ П'ЯТИЙ

ПЛУГ містить оповідання, романи, повісті, поезії, гуморески кращих майстрів художнього слова.

ПЛУГ подає нариси, подорожі письменників, що висвітлюють соціалістичну реконструкцію села й міста, соціалістичне змагання.

ПЛУГ допомагає письменникам-початківцям, друкуючи на своїх шпальтах їхні твори, містичні поради, листування тощо.

ПЛУГ висвітлює питання марксистської теорії та методології літературознавства, історії літератури та літературної критики.

ПЛУГ подає рецензії на новинки з красивого письменства, інформує читача про нові видання з белетристики.

ПЛУГ подає широкую інформацію про містечке життя УСРР, Союзу й закордону: хроніку літорганізацій, пролетлітератури Заходу, працю видавництва, літературні конкурси тощо.

В ЖУРНАЛІ БАГАТО ІЛЮСТРАЦІЙ ТА ФОТО
Виходить книжками в 80 сторінок

ПЕРЕДПЛАТА:

1-й АБОНЕМЕНТ: „Плуг“ на рік—4 крб. 50 коп.,
на 6 міс.—2 крб. 50 коп., на 3 міс.—
1 крб. 35 коп., на 1 міс.—50 коп.

2-й АБОНЕМЕНТ: „Плуг“ з додатком 12 випусків
із серії „Весела книжка“ В-на „Плужанин“
(річні передплатники) на 1 рік—5 крб. 50 коп.

ПЕРЕДПЛАТУ НАДСИЛАТИ:

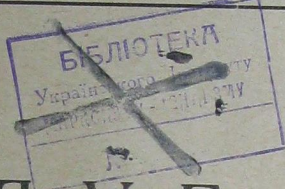
ХАРКІВ, ВУЛ. К. ЛІБКНЕХТА, № 31
ВИДАВНИЦТВУ „ПЛУЖАНИН“
КРІМ ТОГО, ПЕРЕДПЛАТУ ПРИЙМАЮТЬ:
ГОЛОВНА КОНТОРА ПЕРІОДВИДАВ ДВУ,
краниці та уповноважені Періодсектору на
місцях, поштово-телеграфні к-ри та листоноші

СПІЛКА СЕЛЯНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ ПЛУГ

ПЛУГ

ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІЙ
МІСЯЧНИК

ЗА РЕДАКЦІЄЮ

А. ГОЛОВКА, В. МИСИКА, А. ПАНОВА,
С. ПИЛИПЕНКА, Ю. САВЧЕНКА
і Т. СТЕПОВОГО

РІК П'ЯТИИ

1929

ЛИПЕНЬ

№ 7

КООПЕРАТИВНЕ ВИДАВНИЧЕ Т-ВО ПИСЬМЕННИКІВ
ПЛУЖАНИН

Бібліографічний опис цього
видаюча здійснено в "Листописі
Укр. Друку", "Картковому ре-
пертуарі" та инд. покажчиках
Української Національної Палати

SOLDAT INCONNU

Броневський

Колись був звичайним жовніром.
Ім'я — непотрібні згуки.
Камінь відірваний виром, —
Лежу під паризьким бруком.

Загорнули в короговку люди,
Щоб не бачити сліду від кулі.
Тротуаром придавлено груди,
Твердими каміннями вулиць.

Батальйони ішли по дорогах,
Шли по грудях із маршами дужих.
Топтали під крик: „Перемога!“,
Дивувалися смерті байдуже...

Спиніть свої марші. Не руште.
Нема перемоги. Омана це.
Відкиньте тягар, що так душить:
Хід тріумфальний і Францію.

Не буду вже більш її сином:
Прагне муки, кривавого герцю.
Проти неї піду з карабіном,
Багнетом проб'ю їй серце.

Хай стопче їй серце наруга,
Закиньте кістки на долину.
Покажу я вам Францію другу —
Нової любови країну.

З польськ. переклала Мар'яна Хмарка

ЮРА ДАНИЩУК

(З подорожніх записок)

М. Ірчан

Я не міг не помітити і не пізнати його. Сидів у кутку просторого вагону і без найменшої цікавості дивився перед себе на блискучу стіну. А експрес Канадської Тихоокеанської Залізниці блискавкою прорізував незаселені простори і з кожною годиною був все ближче Атлантичного океану.

М. Ірчан

Здовж залізничного шляху—цвинтарі. Тільки до-свідчене око могло запримі-тити час од часу могилки, зарослі бур'янами, а то й за-топтані роками, в яких лягли жертви надмірної праці, не-дуг і нещасливих випадків. Ще не так давно тисячі ро-бітників-емігрантів, переваж-но українських, прокладали канадськими пустирями цей шлях. Прорізували камінні гори, вирубували спокон-вічні ліси, висушували бо-лота і за собою залишали високий, твердий насип з двома чорними гадюками—рейками і дрібні могилки. І ніхто ніколи не поцікавився, навіть не знав, хто віддавав своє життя в далекій заоке-анській землі за добробут її. Жертви ж ті були тільки—емігрантами.

Не знав цього й він, хоч найстарший син його теж ліг в одну із занедбаних могил здовж шляху, розчавлений обломком гранітної скелі. Але це було давно, дуже давно. Його стара пам'ять ледве тямить той день. Бо дні, місяці й роки заросли бур'янами, переорані залізними плугами, викорчовані з корінням без сліду.

Я не міг не помітити і не пізнати його. Поміж червоними облич-чями ірландців і сухими видовженими англійців його знищене, ви-сушене лице з першого погляду сказало мені: „свій“. Але я не під-ходив, не розпитував. З якимсь тяжким жалем і одночасно найбільшою ширістю дивився я на його. І знав, що йому куди більше чужо в тому вагоні як мені. Тому й хотів підступити, забалакати, але—з другої

переділки вагону увійшов пароплавний агент, що їхав з нами в Європу, і сразу помітив, чим зацікавився я.

— А я й забув сказати вам. Матимемо цікавого співтовариша по дорожі...

— Ви про кого?

— Про цього діда. Цікавий дід. Знаєте, йому сто років. Недочуває вже сердега...

— А хіба він перенесе дорогу через океан? — спитав я, чомусь затривожений.

— Не думаю, — злорадно посміхнувся агент. — Але нам яке діло? Дорогу він заплатив, а переживе її чи ні, це не наша справа.

З кінця вагону хтось гукнув агента, і він ніби дружньо стиснув мені руку вище ліктя і відійшов. А я, не вагаючись більше, присів біля старого. І дивно! Досі майже непорушна, постать діда раптом ожила. Він неспокійно забігав очима, боязко відсунувся від мене і правою рукою почав чомусь нервово натискати виляючий піджак біля серця. Я зніяковів. Думав, може, старий перелякався мене і з того переляку дістав біль серця.

— Не лякайтеся, я свій! — гукнув йому прямо в ухо, знаючи від агента, що він недочуває. Старий насторожився, ніби мій голос долітав до його тільки частинами.

— Я свій, діду! Свій!

Хитнув головою, легко посміхнувся, але малі очі в колі густих зморшок все ще з недовір'ям дивилися на мене і неспокійно бігали.

— Куди їдете, діду?

Він не дочув, і я гукнув голосніше.

— В старий край, сину. Старий край ¹⁾...

— Чого?

— Вмирати...

І більше ані слова. Знову вдивився застиглими очима перед себе на блискучу стіну, але праву руку все ще держав на серці. Я теж мовчав. Столітній дід, що їхав у рідний край вмирати, видно, зовсім не був зацікавлений у розмові. Я оглядав його. Був одягнений, як жебрак. Жовтого кольору сорочка, піджак і штани в лахміттях. А збоку на лавці дві бляшані коробки з консервів, у них шматок хліба та декілька крашанок. Це все з його подорожніх речей.

* * *

Ближче познайомився я з дідом тільки на пароплаві. Він нікому не довіряв і лише дякуючи пароплавному агентові-українцеві, що користувався й старого довір'ям, мав я змогу розбалакатися. Для діда було відведено окрему малу каюту, в якій просиджував він днями

¹⁾ Старим краєм звуть українські емігранти в Канаді і цілій Америці свій рідний край: Україну, Галичину.

й ночами. На палубу не виходив ніколи. І хоч у каюті було крісло й ліжко, старий завжди сидів на підлозі і навіть спав на ній.

Коли я вперше зайшов у каюту з агентом, дід на підлозі сидів, похитуючись, і старим, трохи пискливим голосом співав якусь стару пісню. Може, це він самий зложив слова до неї, а може, й існувала колись така пісня — я не знаю.

Ой не прийдеш, ти до мене в гості,
Та й не прийдеш...
Бо вже твої лиця покрила земляця —
Сирая земля...

Агент пробував розсміятися, але я німим рухом здержав його. Дід не бачив нас, співав далі. Але нових слів пісні я вже не почув. Він повторяв одні і ті самі, все однаково похитуючись при тому.

— Діду! — гукнув йому в ухо агент. — Це наш чоловік, добрий чоловік! Він хоче побути у вас!

Старий підніс свою малу лису голову і знову неспокійно забігав по мені очима, а праву руку поклав на серце. Так, як у вагоні.

— Це чоловік наш, діду! Хоче побути у вас!

Дід болісно скривився, неначе цим вітав мене, і глухо промовив:

— Я вірю. Сідайте. Тільки, паничу, не куріть, бо душить і гріх Не куріть!

І я слухняно погасив цигарку.

— Розкажіть йому, діду, за себе все. Він хоче знати. Розкажіть, це чоловік наш! — кричав агент, при чому гладив його плечі, як би заспокоював дитину. — Розкажете?

Старий здвигнув плечима, ніби вагався, і безрадно дивився на агента. Він знав тільки цю одну людину в дорозі і повинувався всім наказам її. Тому й хитнув головою на знак згоди. Але я бачив, що робив він це нерадо.

Опісля майже два дні слухав я діда. Розказував придавленим, далеким від життя голосом, часто повторював одне і те саме, а часами зовсім замовкав і тільки пізніше, навіть не дивлячись, чи я ще є, говорив далі. Все ж таки за два дні переді мною розгорнулася сторінка тяжкого життя Юри Данищука з галицького Покуття. Ось вона!

* * *

Тридцять п'ять років тому повернувся з австрійського війська в село один з синів Юри — Данило. Повернувся не самий, а з радісною вісткою, що за далеким морем є ще щаслива країна Канада, в якій кожному, хто приїде, дають досхочу землі. Данило бачив, як їхали німці, розвідав, як і куди, і своїми оповіданнями запалив ціле село. Але чим гарячіше розказував він, тим менше вірили йому. Бо невже ж може бути, щоби бідному давали десь даром землю, та ще й досхочу? Не може цього бути навіть за морями! Хтось обдурив

Данила. А втім — хай їдуть Данищуки і, якщо це правда, то напишуть, і другі поїдуть за ними.

Довго думали Данищуки. Довго боролися думками. Довго плакала стара мати, що на старі літа везуть її на загибель. І Юра, якому хоч і стукнуло шістдесят п'ять, але силою своєю міг помірятись навіть з синами, не дуже охоче погоджувався їхати. Але сини жити не давали. І одного вечора, коли старого впоїли жовтою оковитою, за намовою сусідів і синів, Юра продав своїх чотири морги й хатину і під голосіння Данищучки і п'яні вигуки гостей в рідній хатині став чужим.

Ціле село вийшло проваджати Данищуків в невідому, далеку дорогу. А на підводі, ніби потерявши розум, кричала стара мати і розпачливим голосінням прощалася з рідними порогами, з рідним селом.

Повних три тижні в голоді, недузі і поневірці промучилися Данищуки на пароплаві. Везли ж їх тим пароплавом, що з Канади в Європу перевозив худобу, а з Європи — найбільш бідних емігрантів.

З порту везли їх залізницею тільки до міста Вінніпегу. Далі залізниці ще не було, і три найстарші сини Юри враз із батьком стали працювати біля будови залізничного шляху в західню родючу Канаду, в напрямі до Тихого океану. Стара мати з двома наймолодшими хлопцями місяцями поневірялася в лісах і на очах сохнула. І тільки тоді, як найстаршого сина Василя розчавив обломок скелі і його зарили в піщану могилку, Данищуки покинули скитальче життя. За запрацьовані гроші купили пару волів, підводу і рушили шукати обіцяної землі. Рушили на захід, в степи Саскачевану й Алберти. Але чисті землі здовж задуманого залізничного шляху були вже забрані, і Данищуки відбивалися все далі і далі від людей. Минали тижні, а вони все ще не найшли землі. Харчі минулися, довелося жити лісними ягодами. Ночами захищали себе багаттям від дикого звіру й хмар влізливих комарів. І нишком проклинали той день, коли покинули пороги бідної, рідної хатини, але воріття не було. Стара Данищучка зовсім вибилася з сил, і, коли однієї ночі пристанув табір Данищуків в болотистій околиці на ніч — ліг, стара, як звалена вітром дуплава верба, впала на мокру землю і більше вже ніколи не стала на ноги. Повільно, на очах цілої родини вмирала три дні.

— Як би шматочок хліба, може, й вижила б ще... — шепотіла потрісканими з гарячки губами. А потім крізь сльози: — що буде з вами? Що буде?..

І жакливу тишину канадської холодної ночі в далеких і темних гущавинах лісу зрушив придавлений, повний найвишого болю й безрадісності плач Данищуків. Вранці, до сходу сонця, вирили в трясовині яму, виліжили її зеленими вітками і похоронили стару Данищучку. А самі — далі. Далі, до обіцяної землі, з їдким болем у серцях, з кам'яними, смарнілими обличчями.

Через тиждень зупинилися над озером. Рішили поселитися там. Довколо — ні одної живої душі. Тільки непроходима гущавина, що, може, й не оачила ще людини, і на горбку невеликий шматок вільної землі —

цілини, що ще ніколи не була порушена людською рукою. На цій цілині й викопали землянку, вкрили деревом і цим почали своє господарство. Надходила осінь, за нею люта зима. Данило, що став майже німий, бо ніколи й словом не відзивався до нікого, вибрався з молодшим братом шукати людей. Повернулися аж через три тижні. За решту запроцьованих на залізниці грошей купили конячку, мішок соли, муки і найпотрібніше господарське знаряддя.

Ніхто ніколи не довідався, як тяжко боролися за життя Данишуки в першу зиму. Якби не білі зайчики й білки — загинули б з голоду. Оті дрібні тваринки вирятували їх. І весною шматок цілини вони скопали й засіяли пшеницею. А далі — всі гуртом взялися корчувати ліс і гушавину. Корчували в поті чола шість років, доки виборили стільки землі, що могла прокормити їх. І аж за п'ять років почали поселятися близько них люди.

Минали роки. На горбку над озером виросла хата, а біля неї ціле господарство. Данишуки віджили, хоч куди тяжче працювали як в рідному селі. Але жадоба все більших просторів землі гнала їх вперед, і вони всі сили віддавали на боротьбу з лісовою гушавиною.

Старий Юра, колись кремезний дід, зносився до непізнання. Сили опускали з кожним днем, але за це на очах росли сини. Двоє з них поженилися і відійшли від старого. Залишився Юра з двома наймолодшими. І за працю проходили дні, місяці, роки. Юра Данишук став дивним чоловіком. Його єдиною мрією було повернути в рідне село і там зложити струджені кості, померти. Нового світу — Канади — він зовсім не знав. Десять років прожив, пропрацював на одному місці, далеко від людей, від якого б то не було людського життя. Що діялося в світі, він не знав. Перша вістка, що дійшла до нього і вразила його, це війна. Сини сказали, що в далекій Галичині почалася велика війна, а згодом, що цілий світ почав битися. І Юра довго думав над цим, а в глибоких тайниках серця радів, що сини його тут, а не там.

Згодом пішла нова чутка: Канада посилає у Францію й своє військо. По найдалших фармах почали шwendятися агенти і записувати добровільців в армію, на фронт. Ніхто не хотів іти, хіба який п'яний здуру записався і його відвезли в місто силою. Та через кілька місяців на спокійні фарми налетіли загони „червонокаптанників“¹⁾, кінної поліції, найбільш проклятих всім населенням чортів. Неначе диких звірів схвачували вони молодих хлопців і гнали в місто, в касарні. Сини Юри ховалися з іншими хлопцями по лісах і тільки час од часу ночами загощували до старого за харчами. Та небаром прийшла чутка, що Данила піймали в місті, як віз на продаж пшеницю, і забрали у військо. Не хотів Данило служити, не хотів вдягати салдатський мундир. І „червонокаптанники“ роздягли його серед зими враз з іншими непокірними, всадили голим у велику бочку і все тіло обложили льодом. А зверху пустили струмочок найхолоднішої води, що ллявся

¹⁾ Канадські жандарми одягнені в червоні френчі.

на голову нещасних жертв. Хто міг видержати такі нелюдські страждання? Не видержав і впертий Данило, дав згоду служити, але — через два тижні одноєї ночі на ганку військової церкви в таборі — повісився.

А по фармах ішла далі вперта боротьба з загонами „червонокаптанників“. Хлопці не тільки ховалися по лісах, але й відбивалися рушницями від напасників. І в одній боротьбі було забито поліцай. Хто забив — невідомо, бо стріляли всі хлопці, але підоспівший на підмогу новий загін оточив ліс і піймав з рушницею в руках тільки наймолодшого сина Юри — Андрія. Всіх хлопців передали в „Ірляндську гвардію“, зложену з самих українців, а Андрія — під суд. В Канаді ж за смерть карають смертю. І одного січневого ранку на подвір'ї Вінніпегської тюрми повісили наймолодшого сина Юри Данищука — Андрія.

Старий зовсім здивачів. Дехто навіть думав, що він збожеволів, бо відчужився зовсім від людей, замкнувся в своїй хаті і тільки два останні сини могли увіходити до його. Щоби рятувати старого, жонатий Петро переїхав з жінкою жити до старого. Але старий ніколи вже не прийшов до себе. Його навіть не потрясла вже нова і остання подія, коли минулої весни два останні сини з підводою й кіньми загомилися на льоду озера і загинули. Везли в місто пшеницю найкоротшою дорогою, як і всі, через озеро і пропали під льодом по сьогодні.

Рік прожив старий замкнений у хаті і ні одним словом не відізвався до невістки і двох онуків. А як невістка одружилася вдруге, старий Юра без слова прощання покинув старе гніздо над озером, де залишив рештки своїх сил і життя всіх синів, і подався фармами.

— Нічого не хочу, тільки ще раз глянути на рідне село і, як жебрак, вмерти хоч би й під тином! — говорив всім і прохав допомогти йому. Пів року ходив по людях і складав кожний цент. Ніхто не вірив, що він поїде. З жалю до старого давали хто що міг. А Юра все ж таки одного дня прийшов у пароплавну агенцію і заплатив собі дорогу до рідного села. Всі маєтки, що він мав, це — одіння в лахміттях і дві бляшані коробки від консервів, а в них шматок хліба і декілька крашанок. І він зовсім не думав, чи буде кому приютити його в селі, чи живе ще хтось із близьких.

— Вмерти на рідній землі, паничу, це все, — кінчив своє оповідання старий. — Сто літ промучився я, тяжко промучився. Хочу відпочити, але не в Канаді. В Канаді і по смерті нема спочинку. Бо придуть всі сини мої і стара моя і скажуть: ти нас завів на загибель в чужу-чуженицю! Ти за порцію горівки продав нас на тяжку поневірку, щоб ми гірше звірів жили від світу, від людей в тих лісах! І не буде мені спочинку навіть по смерті...

І старий, сумно похитуючись, знову затагнув свою дивну, розтяглу пісню:

Ой, не прийдеш ти до мене в гості,
Та й не прийдеш...
Бо вже твої лиця покрила земля,
Сирая земля...

А я дивився на його, слухав і не знав, чи це хвиля божевілля, чи справді старий тужить за кимось зі своїх найрідніших...

* * *

Через два дні, як ми саме були посередині океану, десь біля десятої ввечері хтось постукав у мою каюту. Увійшов агент.

— Старий не діждався...

— В чому річ?

— Помер.

— Помер?

— Що ж тут дивного? Сто літ, хіба мало?

— Як же помер?

— Просто. Як сидів на підлозі, так і захолов. І знаєте, цілу до рогу я платив за його, що було треба, бо жалівся, що немає в його ані цента. А оце, як переносили його, найшли в піджаку зашитих на грудях сімнадцять доларів. Що ви скажете на це?

Я не сказав нічого. Неначе уві сні згадав, що старий завше неспокійно водив очима по кожному чужому і нервово натискав вилинялий піджак біля серця. Це він боявся за марних 17 доларів, що в нього були всім багатством.

* * *

Вранці на палубі я був першим. З недосяжних просторів саме зійшло сонце, але його заслонив сірий туман, що здіймався з чорних глибин океану.

Я прийшов на похорони Юри Данищука і чомусь нервувався, ніби мені треба було виголосити перед великою аудиторією промову.

Хутко на палубу вийшов помічник капітана і агент. Він хитнув мені головою і посміхаючись кинув:

— Встали?

— Встав

Двоє матросів принесли завинене в темнобілий мішок висохле тіло Юри. А мені чомусь пригадалася єгипетська мумія. Мішок був на дошці і до ніг прикріплені залізні тягарці. Дошку з тілом сперли матроси на бильці і чекали. Помічник капітана витягнув якусь книжечку і пробубонів коротку молитву. Потім взяв під козирок, агент собі, а я скинув кашкета. В цій хвилі матроси піднесли дошку, і по ній тихо, безшумно зсунулося завинене в мішок тіло Юри Данищука. Але я чомусь не глянув униз, щоб побачити, як тоне воно в хвилях океану.

Останніми відійшли двоє заспаних і до крайності байдужних матросів. Прикриваючи долонями від вітру сірника, закурили короткі люльки і, погойдуючись, мовчки посунули по вкритій соляним піском палубі.

Залишився тільки я. Перехилився через поручні і не відводив очей від темної безодні. На найвищій щоглі вартовий вдарив в мідяні

крила дзвона шість разів. Я підвів голову. На палубі ані душі. Завжди галасливе і від скуки метушливе життя пароплава ще спало. Мою увагу звернув нараз недалекий брязкіт. Я глянув у бік і побачив, як байдужий матрос недбало викинув за борта дві бляшанки від консервів, що були власністю Юри Данищука. Всі сліди по старому були вже затерті.

Глянув на океан. Неначе безкрай степ у ранковому тумані. А зі сходу невидною силою насувався сірий туман все ближче і ближче і вів з собою пустуна-вітра, що жалісно квилів на голих реях. Та пароплав спокійно і зневажливо різав запінені хвилі Атлантики, що безсило билися в його чорні стіни і вкривалися найбагатшою, ніжно-голубою мозаїкою.

І враз на сході неначе засвітало. Легко-легко. На мутному небозводі вказалися анемічно-бліді хмаринки, і туман боязко почав відступати на захід. Тільки вітер, як розбавлений хлопчина, гуляв по гладких хвилях і білими баранчиками котив їх в безкраю далечинь.

А згодом і зовсім прояснилося. Після короткого, слабого бою — тиша і сонце.

На палубі „Міннекади“ Атлантичний океан, 5 червня 1929 р.

ВІД'ІЗД М. ІРЧАНА З АМЕРИКИ

На палубі „Міннекади“

Перший зліва — М. Тарновський, український поет і журналіст; поруч — М. Ірчан

ДВІ ЗУСТРІЧІ

А. Калиновський

Пам'ятаю: років тому вісім
Він приходив, сірий і похмурий —
Замінати борошно у місті
На гнилий шматок мануфактури...

Пам'ятаю, як він лаяв ціни,
Що тоді їх міряли пудами...
Словом, був він дядьком з Полтавщини.
Від дідів і прадідів невдалим...

А учора бачив його знову,
Дивування стримуючи буйне:
Це ж його помітка на путівці —
Голови зразкової комуні!

Це ж його, розумне і доречне,
Господарське у розмові слово...
А у школі відкривав він вечір
Від ячейки докладом чудовим...

Вісім років, любий мій земляче,
Не развіялись даремно у повітрі,
І тебе, бач, обгорнув гаряче
Революції червоний вітер.

І вже важко уявити знов це:
Як ішов ти, сірий і похмурий —
Віддавати борошно торговцям
За гнилий шматок мануфактури.

І вже ніяк самий крок рівняти:
Де вона, одвічна та повільність?!
Межи стін комунівської хати
Ти удруге народився й виріс.

ТАЄМНИЧІ ДЗВОНИ

(Уривки з роману „Рибальська легенда“)

Ів. Андрієнко

ВИПАДОК НА БЕРЕЗІ МОРЯ

На ранок, ще тільки перші промені вересневого сонця посеребрили синьо-зелені водянні простори, по рибальському селищу Косачі поповзла цікава новина. Ширитись почала вона з косачівського причала, а привіз її з моря рибалка Демид Лотоша.

Новина така:

— Уночі на морі чути було жалібні дзвони й загинув Петро Лотоша.

— Невже? Ох лишечко! Як же воно трапилось?

— Бігли на баркасі вони з Демидом морем, коли це як задзвоне, як налетить вихор, Петра й підхопило... Демид аж ледве на березі до пам'яті прийшов.

— Та ні, не так. Задзвонило, а потім якась невидима сила налетіла на баркас, і Петро зник.

— А я ще не так чув. Ніби плывуть вони, а ніч... Демид собі біля стерна, а Петро собі ліг на дно відпочити, коли це як захвилює, потім із води як вискочить тварина якась... Підскочила, схопила Петра, і пропав рибалка. Може, акулу в наше море занесло.

По-різному передавали новину, але ці балачки на одному сходилися: на таємничих подіях уночі на морі, ніби дзвонили дзвони. Знаходились і невіри, що говорили:

— Лотоші люблять за коміра міцного закладати. Чи, бува, Демидові не приверзлося з п'яних очей?

Але чутці про дзвони й ці невіри вірили. Пригадували минуле, — з самої весни то там, то там і косівчани, і махлаківчани (сусіднє рибальське селище) чули на морі дзвони.

— Де ж зараз Демид Лотоша?

— На причалі.

І цікаві тяглися на косачівський причалок. Ще й години не минуло, як новина перелетіла до крайніх селищних халуп, а на березі вже товпилося понад сотню людей. Звичайно, найбільше жінок та дітей...

Радивонові про цю новину розповів Зінько. Він схопився зарані й побіг на берег — перевірити сітки на приколах. На березі він один із перших бачив Деміда. Задовольнивши свою цікавість, він прибіг і Радивонові з Пилипом розповісти. Останнього він не застав, бо той уже додому пішов. Радивонові боліла голова після вчорашнього — незвичка, і він байдуже вислухав Зінькове оповідання.

— Щось не те. Може, бувши п'яним, Петро випав із баркаса.

Його лише зацікавили дзвони. Цьому він вірив. У важкій, з похмілля, голові хлюпнулася думка:

— Цікаво, яка то чортяка похорони справляє в морі?

Вже згодом, щось подумавши, він трохи пожвавішав і звернувся до Зінька:

— Давай коли вночі на моєму баркасі понишпоримо в морі. Чи не спіймаємо отого жартівника, що з дзвонами жартує.

Зінько спершу захопився цією пропозицією:

— А справді, цікаво б довідатися, що воно дзвонить.

— Не що, а хто...

Але трохи згодом він уже непевно говорив:

— Це ж не первина. То тільки вчувається, а ніяких дзвонів немає на самім ділі. Вчувається завжди перед якимсь лихом.

Радивон, сміючись, махнув рукою. Зінько знову побіг на берег...

Оточений натовпом цікавих косачівчан, на березі біля причалу, де прибережна галька не вилискує чистотою, а забруднена морськими покидьками, стояв [високий червонощокий рибалка з відкритою головою і в кільканадцять раз розповідав про пригоду. Він був страшенно схвилюваний, рухав швидко руками й поводив на присутніх дико вираженими очима. Присутні, особливо жінки, ойкали й цим ще більшого хвилювання додавали оповідачеві.

— Були ми, значить, із Петром у Буданському — возили трохи риби продати. Побазарювали, а над вечір і на берег, щоб, значить, додому. Все як слід було...

— Тобто й випили, — перебив присутній дід Грипак.

— І випили трохи, а як же... Але, уявіть собі, то завжди було, як вип'ю я, одразу п'яний і вже нічого не пам'ятаю — сплю, а вчора й горілка не брала. Ну, значить, нап'яли ми вітрило й рушили додому. Вечоріло вже. Я й кажу Петрові: „Лягай ти спати, а я біля стерна повартую“. Так і зробили — Петро простягся на дні баркаса, а я стерно в руках держу та пісень співаю. Вітер собі подорожній, і баркас птицею летить. Пропливли ми так, може, годин зо три. Я вже було хотів Петра будити. Коли це — що воно за знак! То було, як звичайно вночі на морі — туманувато, сірувато, а то враз стало темно, ніби хто шапку на очі насунув. Я роздираю очі, а воно ще темніше робиться.

— А може, заснув ти? — почувся скептичний Грипаків голос.

— Де там. І очей не стуляв... Я, значить, розтуляю очі, коли це, як садоне!.. Мілина. Страшно зробилося, але все таки міркую собі: „Де й узятись, адже п'ятнадцять літ їзду — не повино бути“. Розбудив Петра, шепочу йому. Він парубок не робкого десятку, одразу у воду — щоб, значить, баркас із мілини зіпхнути. Він тільки у воду — і я одразу перестав його бачити, чую тільки лайку його та шамотіння...

Демид Лотоша на хвилину припинив розмову. Очі йому ще більше виражались. Слухачі, хоч дехто з них і не раз уже чув про пригоду, принишкли, і лише тільки легенькі прибережні хвилі люб'язно туркотіли під ногами. Лотоша нарешті зібрався з духом.

— Коли ось чути десь збоку: бев-бев! Та так жалібно, мов по мертвяку. В мене й волосся полізло догори. Хочу гукнути до Петра

і не можу. Раптом, як загуде, як затрусить, потім баркас як трусоне... Я так і полетів сторч. Усе ж таки, хоч і страшно, і мороз по шкірі скалки розсипає, а я не робею... Спихавшись на ноги, дивлюсь, а на тому місці, де був Петро, стовп води так і піднявся... Потім як зашавчує щось, як завие! А тут ще й дзвони...

— Ох, матінко!— голосно сплеснула руками в натовпі якась жінка.

— Ай!— зідхнув приголомшено весь натовп. Тільки один дід Грипак, як і раніше, неймовірно гукнув:

— А перед цим ти ж говорив, що не стовп води над міліною піднявся, а згори якийсь привид, мов волохата шапка. Спустився та так і придушив Петра.

Демид непевно глянув на діда.

— Ні, то я помилився. Тепер ось добре пригадую, що водяний стовп... Закрутило баркасом, а я таки знову не робею. Гукаю Петра, держу стерно на те місце, вертаюся, а брата й духу не чути. А тут дзвонить... Я перехристився, та додому. Що ж було інакше робити?..

Навкруги враз загомоніли:

— Отаке лихо! Отакому молодому загинути!

Лотошчиха, низенька повновида молодиця, сьогодні відчувала себе героєм дня. Та як же й не бути героєм, коли отака подія. На ній зосереджено було увагу не одного десятка людей,— із усіх боків так і сипалися слова співчуття та різні розпитування. Коли її чоловік перестав розповідати, почала вона:

— А я собі сплю та й сниться мені, що сидимо ми з Демидом над якимсь проваллям. Коли це де не візьметься волохата чорна тварина. Та велика така... Як ухопить вона Демиду за ноги та як потягне. Я за руку до себе тягну, а вона за ноги в провалля... Проснулася та й давай христитися. Ще тоді подумала я, що не перед добром. А воно, бачите, яке горенько...

Ніякий сон Лотошчисі не снився, а вона його сама вигадала, щоб більше цим бабів уразити.

Трохи осторонь від натовпу плакала висока, трохи кирпатенька й гарненька дівчина. Її заспокоювали кілька подруг. Дехто з молодиць та рибалок побачив її в натовпі й загомоніли:

— Весілля ж через тиждень повинні були з Петром справляти. Бідна дівчина— отак побивається.

Рибалки почали між собою радитися.

— Що робити?

Дід Грипак говорив:

— На мою думку, нічого тут теревенити, а треба лаштувати баркаса та їхати відшукувати.

З ним сперечалися. Глива, багатий селищний рибалка, що був тут же, радив:

— Спершу треба в міліцію заявити. Це вже твоє діло,— звернувся він до молодого рибалки, що був у Косачах за виконавця.

— Це бігти аж у Махлаківку, міліціонерів заявляти, — чуваючись, мулився той...

Ще до цих розмов, коли Демид Лотоша розповідав, ліворуч із-за приколів з'явилася жіноча постать. Вона непомітно підійшла, стала осторонь натовпу й почала слухати. На плечі в неї сидів сталево-білий мартин. То була Юлька. Який час її ніхто не помічав, і вже коли Лотошчиха розповідала про свій сон, дівчину помітила Батюкова Марина. Вона на вухо сказала одній молодиці, показуючи на Юльку, потім другій. А коли зацікавила їх своїми словами, то вже голосно загомоніла:

— Це вона, відьмуга, винна... Тільки вона... Отож вона й стовпа водяного пустила, й душу Петрову, християнську загубила. Вона відьма! Я сама в неї хвоста бачила.

Увага натовпу зосередилась навколо Марини. Майже всі замовкли й присунулися ближче. Юлька ще нічого не розуміла, не знала, про кого вигукуює Марина, і тільки птах-мартин відчув небезпеку для своєї господарки. Він раптом стрілою кинувся в повітря й там, кружляючи, дико закричав. Тоді і Юльку охопила незрозуміла тривога. А Марина вже палко гукала:

— Я готова під присягу піти, що бачила в неї хвоста.

Намагаючись її перекричати, гукнув дід Грипак:

— Дурне ти плетеш, молодице!

Його підтримали ще кілька рибалок. Хтось навіть, вигукнувши „ого!“, глузливо зареготав. Але більшість була на Марининому боці. Раптом Глива, що при перших Марининих словах замислився, тепер зловтішно посміхнувся й закричав:

— Справді, доки отієї пройди не було, ніяких дзвонів на морі ніхто не чув. Це все її штуки.

Під впливом загального піднесеного настрою Лотошчиха уже й справді повірила що їй снився сон. Вона придивилась до Юльки й зненацька дзвінко-пронизливо закричала:

— Вона! Їй-бо, вона! — Та чорна тварина, що у сні тягла за ноги Деміда. Очі ж точнісінькі!

Це ніби стало за гасло. Натовп наелектризувався. Хтось завешав:

— Бий її!

Першою на Юльку шулікою налетіла Марина. З-під її рук шматтям полетіла дівчинина кохточка.

Дід Грипак, Пирхавка та ще кілька рибалок кинулися захищати Юльку. Але Грипака збив із ніг Мунька — рябий, парубок, що теж пробував колись залицятися до дівчини й мав від неї гарбуза, хтось штовхнув Пирхавку, і вже кілька молодиць шарпали Юльку. Бідна дівчина щосили захищалась. Над головами дико кричав мартин, з моря йому відповідали сполохано чайки.

Погано б довелося Юльці, бо вже її на землю повалили, як би зненацька неgrimнув новий голос:

— Геть, сволото!.. Геть, порубаю!

В один бік полетіла Марина, в другий — Лотошчиха, інші теж злякано поточилися і над Юлькою опинився, розмахуючи топором із довгим держаком, старий Тишкун. У цю мить страшно було дивитись на нього: довге сиве волосся розвивалося на вітрі, під густими волохатими бровами дико кружляли вирачені очі, з рота вилітала піна.

— Уб'ю! — кричав він.

Підвелася Юлька й стала поруч нього, витираючи кров із подряпаного обличчя. Грипак та Пирхавка заспокоювали натовп.

— Та чи ви показилися! І то все кляті баби.

— Підожди, я батькові розкажу, як прийде з моря, — сварився Грипак на Мунькового парубка, а потім напустився на виконавця:

— Ти ж куди дивишся! Чого допускаєш самовправство.

Але в цю хвилину Марина, що підвелася на ноги, знову пронизливо закричала:

— Тишкун сам відьмак. Він чортові душу продав.

Ці слова для натовпу були, як для віхтя сухої соломи сірник. Миттю загорілися почуття. Не слухали ні Грипака, ні Пирхавку — ввесь натовп загрозливо посунув на Тишкуна, що дико кричав:

— Не підходь, уб'ю!

Старий усю увагу звернув наперед себе й не бачив, що робилося ззаду. Мунько, що засоромлений Грипаківими словами, одійшов було на бік, підкрався ззаду й щосили штовхнув Тишкуна. Той упав і враз налетіли молодичі.

У цю мить з'явився Радивон.

Коли з самого початку крикнули на Юльку „бий її“ — присутній при цьому Зінько, сам того не знаючи, для чого він так робить, із усіх ніг кинувся до селища. Вже як біг, у голові йому сформувалася певна думка:

Швидше до Радивона.

На своє щастя він зустрів Радивона в крайньому провулкові селища. Той, зацікавлений голосами на березі, що з кожною хвилиною зростали, сам поспішав туди. Ще здаля Зінько несамоовито крикнув:

— Юлька б'ють!

Через хвилину Радивон його шарпонував за плече.

— Хто? Де?

— Там... На березі...

Зінько відстав від Радивона, бо той летів швидше вихоря...

Що перше кинулося Радивонові в очі, так це широко розплющені великі й чорні Юльчині очі, що в ту мить, незлякано, ні, — а гнівно палали, одна рука її, що намагалася затулити обличчя і друга — що відбивалася від кількох душ. У ту хвилину Радивон зрозумів, що для нього немає нічого дорожчого в світі за те обличчя. Погляд його ще помітив на любому обличчі криваву пляму.

Забув про все, — вдарена кулаком, полетіла Марина, за нею ще якихся дві молодичі, перевернувся від удару його ноги Мунька, що

сидів на Тишкунові й крутив йому руки, маскою вкрився Гливин ніс... Наспів Зінько й кинувся на допомогу, підвівся розхристаний Тишкун, до них приєднався дід Грипак і навколо Юльки утворилося коло. Але, й супротивна сторона не спала й, опам'ятавшись, кинулась у бійку... Почалась загальна галаслива бійка.

Зненацька, перемагаючи галас юрби, закричав дужий чоловічий голос:

— Братці, горить! Пожежа!...

Цей крик був, наче для отари овець дощ. Спершу дівора й ті, що тільки товпилися і в бійці не брали участі, а далі потроху й всі — повернули голови. Галас трохи вщух.

— Що горить? Де?

Про пожежу крикнув Пирхавка, щоб хоч на мить припинити бійку. Тепер він думав про те, в який би спосіб зовсім утихомирити натовп. Та йому не довелося втихомирювати. Позаду натовпу раптом закричав дзвінко-радісно дівочий голос:

— Петро! Йй-бо, він! Живий!..

Усі повернули обличчя до моря. Від невеличкого баркаса, що гойдався на якорі, брели водою по-коліна два рибалки. Назустріч їм кинулась висока чорнява дівка.

— Правда Петро! — якось непевно вимовив Демид Лотоша.

— І живий! — голосно завершала Лотошчиха.

Бійки та ворожнечі наче й не було. Всі погляди сплелися навколо двох рибалок. Дід Грипак, спльовуючи, бурмотів:

— Я ж так і думав, що отому дурневі з п'яних очей приверзлося щось.

Тільки Радивон майже байдужий був. Вийнявши з кешені хустку, він витирав кров із обличчя засоромленої Юльки.

Рибалки вийшли на берег. Передній був Петро Лотоша, височенький білявий парубок, а другий, уже старенький рибалка — з Махлаківки. Останній ще з води крикнув:

— Що ви, люди добрі, бійку счинили на березі. З-за чого не помирилися?

Дорослі зам'ялися, а з підлітків хтось гукнув:

— Тю!.. Бий і його!

Але замовк, бо мав за це штовхана від іншого підлітка. Демид Лотоша ввесь час непевно бурмотів:

— Йй-бо, Петро... Таке...

Петро попростував просто до нього. Натовп розступився мовчки, даючи дорогу. Петро підійшов до брата й, не кажучи жодного слова, розмахнувся кулаком і щосили вдарив його по пиці. Демид тільки встиг вигукнути:

— За що?

Грипак кинувся розбороняти.

— Що за морока така? Що за день? У кожного руки сверблять, кожен із кулаками лізе!..

Інші кинулись допомагати й відтягли Деміда на бік, а Петра вкрили запитаннями:

— Що трапилось? Де ти був? Чому тебе в морі залишив Демид? Петро, заспокоївшись трохи, почав відповідати:

— Такого ірода вбити за такі штуки мало. Ледве не збожеволів через нього, спасибі, що хоч ось дядько спас.

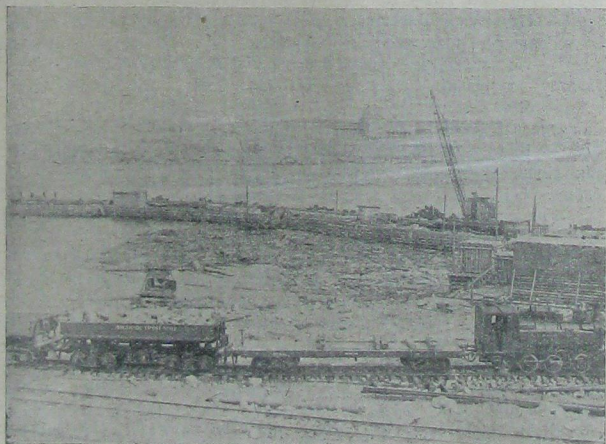
Натовп оточив його тісним колом. Юлька та Тишкун, скористувавшись з того, що на них ніхто не звертає ніякої уваги, мовчки пішли в напрямку до селища. Радісно кигикаючи в повітрі, їм подорожував мартин. Радивон топтався на місці, — йому страшенно хотілося піти провести Юльку, але не насмільювався та й людського ока боявся. Мимохіть прислухався до Петрових слів.

А той розповідав:

— Значить, я сплю собі, коли й крізь сон чую, що щось не тее. Схопився, аж бачу, баркас треться об землю — мілина значить, а він, сатана — Петро показав на брата Деміда — спить аж хропе. А перед цим же була умова, що я трохи посплю, а він біля стерна посидить... Збудив, вилаяв його, а потім поліз у воду, щоб баркас зіпхнути. Полхнув раз — чую, зсувається з піску, тільки хотів удруге — дужче, аж як подме вітер і з тим подихом принесло прокляті дзвони — ніби по-мертвому хтось задзвонив. Я й рота роззявив та дослухаюся до тих дзвонів. Аж гульк — баркас уже за кілька сажнів од мене...

СОЦІАЛІСТИЧНА УКРАЇНА БУДУЄТЬСЯ

Дніпрельстан.

— А що ж воно завило, мов собака? — не витерпів і перебив Демид.
— Пху! Зп'яну тобі вчулося. То я почав кричати... Кричу, авін замість того, щоб вернутися, за вітром пустив баркаса.

Петро замовк, а вже трохи згодом, докірливо звертаючись до Демида, додав:

— Ну добре, що до самого ранку відлив був і вода на міліні не збільшувалася, а якби вітер повернувся й нагнав прибій... Годувати б раків оце мені... Вже аж ранком ось, спасибі їм, дядько надибали мене та підібрали.

— А дзвонило ж таки? — щоб хоч чим небудь виправдатися, запитав Демид.

— Ну так що? Подзвонило та й перестало.

Тоді виступив дід Грипак і звернувся з докором до натовпу:

— Чоловік ізп'яну наговорив казначого, а ви навкулачки пішли. Де ваш сором? Посоромтесь хоч оцього чужого чоловіка. Відьму піймали. У-у, дурряки!

— То чортів Глива, — протяг хтось несміливо.

— Глива? — перепитав Грипак. — А де це Глива?..

— Уже корова язиком злизала.

— То ти винна! — напустилися на Лотошчиху молодіці. Та, плачучи, виправдувалася. Хтось ще когось обвинувачував. Стали потроху розходитись, лаючи Демида Лотошу. Той, щоб не попадатися людям на очі, пішов понад берегом. Пішов додому й Радивон. Аж тепер він тільки вповні уявив все те, що трапилось. Його проймав жах. Ідучи поруч з дідом Грипаком та Пирхавкою, він вигукував:

— Це ж жах. Дичавина...

Грипак заспокоював:

— Не хвилюйся, синашу. Серед рибалок це штука обнакновенна. Потому — дурряки.

— Я так не залишу цього. Я в Ногіївку в міліцію поскаржуся! — кип'ятився Радивон.

— І не треба зовсім. То Юлька тільки подрпали, а поскаржися — так гірше вийде. Бо рибалки у нас народ темний, а до того й баби... О!..

Грипак покрутив головою.

— Погано буде...

Увечері Радивон так, що ніхто й не помітив, пробрався до Тишкунової хати. Його зустріла на дворі Юлька. На перше ж слово співчуття відповіла спокійно і не соромлячись своїм горловим голосом:

— Це не первина. На весні дівчата піймали на березі й хотіли спідницю на голові зав'язати та вирвалася. Через те нікуди й не ходжу сама, а завжди з дідом. Не люблять чужинок ваші рибалки, а молодіці та дівчата ревнують й ненавидять. Думують, чоловіків та хлопців їхніх відбиваю.

Потім ураз перевела балачку на інше. Дякувала, обнявши його обличчя вдячним поглядом. Потім засміялася — ніби на крицю срібло

розсипала. Після того сиділи довго, тихо розмовляючи. З хати почувся незадоволений Тишкунів голос:

— Ступай до хати, Юлька!

— Зараз, проведу ось хлопця.

Коли прощалися, Радивон сказав у задумі:

— Мене цікавить, який ото біс у морі дзвонить? Чиї то жарти? Через ті проклятуші дзвони, ледве великої біди не трапилося. Не я буду, коли вночі не виїду на баркасі та не впіймаю дзвонаря.

При цих словах Юлька похнюпила голову й швидко прошепотіла:

— Не треба цього робити.

— Чому?

Юлька не відповіла. Йому майнула думка:

— Навіть і в неї забобони.

Попрощавшись і йдучи до дому, інакше розгадав Юльчини слова:

— Боїться за мене.

І солодко залоскотало на душі — аж кроків додав...

ЧУЖИНКА

Коли від крайніх халуп Радивон побачив на порозі знайомої хати постать дівчини, серце йому радісно забилося.

Прийшов, поздоровкався й забув про пилку питати. З хати чулося сердите бурмотіння. Юлька байдуже сказала:

— Дід сьогодні сердитий-сердитий. У нас сьогодні вночі в хаті злодії були.

Радивон затремтів і насторожився. Дівчина, нічого не підозріваючи, втопила в нього свої великі очі. Парубкові аж ніяково стало. Щоб заховати замішання, він похнюпив голову. Дівчина продовжувала:

— Ми саме в морі були. Та чудний якийся злодій, тільки й узяв усього глечик кисляку. Одним однісінький був і той узяв.

У Радивона відлягло від серця. Потім згадав випадок із Максимом і знизав плечима. Сплелися різноманітні догадки й запитання в голові:

— Що то висипав Максим у глечик?! Невже ж отруту?

Аж руками розвів. Почав розповідати Юльці про свої справи, про артіль, про приїзд інструктора. Згадав неприємний випадок на березі з Юлькою й вилаявся.

— Ох, мені оті проклятуші дзвони.

З хати вийшов старий Тишкун. Він не нагрімав на Радивона, а навіть буркнув якесь привітання. Одійшов на бік і почав майструвати щось. Радивон продовжував оповідати, як учора вперше артільники на полов виїхали та як повернулися. Юлька уважно слухала, старий Тишкун теж інколи переставав стукати й дослухався. Радивон розповів про те, як артільників налякали дзвони в морі.

Як би він був гарний спостерігач, то помітив би, як раптом зніяковіла Юлька, а Тишкун зовсім і майструвати перестав. Парубок не забув розказати й легенду про дзвони, яку почув од діда Грипака. Коли закінчив, тоді звернув увагу на Тишкуна.

Той сміявся. Але такого сміху Радивон зроду ще не чув. Не сміх то був, а якесь дивовижне гарчання. Так може гарчати собака, коли подавиться кісткою.

Тишкун сміявся, аж його кострубата голова тряслась у повітрі. Закінчивши, Радивон запально вигукнув:

— Не я буду, коли отих дзвонарів не піймаю. Не вірю я в легенди!

Тишкун ураз перестав сміятися, підвівся на ноги й підійшов до Радивона.

— Що Грипак тобі розказував, то все правда... Щеня ти! — захрипів він. — З морем не жартуй, не глузуй з нього...

— Я не з моря, а з людських вигадок, — швидко перебив Радивон.

— Мовчи, щеня! Кажу, не глузуй, бо... раків годуватимеш. Море таке!

В Тишкунових словах почувалася неприхована погроза. Радивон із призиством подумав:

— От дикуни. Як оберігають дідівські вигадки та забобони.

Вмішалась Юлька.

— Не треба... Діду, годі вам.

— Повелись щенята, що всюди совають свого носа, — пробурмотів Тишкун і почвалав до хати. Юльці видно самій не подобалась така розмова й вона перевела бесіду на інше.

— Яке море сьогодні гладеньке, мов навесні, а вже швидко пізня осінь. Гарно покататись було б.

— На баркасі? — швидко перепитав Радивон.

На чорнявому обличчі пробігла тінь.

— Набридло. На веслах якби.

— За човном діло не стане, — поспішив погодитися парубок, — аби тільки ти захотіла.

— Люблю бути в маленькому човникові далеко-далеко в морі. Тоді тільки бачиш велич його, — призналася вона.

— Давай хоч і сьогодні, — запропонував Радивон.

— Приїзди на човні до того місця, де ти з Миколою нас застав. Коли смеркатиме, я там буду, — тихо сказала дівчина й пішла до хати, бо Тишкун гукав...

Радивон попросив у рибалки Семенця (теж артільник) кільцевого баркаса й коли смеркло, а на сході з-за кручі, що про неї розповідав дід Грипак і на якій було колись селище запорожців, викотився покотом срібний місяць, він підпливав до умовного місця. По радісному крику мартина в повітрі ще заздалегідь довідався, що наближається Юлька...

Дівчина плигнула в човна й одразу за весла, а парубкові кинула:

— Ти посидь на кормі.

Радивонові того тільки й треба. Він сів на кормі й втопив свій погляд у милу постать, чорні кучері й великі чорні очі, що тепер, при тьмяному місячному сяйві горіли радісним блиском. Випливали дале-

ченько в море й дівчина перестала гребти. Помітила пильний Радивонів погляд.

— Чого ти на мене так дивишся?

І засміялася — розсипала срібло на сталеву платівку. Вона в цю мить була остільки спокуслива, що Радивон не витримав і зробив рух у напрямку до неї. Дівчина відкинулася назад і прошепотіла:

— Не лізь до мене.

Цього було досить, щоб Радивон оволодів собою й вернувся назад. Почув ніжний голос:

— Я ось тобі пісні заспіваю, тільки не вашої, а своєї, якої мати ще маленькою навчила.

Вона почала співати. З уст її вилітали слова й спліталися в сумну та ніжну мелодію. Цих слів горлових Радивон не розумів, але мелодія наганяла таку журність, що мимоволі на очах з'явилися сльози.

Коли перестала співати, дівчина пояснила.

— Це дуже старовинна пісня нашого народу. В ній співається про те, як на стежці серед гірських скель на вдову з немовлям напали розбійники. Вдову убили вони, а немовля, хоч як воно плакало й просилася на руки, ті чорстві люди лишили на стежці. Загину б немовляті, та десь узявся орел, ухопив його за одешину й виніс поверх усіх скель. У густому лісі орел спустився вниз і кинув немовля у вовчу сім'ю... Вовчиця вигодувала немовля разом із вовчятами своєю груддю. І виросла з немовляти красива дівчина. Але загинула марно та краса, бо людей дівчина боялась, а жила з вовками у лісі...

— Чи не про себе вона натякає? — майнуло в Радивоновій голові. Наскоком вривався спогад про подію з Юлькою на базарі.

— Наші рибалки теж, як вовки.

І стало одразу дуже сумно.

— Розкажи про себе, Юлько, — тихо попросив він.

— Сумно про нього розказувати. Не так воно склалося, як того душа бажала. Мені б хлопцем хотілося бути, а вродилася дівчиною. Я навіть волосся обстригла, бо воно тільки заважало.

Юлька мрійно нахилила голову. Так сиділа кілька хвилин.

— Як ти сюди попала? Чи були в тебе рідні?

Дівчина враз засмутніла, Радивонові навіть здалося, що сльози виступили в неї на очах — надто дуже вже заблестіли вони. Стало жаль її й сам себе вилаяв у душі.

— І так видно що сирота, коли до Тишкуна попала.

— Була мама, та від нудьги померла. Вона, як і я — любила гострі скелі над морем, ущелини в горах. Вітчим любив її й повів у Крим до гір та заробітку не було. Приїхали до рибалок на Арабаську стрілку.

Юлька простягла вперед руки і палко проговорила:

— Хіба це море! Хіба це берег! Треба, щоб об скелі хвилі билися!.. А люди тут — дикуни.

Голос її затремтів. Потім, отямилась, згадавши, що Радивон про неї не знає. Важко зідхнувши, тихо заговорила:

— Я вже тобі казала, що далеко звідси я народилася. За морями є така країна Далмація. Тоді над нею панували австріяки. Там ми жили в скелях над морем. Батька я мало пам'ятаю,—мамка тільки про нього розказувала. Мені було всього чотири роки, як батька салдати з рушниць підстрілили,—він допомагав на човні тікати з австрійської тюрми якимсь, як їх називали тоді—вільним орлам. Люди були такі, що австріяків не визнавали, ховались у скелях і звалися вільними орлами... Ми з мамкою жили вдвох. Почалася ота велика війна і прислали в наше селище гурт чужих людей, що їх русіяками звали. Казали тоді, що в полон забрали. Один такий русявий та тихий ходив до нас... Потім почалася в австрійців революція, війна закінчилася, а Петро—так звали того русявого полоненого, одружився з мамою... Прожили ми рік і зажурився за рідним краєм він. А тут ще й заробляти на прожиток стало трудно. Став вітчим умовляти маму їхати з ним на його батьківщину. Довго плакали ми з мамою, а потім вирішили їхати в далеку дорогу... Три роки жили ми на селі під Києвом. Скільки нам із мамою витерпіти довелося від людей!

Обличчя в Юльки скривилося.

— Нас дражнили, на нас усі тюкали. А тут ще й сум за горами, за морем. Бився-бився вітчим, потім продав усе й повіз нас у Крим. Там він теслював по містах, але заробітки були погані й перебралися ми до рибалок. Уже чотири роки, як помер він, застудився у морі, а за ним і мамка.

Голос дівчини знову затремтів, і тепер уже дійсно сльози, дві світлих горошинки, покотилися по щоках.

Звичайно, Юлька не так швидко все це розповіла, як і загалом вона говорила, бо майже кожну хвилину їй доводилося спинятися, підшукуючи відповідного слова (мову погано знала). Говорила вона якось горлом, ніби в ніс і часто гаркавила. Тоді губи кумедно складалися в неї руркою.

— А як же до Тишкуну ти попала?—мимохіть запитав Радивон.

— Він приїздив за чимсь до рибалок на стрілку. Я вже сама була—допомагала рибалкам сітки латати. Він і вговорив. А мені дуже вже піски їй безлюддя набридли.

Обоє замислилися. Потім Юлька енергійно труснула своїми стрижками й сказала:

— Погано мені буває, але я рідко журюся. Бо коли журишся, то плакати хочеться.

Сказала це і перевела розмову на інше.

— Ну, а тобі нічого за себе розповідати, бо я про все знаю. Твоя мати все розказала. Я навіть собі уявляла, який ти є.

— Ну і що ж? У відповідь був легенький сміх, срібні дзвіночки.

— Не помилилася. Ти сміливий і... не такий, як інші парубки—не лізеш, зла не робиш.

Юлька замовкла, взялася за весла й повернула назад до берега. Але швидко кинула весла.

— Погреби ще ти.

Човен вузький і коли пересідали з місця на місце, Радивонові мимоволі довелося обняти дівчину за стан. Затремтів від дотику пружного тіла, що відчувалося навіть крізь перкалеву сукню. Напружилися м'язи, кров ударила в обличчя й самі руки обценьками стиснули гнучкий стан і потягли до себе. Захитався човен.

НА ДНІПРЕЛЬСТАНІ

— Не треба! Пустити! Човен перекинеться! — прошепотіла поривчасто.

Послухався, як мала дитина, хоч голова й була запаморочена. Пустив. Переступаючи через його коліна, вона рукою тихо провела по його гарячому лобі, по волоссю.

— Яке м'яке в тебе.

Радивонові в ту мить захотілося, щоб усе життя так його гладили й він вимовив:

— То тобі так здається, ось погладь ще раз.

— Ні, м'яке, — сказала, гладячи вдруге. — В мене і то шерстіше. Ось диви, — просто нахилила вона до нього голову.

Радивон погладив, потім ухопив пучок стрижок і підніс до губів. Не розсердилася, а вже з корми тільки сказала:

— Ну й чудний ти!

А трохи згодом:

— Хороший... Служняний.

І знову сміх із корми — срібло покотилося по металу.

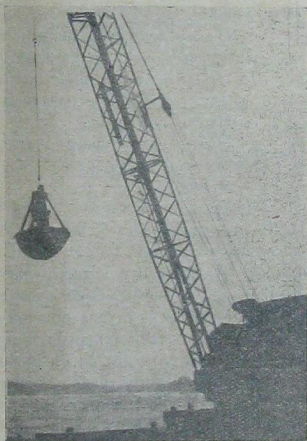
Ще трохи перегодом випросталася на весь зріст і підняла вгору руки:

— А правда я сильна?.. Не одного хлопця можу збороти. Отоді на березі, дуже багато було бабів, то вони збороли мене, а двох чи трьох я не боялась би.

При цих словах у Радивоновій голові майнула неприємна згадка, а уява намалювала картину: подряпане гнівне Юльчине обличчя і юрма розлютованих молодичь. Пригадалося через що це й сталося.

Дзвони.

І лють проти невідомих дзвонів закипіла на душі. Зненацька заскочила в голову цікава думка - намір, — аж гребти перестав.

— Юлько, знаєш, що я хочу запропонувати?... Давай колись далеко в море на баркасі вночі поїдемо вдвох.

— Не можна. Як надовго — дід розсердиться.

— Може б отих таємничих дзвонарів спіймали б. Я страшенно люблю пригоди, та й ти я бачу така.

Тільки це він сказав, як Юлька враз змінилася. Присіла, підсунулася ближче й голосом, мов чужим, проговорила:

— Радивоне, ти слухняний. Послухайся й на цей раз. Дай мені слово, що ніколи ти цього не зробиш... Не поїдеш у море шукати отих дзвонів.

— Невже дорожить мною й боїться? — майнуло.

Напівжартівливо, напівзадерикувато відповів:

— А яка буде нагорода, коли послухаюся:

— Яку попросиш, — сказала м'якше.

— Навіть поцілуєш?

— Може, — вже зовсім тихо.

Наблизилися до берега.

— Я встану.

Човен урізався в пісок. Переступаючи через Радивонові коліна, щоб через кіль вискочити на берег, Юлька раптом зробила рвучкий рух, нахилилася, вхопила в свої, хоч і маленькі, але дужі руки парубкову голову, стиснула її й доторкнулася своїми губами до його губів. Поцілунок цей був незграбний, невмілий. В ту ж мить скакнула на землю.

— Гляди ж — ти дав обіцянку не виїздити в море.

Радивон тільки тепер опам'ятався, схопився на ноги, вискочив на берег і почав витягати на пісок човен. Але дівчина його не ждала.

— Мені додому треба. Добраніч!

Кинула й бігом кинулася від берега, тільки сіра постать її в перкалевій сукні замайоріла в сутені. Радивон випростався в нерішучості. Доганять — діла не буде, дівчину тільки розсердить. У душі кляв себе за незграбність. Як же, дівчина поцілувала, а він неспромігся й обняти! От ще тюхтій! — І випростував тепер руки.

Аж соромно стало за свою незугарність. Парубкові здавалося, ніби й хвили, що пустотливо бавилися під причілками баркаса, глузують із нього...

Часто, коли турботні думки занадто вже допікали, він згадував дівчину.

У такі хвилини в нього з'являлося особливе бажання бачитися з Юлькою. Було таємне бажання й завжди бачитися з нею та... не можна було і тільки рідкими вечорами знаходив він собі втіху...

Одного вечора парубок прийшов був на кручу трохи рано і Юльки довго не було. Дожидаючись, він відчув надзвичайну, якусь особливу, болісну самотність. Подібну самотність Радивон ще був відчув, коли вперше ступив на берег у Косачах і, попрощавшись із Довганями, на світанку стояв біля приколів. Але тоді відчув самотність через те, що усвідомив своє сирітство... Тоді була туга за матір'ю, за мину-

лим — що зненацька оволоділа всім еством. Тепер же зовсім не так, — тривожна була туга, непокоїна. Все чогось було жаль...

Вечір був теплий, навіть не вірилося, що вже пізня осінь. І тільки гайворіння на суходолі та чайки і мартини над морем своїми тривожними криками віщували про осінні негоди.

Низовка лагідно колисала море і тихо гомоніли хвилі, розповідаючи одна одній безконечну невідому й сумну легенду. Радивон прислухався до цієї розмови і йому хотілося упасти на землю й плакати... Аж стрепенувся, коли вгорі почувся знайомий пронизливо-радісний крик мартина. Випростався й рвонувся вперед. Назустріч ішла Юлька...

Посідали на суху траву й говорили. Власне більше говорили серцями, бо тримаючись за руки, не хотілося будити тишу. Тепер уже здавалося Радивонові, що й хвилі повеселішали і не сумну легенду, а жваво-бадьору життєву казку.

Перед цим, відчуваючи самотність, він мав намір розповісти Юльці, коли прийде, про увесь біль своєї душі. Пожалітись на долю... А прийшла, — забув усе, — хотілося тільки сидіти поруч. Перша заговорила Юлька:

— Я сьогодні ходила по сіль у крамницю. Іду, коли зненацька вискакує Микола і розказує, що ти чиплявся до Марини та Катрі й за те тебе з твого комсомолу виключили.

Радивон відчув, як у його руці дрібно затремтіла її рука.

— Правда?... Коли правда, то...

Рука її ще дуже затремтіла і в сутені вечора гнівно блиснули великі круглі очі.

— ... то у велику бурю поїду сама на маленькому човні, щоб у вирів поховати свій біль.

Не чекаючи на відповідь, вона просто сказала:

— Останні дні я багато думаю про тебе, а двічі навіть ти снівся.

Він відчув, що саме слушна хвилина сказати голосно те запитання, що його родила самотність. Голосно, ніби вона не близько біля нього, а десь за півгони, він промовив:

— Давай, Юлю, одружимося?

— Не хочу, — коротко та сухо відрізала й навіть руку вирвала. Радивон отетерів. Після таких її балачок раптом така відповідь.

— Не хочу, — вперто, хитнувши головою вдруге сказала дівчина. — Бо як вийду заміж, то ти битимешся. У вас так усі роблять.

Радивонові легло трохи на душі, а через мить, вдумавшись у Юльчині слова, він навіть засміявся.

— Я ж не такий.

— А хто зна... Краще не говори про це... Розкажи краще про свій комсомол, про отой радгосп, де ти був і де дівчата з хлопцями разом у різні грища грають.

Радивон слухняно, але мляво, почав розповідати. Згодом він уже захопився сам і говорив палко. Юлька, слухаючи, не все зрозуміла, бо навіть точно радгоспа не уявляла, але мрійно шепотіла:

— Я б хотіла комсомолом бути.

Потім сама ж перебила:

— Буде. Колись іншим разом докажеш.

І через хвилину поклатла йому руку на плечі й, дивлячись кудись у далину, мрійно заговорила:

— Я б хотіла бути завжди з тобою разом... Отак, у велику бурю стояти під морською скелею, обпиратись один на одного й підставляти себе під рвучкі наскоки скажених хвиль. Підставляти і розуміти свою перемогу над хвилями, розуміти, що один одному ми потрібні й один без одного обійтись не можемо, бо досить перестати обпиратись, як хвилі по одинці зімнуть під себе і розіб'ють об скелі...

Потім раптом дівчина схопилася на ноги й, пританцьовуючи, вигукнула:

— Давай поберемося. Тільки щоб...

Радивон знав це „тільки“ — щоб не цілувався. Вони боролися довго і вперто, бо Юлька не в жарт це робила. Потім знеможена вона присіла на землю й стримуючи поривчасте дихання сказала:

— Погано боротися в спідниці. От як би ти мені штани приніс та я наділа.

А згодом палко зашепотіла:

— Як би я хлопцем хотіла бути.

Радивон ухопив її за руку.

— Ну й чудна ти, Юлю...

— Яка чудна?

— Нерозгадана, як ота казка, що її розповідають хвилі в нас під ногами.

Юлька заляскала в долоні.

— Як хороше ти сказав. Називай мене тепер казкою.

Потім дівчина приручувала до Радивона свого мартина.

— Може колись ти будеш далеко в морі, то він звістку передаватиме.

І тут же сама себе перебила:

— Навчи мене грамоти по вашому, щоб я вміла ту вісточку написати. Я колись уміла по своєму — мати ще навчила — та тепер уже забула.

Радивон обіцяв і тут же, вийнявши з кешені малесеньку записну книжечку, при блідому місячному сяйві писав слово „Юля“ й з'ясовував, що визначає кожна літера...

Розходились пізно. Радивон провів дівчину майже до самої хати. Він би одвів би й у саму хату, та Юлька не дозволила.

— Дід мабуть уже виглядає на порозі, — говорила вона.

Прощаючись, Юлька раптом сказала про свою таємну думку, що перед цим дуже мучила її:

— Скажи по-правді, ти не любиш Марину?

— Юлю, ти мене ображаєш.

Його голос заспокоїв її.

— Притули на хвилинку осяди свою руку, — попросила дівчина, показуючи на свій лоб.

Притулив — гарячий, а поруч чути, як швидко-швидко б'ється серце. Тоді не витримав — ухопив в обійми й засипав гаряче обличчя поцілунками. Застогнала в знемозі, потім вирвалася з обіймів і про-гогом кинулася до хати.

Радивон повернув до берега. Коли дійшов до самої води, спинився.

Під ногами набігла хвиля й ніби зідхнувши, прошепотіла щось і безсило розлізлася по прибережній гальці.

На морі нічний туман слав таємні марева. Здавалося, що ті марева ховають за собою невідомість, де народжуються легенди.

Так думав Радивон.

В цю мить подихи вітру принесли тихі дзвони. Хлопець здригнув і прислухався, — в Махлаківський церкві дзонили північ. Коли перестали дзвонити дзвони, він прошепотів уже вголос свою думку:

— Народжуються легенди про море.

У ці хвилини Радивон був готовий вірити в різні легенди — такий був настрій.

Море викликає містику — він цього не знав, але мимохіть відчував.

ДИВОВИЖНІ ПТАХИ

Насупивши брови, коло стерна сидів Микола. Він то уважно роз-глядав Радивона, що вже міцно спав під ногами, то важко зітхаючи, думав якусь свою думу. Так минуло з півгодини, — вже й сонце зайшло. Нарешті, ніби проганяючи якісь сумніви, хлопець крутнув головою і круто повернув стернове правило. Баркас ішов рівно понад берегом на північний схід, а тепер повернув просто на схід у відкрите море...

Радивон лупнув очима. Навколо було темно і тільки вгорі, над головою сіріло нап'яте вітрило.

— От добре поспав, — голосно обізвався він до Миколи, коли той заворушився на кормі. Потім раптом підвівся на лікті й прислухався. Прошепотів:

— Ні то не снилось мені, таки й справді дзвонять.

Напівголосно гукнув:

— Миколо, чуєш, дзвонять!

— Дзвонять? — якось по-дивному в темряві перепитав той.

Радивон похапливо підвівся, скакнув на чардачок і випнувся ввесь над водою, прислухаючись.

— А ну, орцай¹⁾, ми зараз довідаємось про морського дзвонаря. Баркас крутнуло.

— Та куди ж ти?... Ой!.. Що...

На останньому слові Радивон ковтнув гірко-солоні води. За хвилину виринув на поверхню й оглянувся. У кількох кроках шарудів, віддаляючись баркас. Парубок ще нічого не міг зрозуміти. Знав тільки, що він у воді й крикнув щосили:

— Я ось де!

¹⁾ Орцати — скеровувати вітрило ближче до вітру.

Хвилі принесли зловісну відповідь:

— Це тобі за Юльку.

Баркас усе віддалявся і нарешті зник у сутені. Радивон одразу зрозумів усе.

— Невже? — вдарила на сполох вся його істота.

Завирували думки — одна від одної жадливіші. Потім пригадалися чомусь дитячі роки й ніби стало байдуже.

— Отак задурно пропасти... А вода яка холодна!

Раптом розпалена уява змалювала стрижену чорну дівочу голівку.

Це — і вічне бажання в людини жити — перемогли.

— Боротись до останку!

Радивон плавак був гарний. Змалку його навчило цьому море та й у радгоспі не забував. Перш за все, він хоч і з великим зусиллям, а пливучи, зняв чоботи.

— Але що ж це?

Радивонова душа похолола зовсім.

— Жалоба по покійнику.

Злякався тільки на одну мить, — а в другу:

— Де дзвонять, там повинні бути й дзвонарі.

Запрацював ногами й руками. Часто виставляв голову над хвилями й прислухався.

А дзвони все ближче й ближче — ніби над головою.

Зненацька вимушений його погляд серед хвиль піймав у сутені якісь дивні обриси. Поплів ще швидше. Обриси стали яскравіші; якась дивовижна споруда. Без страху Радивон підплив до цієї споруди і став розглядати її. Кілька дуг на великих поплавцях височенко підносились над водою, а на дугах кілька дзвоників, — починаючи від маленького й аж до двохпудового.

Хвилі тихо хитали споруду й дзвони відзвонювали сумну мелодію.

Радивон ухопився за дугу, але тільки спробував було піднятися усім тілом, як споруда почала пірнати, — не пірнала тільки тоді, коли він одними руками тримався, а ноги були у воді.

Відчув скажений холод — зацокогіли зуби, аж тепер тільки він згадав ще про одно, — кричати. Тільки це подумав, як темряву розрізало одчайдушне:

— Рятуйте!..

Кричав, аж поки охрип. Водночас обмацував споруду. Заскочила думка:

— Якби одв'язати отого найбільшого дзвона, можна б зверху тоді сидіти. — Захопився роботою так, що не помітив, як із темряви ночі до нього наблизився баркас. Повернув голову тоді вже, як хрипляво-ворожий голос просичав:

— А, тобі дзвони красти?

Пізнав голос — старого Тишкуна. У ту ж мить страшний удар по голові веслом збив його із споруди. Водночас почув одчадушний жіночий крик:

— Ай!.. Радивон...

Знепритомнів і пірнув у воду.

Ніби крізь сон у далеких світанкових туманах бачив, ще великі чорні очі над собою, в яких збігались разом жах і одчай, оздоблені діамантами сліз, чув горловий любий голос із чужою вимовою, хотів повернутись, але різнуло — запекло мозок і щось важке та темне навалилося на голову.

На Тишкуновому баркасі напівголосно суперечка. Юлька, хоч і мокра вся — не помічає ні холоду, що вже обценьками стискує все її тіло, ні неприємного гірко-солоного смаку в роті (теж прийшлося покуштувати морської води, витягаючи) і то обережно замотує чистою ганчірочкою закрівавлену Радивонову голову, то дослухається до його серця, то сіпається до діда: — Зараз же повертайте на Буданське. В лікарню його! До доктора.

Тишкун щось невиразне мурмотить. Відчуваючи неспокій господарки й собі у височині схвильовано вигукує мартин.

Нарешті Юльці не втерпець зробилося Тишкунове байдуже мурмотіння. Вона підскочила до діда й намагалася вхопити в руки стерно.

— Яка прудка, — прохрипів дід. — Не бійся, чортяка його не візьме. В пузі в нього води майже немає, а голова як на собаці заживе. Нехай не лазить там, де йому не треба бути.

З Юлькою зробилося щось неймовірне. Вона сіпнулася до вітчима та так і вп'ялася в його руку. Наблизивши до нього свою голову й гнівно блимнувши очима, просичала:

— Та тільки він умре, я вас... уночі... заріжу!

Тишкун хрипко зареготав, показавши зпід брудних рижих вусів жовті та довгі ікли.

— Хо! Завзята яка!.. Гаразд, поїдемо, тільки не в Буданське, а в Косачі. Нехай їхня артіль везе...

— Тільки швидше, — згодилась дівчина.

За дві години вона, все ще мокра, стукала у вікно Грипакової хати в Косачах... Через хвилину той заохав і вдвох уже кинулися до Шугая...

Перенесли все ще непритомного Радивона на свій баркас, нап'яли вітрило. Юлька лишилася тут же. Тишкун гукав на дівчину, але та тільки досадно рукою махнула.

Взяли напрямок на схід. Юлька сиділа мовчки над нерухомим тілом. Дрібно-дрібно тремтіло її тіло — то клятий холод гострими скалками його обсіпав. Дід Грипак дістав із-під чардака якусь сірячину й накинув на тремтячі плечі.

А як трохи нагрілась вона, раптом скрикнула й істерично заридала.

Грипак та Шугай, заспокоюючи, загомоніли:

— Ох ти ж गरे отаке!..

... Минула пізня осінь із її вітрами та штурмами. Вирувало море, наганючи жаж на оточення; нарешті воно стомилося,—захотіло відпочити. Вмостилось, тихо лягло, а дідусь — морозенько як на рідне внуча дбайливо потягнув біло-сіре простирадло. Довго місяці нерухомо спало море, потім, коли сонечко з півдня прогнало діда — морозенька на північ, налетіли знову вітри буйні, порвали, розметали біло-сіре простирадло й знову заворушилося, потягаючись після довгого сну море, і rado всміхнулося назустріч весняному сонцю пустотливій хвилі.

Одного разу надвечір із сходу на захід, весело моргаючи вітрилами останнім промінням сонця, бадьоро різав морську брижжу двощогловий баркас. На його дні лежали купою якісь ящики та пакунки, біля стерня сидів старий дід, а спереду на чардачку тре молодих хлопців.

Дід був не хто інший, як Грипак, а хлопці: Радивон, Зінько і махлаківський Оксентій. Радивон був ще дуже блідий, але очі йому сяяли радістю. Як голодний після довгого голодування накидається на хліб, так він накинувся на розмови про Косачі, про життя селищне.

Йому відповідали Зінько та Оксентій, але інколи вмішувався й дід Грипак, що уважно дослухався до кожного слова. Радивон часто перебивав оповідачів.

Баркас ішов рівно, злегенька хитаючись на брижжі й заколисуючи чуття. Зненацька спереду тихо задзвонили жалобу дзвони. Радивон здригнув і напружив слух, а дід байдуже промовив:

— О, Тишкун жалобу дзвонить. Колись хоч від людей крився а тепер день і ніч дзвонить. От ще чудака.

СОЦІЯЛІСТИЧНА УКРАЇНА БУДУЄТЬСЯ

Тракторна колона Баштанської маш.-тракторної станції

Дідова байдужість примусила завирувати думки. Вихорем вони вскочили з усіх боків у голову, приносячи окремі уривки згадок. Було бажання поглузувати з діда.

— А пам'ятаєте, як ви говорили про запорожців та про дзвін? Як ви гнівались на мене, коли я не вірив цьому...

Грипак похнюпив голову й непевно проговорив:

— Батьки та діди нам розповідали...

— Я тепер батькові й дихати не даю тими дзвонами,— жваво підхопив із корми Зінько.

Радивон сумно заговорив:

— І при батьках може був ще такий дивак, як Тишкун... Так утворюються легенди. А їх, отаких легенд багато серед рибалок... Бо глушина, темрява тут...

Радивонів голос зробився ще сумніший. Дзвони вже ближче й ближче. З боку майже під самим носом баркаса з темряви виринули невеличкі дивні обриси, ніби купа качок на хвилях. Радивон сміючись гукнув:

— Ондечки яка дідівська легенда.

Потім ураз перемінив голос.

— А все таки я перший готовий Тишкунові руку стиснути. Може це наївно, по дитячому, що він ото колись підбирав лихтарики, щоб риби більше піймати, а тепер для тієї ж мети підбирає відповідні дзвони...

— Юлька хвалилася, що на певні дзвони може риба піти добре, бо любить їх,— зненацька перебив Зінько й замовк.

— Нехай і так,— продовжував Радивон.— Але вже те добре, що Тишкун вишукує якихось нових способів ловити рибу.

Парубок випростався й заговорив до Грипака.

— А візьміть наших рибалок,— і батьки на сітку та гачки ловили й вони так само... І мовчать, і пальцем не ворухнуть, щоб вигадати щось. Сотні років однаково ловлять... Не може бути так далі! Треба й тут машини... Щоб машина, а не сітка рибу ловила.

Електрику в рибальські селища, досвіди науки!..

НАПАД

Юхим Дорошенко

Як сон, росте буржуазія,—
світ білий списує крильми.
І ще б до нас...

(Дуріє, мріє).

Чи ж готові ми?

Думками роки наздогоню,—
ловлю майбутнього глибінь:
і бачу села,

сиві гони,

а понад ними бій.

... Тай заграли сурми сумно.
Завмирає гомін, стук:

від кордону

мчить буруном

ворог — чорний крук.

Що за сила? Що за напад?

Аж до моря вітер зблід:

підняв крила

Білий Захід

на Червоний Схід,

Посмутився лан шовковий

до хаток, до сірих стріх:

буде бій

без ран і крові,

буде п'яний сміх.

Стихли співи-співомовки:

десь так близько загуло...

— Гей, стрільцю!

Бери гвинтовку!

Цілься під крило!

Лютий ворог котить смертю

на наш край, на владу Рад...

Бий удруге!

Бий утретє!

Не пускай назад!

Чорний птах літає круто

понад містом, над селом.

Краю мій,

страшна отрута

під його крилом.

Сестри в поле вийшли жати:
газ колосся обснував.
Завмирають

із прокляттям
на устах слова...

Смерть нечутна і сувора
майне оком — тільки слід...
Десь гудуть,

шумлять мотори,—
мчить у небо Схід.

Не тремтить рука пілота.
Рве повітря „Більшовик“.
Як ударить

на звороті,
аж за морем блиск...

Стихло. Вмерло на півслові.
Сонце усміхом з небес...
Тоне, в'яне

сум, тривога
в звуках марсельєз.

З СІМ'І ГЕНІЇВ

(Уривок з першої частини¹⁾)

Гнат Хоткевич

Але щось не приходило щастя і з народженням Марії. Сумно жилося в родині Шевченків. Найвеселіші — то Тарас і Орина. Катря, як найстарша, вже ділить сум батьків, Микита так той старіється все показати за байбардзо; взагалі він задається; оце їздив сам під хуру, так тепер і не приступай до нього; „поборсні“, „завертні“, „орчик“. „рептух“ і сила всяких інших спеціальних термінів так і сиплеться у нього з язика.

Мати — вічно в клопоті, вічно в нужді і — вічно в тузі. Приходить празник, може пішла б куди до рідні, може так посиділа б між людьми трохи — а в чому вийти? Роки трапилися тяжкі, з одежі вибилися чисто. Сяде коло вікна, підпреться рукою й дивиться, як люди по-вбиралися, йдуть одно до одного, ті до кумів, ті до сватів, ті так до знайомих. Воно може й там великої радості нема, а все ж хоч побалакаєш із людьми. А одному сидючи — це ж забрежкнеш.

— Мамо! Чого ви сидите? Мамо!.. Чого ви плачете?

— Та нічого, сину... нічого... то я так...

Батько вічно похмурий, неговіркий. Ог лежить, не хочеться вставати, бо недужиться щось — а вставати треба, бо ще вчора „сухоперний“ приходив; це прикащика так прозвали, бо він на свій сіртук казав: „у мене сіртук сухоперний“.

— Ей, дядьку Ригорію! Завтра зранку — копати канаву на казну.

Дядько Григорій тільки мотав рукою — знаємо, мовляв, ми вашу казну... але йшов. Недужилося — але йшов, мусів йти.

— А ви не йдіть, тату, — пропонує Тарас.

— Як би ж твій батько не був кріпак, так може й не пішов би...

— А що це таке кріпак, тату?

— Відчепись. Виростеш — сам дізнаєшся.

— Тату... А що то казав отой чоловік, що заходив до нас води напиться, що він ото казав — „ми завжди у козацтві“?

— Ото ж не кріпаки й єсть, а козаки.

— А чого то так, що другі кріпаки, а другі козаки?

— То ще здавна повелося, не за нашу пам'ять. Ті, що на війну ходили — називалися козаки й вони вже не правили панської роботи. А ті, що не ходили на війну, то були кріпаки.

¹⁾ Прим. редакції. Гнат Хоткевич написав роман із життя Шевченка в 4 част. Перша частина — дитинство Шевченка, життя на селі. Все ж своє знання українського села Шевченко завдячує отим 15-ьом першим рокам свого існування; процес вrostання в свій колектив. Уривок, що оце друкуємо — це одно з кардинальних тих перших вражень молодого віку. Тарасові в сей момент років сім.

Щоби зрозуміти перші рядки, треба знати, що у Тараса була сестра Марія сіленька. Мати дуже скорбувала віа того. Потішаючи її, хтось кинув думку, що може ж оця сапа дитина принесе щастя в сім'ю.

— А ви підіть, тату, на війну.

— Старий... Може б ти не пішов таки? — вставляє мати.

— Як же його не підеш? Ще до пана дійде.

Пан... Це було якесь магічне слово. „Пан хоче“, „пан не хоче“, „пан сказав“, „пан не велів“ — і це був закон. Це було щось більше, навіть, ніж „бог“, бо з богом ще можна було койяк боротися; бог посилає дощ — можна сховатися під повітку; бог посилає мороз — можна тепло одягтися і т. д. Але проти пана, проти його волі йти було ніяк.

А між тим того пана ніде ніколи невидно — проявляється тільки його воля. І це дивно. Он у Семигласа є садок. Його, Семигласова, воля, — щоб парубки не крали яблук, а воля парубків — власне ті яблука красти. Семигласові не досить самої волі, а треба бути самому наявним при акті покражі; окрім наявності, треба мати коляку в руках — тоді тільки Семигласова воля зможе проявитися. А тут — пан остається незримий, а воля його проявляється. І то добре проявляється! Як це так?

І який він є, той пан? Мабуть — високий — високий — як дзвіниця! І руки довжелезні, бо раз чув якось Тарас два дядьки розмовляли, то один казав: „утечу, їй-бо втечу“. А другий — „і куди ти втечеш? Де сховаєшся? У нашого пана руки довгі“...

І Тарас старався уявити собі такі довгі руки. Ну от як я сховуюся у погріб — достануть? Достануть. А як у ярок сховуюся — достануть? Достануть... А як на горіще?

І з оцими, як і з усякими іншими сумнівами, Тарас ішов до діда.

— Дідусю! Що це воно таке — пани?

Дідусь тільки махав рукою, але, своїм звичаєм помовчавши трохи, говорив:

— Пани... це... як би тобі сказати... Усяку комашку, усяку мушку бог создав нащось, вона якусь користь чоловікові приносить. А от навіщо він панів сотворив — так я таки їй-богу не знаю. Воно може й не наше діло у божі справи мішатися, ну тільки я б на боговмів місці будучи, такого паскудства не творив би.

— А які ж вони є, оті пани? Вуха в них є?

— Та в них і вуха є й усе, вони наче й на людей скидаються, ну тільки ж то люди, а то пани.

— То вони не люди?

— Люди роблять на нивах, шиють кожухи, гнуть обіддя — одно слово роблять усе. А пани нічого не роблять. Лежать до півдня, чай п'ють чи ще там яку юшку, у карти грають, танцюють і ще таке виробляють, що тобі й знати не треба. Люди біднують, не мають що їсти, не мають у що дитину вбрати — а у панів усе є, грошей без кінця, жеруть, як кабани у сажі. Напретсья свинини чи ще там чого смашного, надудлється наливки самої кращої. не виробиться, не витрудиться — і почина казитися з жиру. Ще у нас, хвалити бога, хоч нема двора у селі, а там де двір — могила.

— А що ж там робиться, дідусю?
— Бог з ним. Не хочеться й розказувать. Виростеш сам здоров пізнаєш.

І нараз дід Іван розреготався. Та ще як!

— Чого ви, дідусю?

— Та це я згадав одну штуку. До нашого пана приїхала аж із Петербургу якась його родичка, пані. Та була б уже тобі дебела, була б товстелезна — так я зроду таких людей і не бачив. Дівчата розказували — сіла, кажуть, раз вона у крісло, а крісло — чи воно стареньке було, чи пані вже така переважуча — ну тільки днище випало й пані провалилася туди, застряла. Хоче встати — а крісло причіпилося іззаду — і ніяк вона з нього не вилізе. Кричить!.. Прибігли дівчата рятувати — як глянуть! Ой лишечко!.. Реготатись тільки, а тут усміхнутись ніяк, бо битимуть. А тут же чудно, що не видержка ж!.. Аж губи собі кусають дівчата! Одна не видержала, пирснула зо сміху й утекла — так було їй.

— Що ж їй було, дідусю?

— Вихльостали та й не що. А другий раз, із тою ж таки панею, ще й лучче трапилося. Пішла вона на проходку в сад. А там — ярочне-ярок, ну так проваллячко і через нього місток. І був мабуть місточок той старенький, бо як ступила на нього бариня, то так і провалилася до половини.

Верещить — як свиня недорізана! А в тім ярку люди копали. Глянуть вверх — а там чіісь ноги дебелі теліпаються. Свят-свят-свят!.. Мара!..

Дід аж заходився від реготу...

Не пояснішало в голові у Тараса, і не мав він повяття: що таке пани. А в тім, життя скоро показало. І так показало, що засталося того вражіння на весь вік.

Той же самий „сухоперний“ сказав батькові, щоб він виїхав під хуру самими кінями.

— Посуд якийсь чи що везуть. Так ті хурщики їдуть назад, а хури ми своїми вже средствіями доставимо до Вільшаної, — так пояснював приказик Григорієві.

Батько поїхав на ніч, а слідуючий день, їдучи мимо, завернув і додому, пообідати й коневі дати.

Почувши, що батько їде до Вільшаної, Тарас почав в одну душу просити, щоб узiali й його. Та так настирливо, що батько аж здивувався. Він і не знав Тарасових сокровенних думок: Вільшана — це ж місце перебування „Пана“! Отже Тарас зможе на власні очі побачити Його. Хоч не бачив залізних стовпів, так побачить Пана.

Батько не хотів був брати, але, як і завжди, вступилася мати:

— Ти ж сьогодні вертаєш?

— Сьогодні.

— Ну то й візьми, нехай дитина подивиться.

Батько згодився. Поїхали.

Що-хвилини звертався Тарас із запитами — а то що? А то навіщо? А ця дорога куди? А як отой ліс називається? Батько був у доброму настрої й відповідав охоче.

— А он і Вільшана. Бачиш?

Тарас глянув. Це ж місце, де живе сам пан!.. А що як він стане нараз перед возом, висо-окий! як дзвіниця та як ревоне: „А ти хто такий?“

Тарас притих. Почався довгий паркан панської садиби. А потім, проти базарної площі — все домики, домики, домики. То для всяких слуг, оркестрантів тощо. Тарас уже нічого й не питав батька. Та й навряд чи батько відповідав би йому тепер з такою ж охотою. Він якось споважнів і навіть трохи похмурився. Хоч і не почував він за собою жадної вини, але наближення до пана завжди могло бути небезпечним. Все одно, як до сказаної собаки: може вона й не вкусить, а все ж краще як далі.

Відчинилися великі ворота серед кам'яних стовпів. Таких воріт зроду не бачив Тарас, і душа малої дикої людини наповнилася тріпотом перед обличчям невідомого й невидимого бога, що ім'я йому — „Пан“...

В'їхали в двір, а Тарасові здалося, в церкву. Розчищені доріжки посипані піском; квітки, яких Тарас зроду не бачив, ніжна зелена трава. Якась халабудка височенька, розукрашена і одкрита з усіх боків, а в ній велика позолочувана клітка, а в клітці дивовижна птиця, а на ній пір'я — і зелене, як у ракші, і синє як у зимородка, і жовте, як у вивільги, і всяке. Тарас вилупив на неї очі й роззявив рота, а вона як крикне, „дур-рак“! Тарас ізлякався й заховався за батьком.

Будинок. Здоровенний!.. Білий весь. Куди краший церкви! Вікна здорові та багато. Тарас почув себе прибитим і ледве шепочучи сказав:

— Тату... Ходіте додому...

Але батько не відповів навіть рухом. Поглянув Тарас на батька, а в нього лице суворе, губи стулені. Шапку зняв.

З дому вийшов якийсь високий худий чоловік. Та чудний! Губи голі й трошки підборіддя голеного, а по боках довгі шматки бороди. Лице жовте, у зморшках. Пальці довгі.

Спитав батька що привіз і звідки. Батько сказав, що це хура, під яку йому було звелено дати коні, а що йде вона він не знає звідки.

— А-а!.. Знаю. Зараз.

Неспішно ходю пішов той чоловік до великого будинку. На ходу кликнув щось. На цей крик повибігали звідкілясь парубчак, усі в однакової одежі. Стали коло возу, але нічого не говорять.

Стояли так усі мовчки довгенько. Аж нараз двері широко розчинилися і з будинку вийшов, дрібненько ступаючи, старичок. На голові у нього була якась чудернацька кругленька шапочка, на ногах м'яккі чоботи; одягнений був у якусь свиту-не-свиту а хто його зна що — довге, широке, рукава як у попа в рясі. Двоє чоловіків кинулися підтримувати, коли треба було йти по сходах.

— А-а-а!.. Пасуда, пасуда, пасуда. Харашо-о!.. Пасуда.. пасуда...

Коли Тарас глянув по всіх присутніх, то з виразу їх поштиво-закам'янілих облич догадався, що це й єсть сам пан...

Так оце й пан? А миршавє! А паскудне! Губа труситься спідня. Це як би хто з наших парубків двинув раз, так тільки б гегнув. Але помімо того, Тарас чув якийсь страх коло цієї особи, котра до того ще й говорила незрозумілі слова — „дапасу... дапасу... дапасу...

Парубчаки, що стояли довкола, кинулися розв'язувати воза. Під шкірами були дощані скрині. Поздїмали з них віка — солома. А в соломі тарілки, якієс горщички. Їх виймають і ставлять на землю, а пан прищмокує губами та тре сухі рученята.

Але от одна розбита тарілка... друга... Потім горщичок якийсь розхряпаний... Потім велика тарілка довга вищерблена.

Тарас глянув на пана — і не пізнав його. Рот розкрився, мов яма яка чорна, звідти стирчить один жовтий зуб, бризкає слина, руки трусяться, а сам весь мов танцює. Потім почав бігати по траві, битися тими схудлими руками по полах і викикувати щось уже цілком незрозуміле:

— Прапал сервіс!.. Прапал сервіс!.. Прапал сервіс!..

Це звучало зовсім так; як ото Микита десь вивчився заговору проти вовків: „ти вовче-сабартаче, песій сину, небораче! Іди собі на мученики, на бученики, дадуть тобі капєрвасу та блєйвасу“ і т. д.

Тарас глянув по людях — всі немов зблідли й стояли мовчки. Глянув Тарас на батька — а у батька лице якесь сіре неначе. Невже й батько боїться оцього паршивенького дідугана?! Та батько як би хотїв, так міг би його однією рукою аж на отой будинок білий закинути!

Але тут сталося щось уже зовсім незрозуміле. Пан затупотїв на однім місці ніжками і запищав тонко:

— Рбзак!.. На канюшню!.. Закатїть єму двестї!

і нараз ті парубчаки, що розв'язували хуру, кинулися до батька й обіпили його, як мухи, не боючися, що батько втече чи битиме тут їх усіх. У батька губи білі-білі. Він злегка отруснувся від тих парубків і ступив крок до пана.

— Панє!.. Я ж не віз цієї хури... Я ж тільки з Кирилівки... Я ж прийняв її, не сміючи розв'язувати... Яку мені дали, таку я й привіз...

Але пан і не чув і не слухав нічого. Він пищав і бризкав слиною. Батько махнув рукою — і парубчаки повели його кудись. Тарас крикнув:

— Тату! Куди ви? — але батько весь обліплений парубками йшов понуривши голову й не обзивався. Тарас заплакав і біг іззаду, але наближати боявся, бо думав, що тоді парубки й його так ізхоплять.

Те, що побачив Тарас далі, помішало йому все в голові.

З батька, з людини, яку Тарас мало того що любив усією душею, але звик і шанувати, як щось високе, щось сильне, багате

на розум; з батька, що його також само шанувала мати, слухалася кожного його слова; з батька, що його поважали сусіди й приходили у свято послухати Четві-Мінеї або й так розумної бесіди — з цього батька головусі парубчаків зірвали штани, поклали на якусь широку лаву, один парубок сів на голову, другий на ноги, а ще двоє взяли наготовлені у великій купі різки, й, ставши по оба боки, почали бити батька по голому тілу.

Тарас одразу наче очманів: присів, перекосив рота, вибалушив безумілі очі... Але потім зірвався, кинувся до парубків і, кричучи несамоовито, почав їх бити своїми дрібними кулачатами... Один з парубків відштовхнув Тараса навідрі ліктем і попав у зуби, другий вискочив з товпи, схопив за вухо й сильно смикав, а потім підійшов ще один, ухопив Тараса під паху, сильно придавивши голову. Тарас бився ногами, руками, а потім що було сили укусив м'яку частину тіла, яка трапилася під зуби. Парубок скрикнув і шваркнув Тараса об землю... Хлопець судорожно засовав ногами, якась піна пішла йому з рота й він знепритомнів...

Прийшов до себе, коли щось тепле почало йому капати на лице. Одкрив очі... Над ним схилилося батькове обличчя, а сльози капали з очей.

— Тарасику... Тарасику... — промовляв зрідка батько, а сльози ще дужче капали й мочили Тарасові лице. Сорочка й штаниці на Тарасові були цілком мокрі — видимо його одливали водою. Чув слабкість в усьому тілі й не міг поворухнутися. Повів очима — побачив, що він на возі, а віз серед поля.

— А пан?... А де пан?

— А будь він трижды проклят! Навіщо він тобі здався?..

Тарасові пригадалася уся страшна сцена знущання. Він ухопився за батька руками й заривав.

— Таточку... таточку... завіщо ж вони вас так?..

— Ну-ну... годі вже, годі... Не плач... Що ж — пани... Вони завжди такі, пани... Вони всі такі — пани...

І в слово „пани“ він вкладав стільки ненависти, що її відчув Тарас. Вперше відчув солодкість ненависти. Вона вже була в ньому, ця ненависть. З краплею молока матері вона входила в його кров; з піснею жалю над вузенькими смугами поля, із сльозою і скаргою селянською несвідомо закладалася, мов зерно в осінню ріллю. І от цей випадок, цей звичайний випадок буднів кріпацького життя, нараз збудив те сонне зерно й розпалив у маленькій душі великий полум'я ненависти до всякого гнобительства, до всякого насильства людини над людиною. І стало того вогню потім на ціле Тарасове життя і не загасили його ні мури Петропавлівської кріпости, ні безлюдні пустелі Оренбурзькі. І прозвучала та ненависть у великих словах, у великих заповідях усьому людству.

* * *

Мик. Сайко

Лежиш і чуєш, як бунтує море,
Мов метроном, розмірно б'є прибій
І ритм його такий різкий, суворий,—
Бадьорий, ніби пісня боротьби.

А вийдеш на балькон: мустанги білогриві
З іржанням диким мчать на береги,
Щоби розбитися в скаженому надрії
об мол стрибком запінено - тугим.

А день палкий, безвітряний і синій
(незваний гість — прибій і буруни),
І зріє виноград, ранети і маслини
під тріск сухий цікад, під цюркіт цвіркунів.

Далеких гір зубчато - гострі риси
Крізь синю млу несміло бовванять;
Мов красуни — над морем кипариси
Уряд, уряд, уряд!..

Від молу з сітьми ідуть тугі вітрила
В похід на скумбрію, в похід на камбалу,—
Хотьби ж на просторі прудкі вітри зустріли,
Погнали рибу в сіть велику і малу.

Над морем по шосе, що кільчиться удавом,
Скавчать авто, мов у степу хорти;
Лиш інколи зійдуть на обрій пароплави
І знов стурбовані простують до порітів

Ні бакланів, ні ситих пеліканів,
Одні чайки розгублено кричать;
Врядигоди заб'є пропелер гідропляна,
В саду шротяний тріск цікад.

Там, за моторкою, що хвилі розрізає,
Плигають колесом дельфінів табуни,
А синька пиниться у просторі безкраім —
І все скаженіше на берег буруни.

У день ясний, безвітряно - гарячий,
Як сніг на голову — напористий прибій,—
Та ритм його п'яний, як пориви юначі,
Як рух турбін, як пісня боротьби!..

НА ЛУГОВОГО МЕТЕЛИКА

Нарис

Як. Ковальчук

Старий, сивий, аж жовтий дідуган хльостає добре вгодованого жеребця, час-від-часу повертається й заводить балачку, яка між нами не лагодиться: дід стародавнього гарту й жодній відповіді моєї не вірить.

Здається двічі між нами відбулась розмова:

— Так, кажете, ви не по хлібозаготівлі?

— Ні.

— І не агроном?

— Теж ні.

— Гм... Чого ж бо оце було вам їхати?

— Бачите, — пояснюю, — кожна людина працює в міру своїх сил та знань. От я, прикладом, побачу, як у вас люди живуть, що та як поробляють, а потім напишу про це в газеті чи книжці. Що у вас доброго — ті, що читатимуть і собі переймуть, а що погано — ба й посміються.

— А-га... значить ви той... сількор, чи як їх там...

— Майже.

— Так-так... Ну, а про поліття оце — показав він у бік пужалном — теж напишите.

Масив толоки гектарів у п'ятдесят густо вріс бур'яном і рябів самками метелика, які, доживаючи дні свої, залишали по собі спадщину — яечка, що за декілька днів з них повстане справжнє лихо хліборобове — гусинь метелика.

— Напишу, діду. І саме тому напишу, щоб люди з вас посміялися.

— Хе-хе... — іронично перебиває дід. — Моть порадите кадити метеликам?

— Звичайно.

— Так я тепер знаю хто ви такий. Ви — комуніст. Отакий і в мене є парубійко. У вармії був і там у комуністи записався... Тепер от понавозив гною на межі, сірки насипав і кадить бурякам щовечора.

— Що ж, це добре.

Дід швидко кидає поглядом, дратовано повертається і з притиском, намагаючись себе стримати, вигукує:

— Добре робить?! А сміх від людей, а поговорі на селі... „Замість бога просити, вечірню гусені править“ — сміються.

Він смикає вічками, безпричинно оперізує жеребця батоном і його роздратований вигляд набуває постаті прохача, що повертається з празнику не обідавши.

— Що ж він, невіра у вас, що сміхобожні вечірні править.

— Чорт його розбере. „Правлю — каже — бо вірую во єдиного господа мого — соціалізма якогось, божого сина — агромона й матір божу — бурякову кооперацію“.

— А що по вашому, діду, робити?

— Що? Як з діда-прадіда було: богу молитися. І хліб буде, і дощ буде, і гусінь ік чорту загине. Ато от, бачиш, яке насунуло, — він показав пужалном вгору, — а толку, що буряка цього року.

Але, мов на злість дідові, з хмари, що нависла над селом, одна по одній, щодалі швидкіш та густіш посипалися дорідні краплі, які мов на воді, розбивалися бульками на придорожному пилові.

— От і без молитви падає, — подаю слово.

— Падає!.. — іронізує дід. — Падає, та не такий...

В'їжджаємо в село.

„ПОЛІТТЯ“

Воно почалося не враз, а так, закрадаючись, мов хто керував цим. З весни сімба, потім робота в городі, а головне, щотижневі дощі та зріст ярини „на очах“, загнали думки про лихо далеко.

— Хоч воно й підкачали озимі — ерунда, — казали дядьки, потираючи руки. — Ярові вивезуть. — І враз полинула чутка сумна, незграбна, гнітюча: мільйони лугового метелика завирували в повітрі.

У чім саме лихо від метелика, знали одиниці, але що це „прикмета“, що буде „якесь поліття“ — знав кожний хлібороб: народній бо досвід, народні спостереження глибоким корінням вросли в свідомість селянина. І хай явища природнього оточення йому незрозумілі, хай він тлумачить їх наперекір наукових істин, а часточка цих істин у його спостереженнях все такі є.

Дивно збудовано якось людину. Вікує, прикладом, двоє у хаті одинй, впливають думками один на одного, а запитайся кого з них про колір очей другого — не відповість: — за роки не помітив ще цього. Так сталося і в цей час. Аж як приголомшила чутка усіх, як тисячами потвор закульгала по хатах по базарах, як стала річчю до розмов на „дубках“, аж тоді кинув кожний оком навколо, аж тоді він лихо помітив.

— До бога! До церков та молитовень! — ширили раду меткі церковники, побожні баби та сектанти.

— До РайЗу, до агронома, — твердив агроактив і, незвичайно для пори року, заблимав каганці в хатах-читальнях.

Благословенний закон, що ім'я йому „Аргомінімум“. Хай славиться ім'я Центральної Станції Захисту Рослин Наркомзему і хай кислим, прекислим гикнеться видавництву „Радянський Селянин“. Закон бо окрилив агрокультурників і дав корисний інститут агроуповноважених; бо ЦСТАЗРО НКЗСУ склала прехорошу, хоч і зайвиною сповнену книжку — інструкцію про шкідників; бо видавництво „Радселянин“, традицій своїх заради, видало цю книжку дорого-предорого, на ще дорожчому папері, технічно зверх-неекономно й архи-малим тиражем.

— Ех, „агрокультурники“! — (Так і сказав агроуповноважений Сидір Петрович, на Куп'янщині: — „агрокультурники“, іронічно, звичайно). І видають же! На всю Україну дві тисячі книжок найкорисніших, найнеобхідніших, які потрібні хліборобові більше, ніж канцеляристам з видавництва „Радселянин“ атрамент. Як повернетеся до Харкова, то зайдіть, товаришу, до видавництва і скажіть там, що про шкідників потрібна також саме книжка копійок за 10 — 15, тиражем тисяч у сто.

І я таке вирішив: піти оце до видавництва й сказати:

Шановні товариші! У газетах „Вісті“ та „Комуніст“ у свій час було видруковано чудові статті Власа Яковича Чубаря про підвищення врожайності, в яких він не в міру делікатно вам зауважив, що не можна видавати, прикладом, книжки про досліди ціною в три карбованці, коли така книжка потрібна копійок за тридцять. Ви не звернули на це уваги і продовжуєте свої комерційні операції, замість дбати про ширення агрикультурних знань. Дозвольте вам поради: виріжте ті товаришеві Чубареві статті, вкладіть у рамці й тримайте на столі правління на манір старорежимного зеркала. Може хоч у такий спосіб агроактивіст, він же й агроуповноважений Сидір Петрович з Куп'янщини не скаже на вас так, як сказав. Іще, товариші, не забувайте, що ви — не найменший гвинтик у грандіозній машині, що виробляє хліб, бо...

Ну, добре, що низовий агроперсонал не спав, добре, що його, хоч і не дуже, а гнучкий таки апарат стояв на чаті й виправив не лише видавничу помилку, а й цукротрестову, що почав протирати собі очі на тому, як пройшла з деркачем Україною рада ТСО-Авіахему, а самки метелика вже сіяли гусінь,

НА СХОДЦІ

Як лихо по людях гасає, тоді сходки тихо починаються: не бачиш там п'яного, не чуєш там лайки. І тільки сум на обличчях та безбережна безпорадність пнуться із мовчазного сірого натовпу, більшости. Але ніде і ніколи не б'є так в очі клясове розшарування села, як саме в такий час, як саме на сходках таких.

От недалеко збоку стоять два куркулі і тихо провадять розмову. На них показав мені той саме товариш, що править соціалізму агровечірні.

— Правда, не схожі на вгодованих йоркширів? Не такі, як їх у газетах малюють, — додав він і пояснив: — це куркулі нового татунку,

радянської формації, вони не члени церковної ради і навіть до церкви не ходять. Взагалі релігія — не єдина ознака куркулячої вдачі та стану. Новий, вже наш, радянський, куркуль — не глитає, що на виду всіх смоктає та визискував. Він — „радянська“ людина, пристосована до умов навколишнього, але хитра, в'юнка, собі на розумі, якої не впіймеш на незграбному вчинку вдачі куркуля минулого. От хлібозаготівлі, наприклад. Новий куркуль не лише здав усі лишки, а запобіг, пудиків тридцять накинув. Нате, мовляв, чим багатий тим і радий, а за більше вибачте: менше за споживчу норму лишилось... Ну, як такого не похвалити, за приклад не ставити. Адже ж він, як віз був на зсипку, то й червоного прапора почепив був. Звичайно все це — машкара, бо він, новий цей куркуль — нащадок отого куркулика столипінських часів, що за допомогою банків „у люди“ ліз. Він всмоктає у себе зазіхання батьків, він — нащадок і надія їхня; як і батьки, він „клігерує“, кожний крок розважливо угрунтовує. До нас, свого ворога, він підкрадається „сапою“, як на позиції у шанях, він міркує так: або ввійду в радянське життя повноправним, або, як почую міцно себе, запропоную „братання“. Одне з двох, мовляв „вигорить“...

— Ви ст питаєтесь, — продовжує товариш, — чого трудно викрити такого куркуля. Ось чого: від передова людина, культурний хазяїн і зовні, безумовно, людина „чесна“, бо, як доручити йому громадську справу якусь, (а на селі це буває), то будьте певні, що виконає далеко краще за любого активіста. Дозвольте приклад із хлібозаготівлями. Новий куркуль ціпом не крутить, йому молотить радгоспівський трактор і перемолочує все до чиста. На це у нього є й розписка радгоспу: такий то змолотив стільки то. Далі, куркуль цей вже давно завів господарчу прибутково-видаткову книжку і на прибуток записав точно — (замітьте — точно) весь урожай, вирахувавши з його (знову замітьте) точно законну розсипку, всушку, розтруску. У книзі ж він розподіляє споживчу норму, вираховуючи точно норми для родини, коней, худоби, і навіть качок та курчат. Лишок здає до кооперації. А чи багато такого лишку знайдеться?.. Огуч то й заковика. Справа в тім, що як видається якогось закона про заготівлі, то невмируща Химка (з Вукопспілки, Союзхліба, Сельгосподаря, Плодоспілки й інш. коопустанов) додає до нього силенну силу „інструкцій“ (звичайно, для своїх органів). Інструкції читають і нарешті виходить таке, що одна сільрада залишає одні „норми“, а друга — другі. Навіть буває так (це вже від красномовности куркуля залежить), що і теля і корова, і лоша і кобила, і навіть немовля та доросла людина „споживають“ однакові норми. Тепер уявіть собі середняцьке (обов'язково середняцьке) господарство такого „Омелечка“, що в нього чималенька й „сімечка“ і зрозумієте скількома пудами законно орудує радянський куркулик. Як орудує? Справа проста: на відрібок — нікому й зерна — грошима все платить і платить законно: карбованець-два поденничкові. Думаєте багато? Нічого подібного. В переводі на зерно це — 10 фунтів у день, ба й того менше, бо базарна спекуляційна ціна на хліб чима-

ленька. Словом радянський куркулик — не дурень, це тип, що вбрав у себе силу знань, які на селі ширить рад vláда й якими він користується їй же на шкоду. І ще замітьте: він політично письменний; читає „Комуніста“ й нічого спільного не має он хоч би із тією кампанією, що наближається...

І товариш показав на невеличку групу жінок та чоловіків, що виринула з вулиці й увіллалася в натовп. Це — церковники. Вони швидко просовуються — нахилиючись до сусід, шепчуть, відхають і з ненавистю поглядають у бік натовпу, де, оточивши агронома, із запалом сперечається чоловіка тридцять селян.

Це сперечається агроактив, або, як його влучно всюди назвали — фактив. Власне думка активу одностайна: кинутись на боротьбу з шкідниками негайно, зараз і лише, як кинутися — колективно, чи „кожний про себе дбай“ — породило гострі суперечки.

Справа в тім, що дане село остаточно не-землепоряджено, земля ще й досі в „шости руках“, а злом толоки (характерно це всюди на селах) немов без усякого плану провадиться. Осимі, ярові й просапні межують у неймовірному хаосі, так що гектарів 100 буряків розкидано мало не в трьохстах шматках. Звідсіля сила технічних труднощів, які з одного боку ускладнюють запровадження колективної боротьби, а з другого — сполучені з пошкодженням сусідніх нив, як от при засобі „уловних рівчаків“, що їх доводиться спішно виорювати плугом. Потім, якщо покласти на кожного зокрема господаря, — яка мусить бути гарантія, що цей господар виконає все, що накаже агроном, що він не махне рукою і не покладеться на божу волю; як контролювати правильність концентрації (розчину) отруту, як уникнути втайки патоки (на самогон), та суперечок у зв'язку з недохваткою порскал, кориток для патоки тощо?

Суперечки тягнуться довго, вперто й припиняються лише по тому, як актив остаточно тане в обговоренні питань усією громадою. Цього активові й було треба.

Тоді слово бере агроном.

ЯК І ЩО ГОВОРИВ АГРОНОМ

Нарада чи засідання в місті — одне. Загальне на селі зібрання громади — друге, а виступ на селі агронома — явище й справді відмінне.

Уявіть собі, замість накритого червоним сукном стола, старі, похилі ворота, на них агронома, що цупко тримається за острішок, ризикуючи щохвилини поламати собі ноги, перед його аудиторію — громаду чоловіка з чотириста й промову, пересипану словечками, властивими тільки даному селові чи району, словечками наче б незначними, але які заохочують до праці, які повні символів, образів і... воістину так говорити може лише агроном!

— Товариші! — почав він. — Лише згадки ми маємо про те, що майже сниться нашим дідам... „зде лежачим і повсюди право-

славним" — додає він посміхаючись. — Як потурбувати цих дідів на зібрання наше, вони можуть розповісти нам, як у старовину старі баби в селах „ганяли шуляка“. Та дідів тут я щось не бачу. Тим краще: дідом буду я й розповім, як саме баби ганяли шуляка. Власне і не розповім, а лише перекажу вам пісню, що її співали баби, як за отим капошним шуляком бігали:

— Ой, кемцю, метелиця!

Чому шуляк не жениться?

— Треба ложки, треба миски,

Треба няньки до коліски...

— Товариші! Шуліки в старовину може й справді женилися, принаймні стари баби кажуть, що на весіллях у них бували. А що спасало шулікове женіння від метелиці, цьому, звичайно, ми не віримо. Не спасали від неї ложка та миска і лише допомагає (підкреслюю допомагає) нянька до коліски. Отже, товариші, а особливо, товаришки, у кого є немовлята, негайно наймайте няньок, а самі — марш у поле, туди де метелиця, де посіяно у вас буряки, де ярина від толоки, де поблизу забур'янені шматки незасіяні... Метелиця чи луговий метелик починає вирувати у травні і шкоди не чинить. Але в кінці місяця, по паруванні, самиці відкладають по бур'янах яєчка, з яких за декілька днів видуплюється гусінь метелика, яка до щенту нищить городину, кормові трави, баштани, а надто буряк. Вона псує навіть озимі й лише просо та сочавиця їй недосмаку. Гусінь, якщо багато її — страшне лихо, а надто тим, що знищивши, в перші два тижні, все, що їй попадається, вона не гине. Воно залазить у ґрунт, там лялькується і днів за 15 з її лялечок знову вилітає метелик. З цього другого покоління метелика знову появляється гусінь, яка на зиму не гине, а ховається в ґрунт, щоб на весну знову шкодити далі...

І пересипаючи далі промову прикладами попівського дурисвітства та бабських забобонів, агрономовим знанням яких позаздрила б навіть ентографічна секція ВУАН чи перший ліпший етнолог, він, здавалося, брав просто слово і вкладав його в слухачів надовго, на все життя. Подаючи приклади боротьби, здавалося, що бачиш, як він бере, прикладом, бар'я, як розчиняє його, як потім обризкує.

А проте, мій сусіда, певно рідній брат хурциків, бо такий же сивий, аж жовтий і такий же іронічно-скептичний дід, глибокодумно колупав ковінькою землю і нарешті промовив:

— Ех, Любини покійниці немає. Та то б пішла до схід сонця у поле і — де б уже гусені бути!

Двоє юнаків, що почули ці слова дідові, неприховано вороже глянули на його, потім один на одного і зневажливо процідили кризь зуби:

— Порохня!

Дійсно порошок, бо дивлячись на діда й порівнюючи його сухий погляд та згорблену постать із живими блискучими очима юнаків та напруженістю, з якою вони ловили кожне агрономове слово, мимоволі в уяві бачиш улицю, чуєш нудне подзвіння, ввижаєш розкрити

труну, попереду попа, а ззаду порохнявих, як верби трухляві, ровесниць покійної Любини, що гусінь чарами нищила.

— Товариші! — кінчав агроном, — гаятись не можна. Треба вжити заходів зараз, негайно, ні хвилини не чекаючи, не ловлячи жодної гави...

ХТО ГАЯВСЯ І ХТО ЛОВИВ ГАВ

У справі цій гаялась весна, що надто запізнилася, та луговий метелик, що народився не враз, а протягом днів щось п'ятнадцяти. Отже саме вони — весна та метелики — ловили гав, даючи можливість пристати до себе і тим невмирущим хазяям, що зачинають стайні по покражі коней.

Щоб ніхто не подумав, що автор — поет і приховує справжні прізвиська за поетичними образами, поясню: мисливець з гавами складається: — із Цукротресту, Ц. СТАЗРО та її кореспондентів й агроперсоналу земельних органів від НКЗСУ до помагронома першого найменшого селища; потім — і головне — із бюрократизму в райвиках та сільрадах, і недбальства правлінь земгромад та деяких радгоспів.

Один садівник, у район діяльності якого входило десятих вісім прекрасного фруктового саду, абсолютно не пошкодженого гусінню в той час, як навколо вона залишила голі поля, казав мені таке:

— Прогавили! Зосени прогавили і на весні прогавили... І по дурному якось усе. Взяти хоч би „уловні рівчаки“. Хіба їх тоді копають, як гусінь буряки пожирає. Ні братки, тоді треба найпізніше копати, як самки яечка кладуть. Та й хіба обкопують лише буряки, ярові та городи? Обкопують перш за все шматки забур'янені, розорюють толоки. Або корита уловні... От буряктовариства роздали їх тай забули. А в них поросят годують, а по дощі вони повні води, а вітер повалив їх... Ех!.. Запитайтеся любого на місцях агронома, чи перевіряв він корита ці, чи показав, як саме розчини отрути робити, як обризкувати віниками, коли порскал немає?..

Ех, чухраїнце невмирущий! В які віки породив тебе, охрещеного Вишнею Остапом, чернозем український? Коли ти не стоятимеш на межі, не чухатимеш потолиці і не вимовлятимеш:

„Як би знаття?..“

Ех, чухраїнце!

Ти вислав, невідомо на чію адресу, на станцію Старовіровку шість пудів отрути — джепсину, що валялася там, доки гусінь не злялькувалася: ти, що ім'я тобі Сельсоюз на Куп'янщині, посередником між Цукротрестом та буряктовариствами буди, чухався й помилково не хлорак а миш'як розіслав. А на місцях цього не знали, і розчин казна по якому робили; ти, як приїхав із центру — Харкова й не застав агронома в сільраді, склав про це акта, провини в цьому вбачаючи і не втлумачив собі, що з гусінню агроном не в сільраді бореться, а на полі: ти призначав силенну силу нарад по райвиках і сільрадах, та відривав від роботи агрономів, даючи їм слово в „біжучих справах“, наприкінці.

Ех, Чухраїнце, наш український хліборобе-чухраїнце! Коли ти забудеш оте — „Якось воно буде“.

Бо, слухай, як воно було:

Голова буряктариста, даючи тобі отрути, казав:

— „Увага! Зараз, товариші, видаватимемо джелсин. На відро води його треба 8 золотників або $2\frac{1}{2}$ чайних ложки. Це найбільше. Джелсин дуже отруйний, найотруйніший з усіх отрут, що їх уживають проти комах та черви. Він зовсім не шкодить рослинам. Але дуже й дуже шкодить надвірним тваринам та небезпечний для людини“.

А як ти зробив?

Ти, бажаючи зразу ж „убити“ гусінь, на відро води дав не дві чайних ложки, а цілих п'ять і попалив рослини, ти, надіючись на дощ, заховав отруту до „може колись пригодиться“ і гусінь власна твоя, та такого як ти твого сусіда знищила в пень твої просапні й ярину; ти, не дивлячись на попередження, лишків отрути не заколав, а кинув у відрі та подвір'ї і твоє теля напилось її і загинуло; ти... Ех, хліборобе наш, чухраїнце! Вдовольнився хоч тим, що не ти один робиш таке, а є в тебе безліч рідних братів, що завами радгоспів називаються.

НА ЛАНАХ РАДГОСПУ

Холодний північний вітер дме, нахиляючи низько рослини, гнучи дерева й збиваючи з ніг подорожнього.

Я вперто борюся з вітром, прямуючи йому назустріч і, закриваючи ковніром обличчя, крізь петельку, мов у щілину, вдивляюся у далечинь.

Бачу: — віз — не віз, циганська халабуда не така, — стоять край дороги й гецаються взад та вперед.

Що за диво?

Аж чую:

— Дядьку, дайте запалити! — й з боку, з уловного рівчака, яким обрямовано гектарів п'ятьдесят буряка та гектарів за десять маку, вилазить парубчак з порскалом за плечима.

— Можна... Це що ж, у рівчаку гусінь душиш? — питаються.

— Кий чорт, од вітру сховався. Однакова робота залишня: як не керуй помпою — все рівно поза рядки вітер розносить. Та й порскати зайво, бо гусіні кат-ма на плантації.

— Як то „кат-ма“?

— Та так: з'їла буряк увесь і посунула далі.

Дійсно, замість буряка стирчать де неде ледве помітні сердечка гічки — ознака надії на „поправиться“, а замість маку — гола чорна земля.

Оглядаюся:

Уловний рівчак кращий, ніж треба: глибокий, широкий, і, на вірець округі, навіть землю викидалось правильно — у бік плантації.

— Коли рівчака копали? — питаються.

— Та це щойно закінчили, днів за три тому.

— Цебто „нагадалися по шкоді“?

— Еге ж...

— А чого вловні корита досі на плантації?

— Як то „чого“? Адже кажуть, що метелик ще раз літатиме.

Стискую плечима, звертаю на плантацію, підхожу до корита і, засукавши рукава, починаю порпатись у багnistому мелясі.

Находжу: в одному кориті чотирі метелики, в другому п'ять, а в третьому — жодного.

Питаюся:

— Коли ставили корита?

— Та з тиждень тому.

„Тиждень тому“ оце саме час, як метелик на корита „йти“ перестав.

І пригадалося з Пушкіна:

Сарана летіла,

Летіла

і сіла.

Усе з'їла

і знову полетіла.

Не йду, а валюсь проти вітру, наближаючись до дива на дорозі.
Дивлюся:

Бочка з водою гойдається на двоколесній теліжці, а побіля стоїть діжка з розчином барія. Двоє парубків з порскалами за плечима сидять під бочкою, заховавшись від вітру і мріють про подорожнього, що дасть запалити. Я це знаю (б ж сам колись мріяв про це) і слідом за „день добрий“ дістаю цигарки, сідаючи поруч.

Запалюємо.

— Як розчиняєте? — питаються, показуючи на розчин.

— Дідько його знає, — відповідають хлопці. — Від пів до півтора фунта кажуть на відро треба, але ми маємо оцю мірочку — (вони показали невеличку квартиру) — і нею міряємо.

Мірочка, правда, від „пів“ до „півтора“, середня, але мимоволі хотілося піти до зава радгоспу і зачитати йому з книжечки Дихтярьова „Шкідники спекультур“ таке:

„Хлорак барія найдешевша отрута, але й брати її треба багато на відро води... Комахи від неї мрут добре, але треба вважати на одну особливість: коли комасі, що оце наїлася хлорака барієвого, пощастить напиться води, вона видужає... Тому хлорак барія вибавляє шкідників лише тоді, коли немає дощу, погода стоїть суха і тепла, і навіть роси ранками не буває.“

Кажу, що хотілося піти до зава саме тому, що дощі перепадали часто, за день-два і навіть у цей день, як я саме проминув буряково-макову плантацію Гашинівського радгоспу, дощ лив, як із відра, як із тисяч пожежних помп.

„БІЛЬШОВИЦЬКА НАЦІЯ“

Макар Васильович — середняк, крім „Радянського села“, що передплачує, він часто купує „Правду“, але щоб дуже стояв „за більшовиків“ — сказати не можна.

— Ще разів кілька зашпортнуся — сміється — й аж тоді певно у більшовиків опинюся. А поки що я — „доброзичливий неутралітет“: що з нас належить, получайте, а що нам — побачимо. Якщо обіцяного вповні й не дали, то певно дадуть, приклади були.

Так він казав торік. Аж оце в кінці червня здивався я з Макаром Васильовичем на ярмарку в Шевченківському посольку. Розбалакалися.

— Ну, як нащот більшовицького боргу? — запитуєся й думаю: певно на хлібозаготівлі поскаржиться.

— Нащот боргу? — сміється. — Хто його знає, де того боргу й шукати. Скажу вам, що більшовицька нація якось так борги віддає, що й не помічаєш цього. Узяти хоч би й буряки. У мене в шент загинули. Пішов до буряковариства. Скаржусь, поради питаюся. Хлопці посміхаються. Чого вам так весело? — питаюся. А вони кажуть: „Нічого, Макаре Васильовичу: получайте от насіння й сійте знову по буряках буряки“. То що з них буде? — дивуюся. „Нічого, за п'ять днів старих доженуть“. Стиснув я плечима, взяв насіння, прийшов додому, запряг коня та й у поле. Посіяв, як радили, дощем.

— І як?

— Понімаєте, як казали, так і вийшло. Оце сьогодні їхав на ярмарок і не впізнав свого гектара: буряки — до коліна гичка сягає!... Да, дивна оця більшовицька нація!

— Що це, Макаре Васильовичу, у вас за слово таке „більшовицька нація“?

— Та це, бачите, не мое слово. Його подав Кольцов, письменник такий, як Вишня Остап, в „Правді“ московській пише. Був такий випадок на Донщині, жеребців добрих не було. Ну, от більшовики й придумали. Якось там ветеринари їхні поворожать кобилі й породисте лоша родиться. Розумно, а головне весело й корисно. Правда? Кажуть, що це так подобалося козакам Донським (а вони ж, знаєте, як кохаються в конях), що всі до одного за більшовиків стали. Розумна нація, вирішили. Сідайте, підїдете. — Виїхали за посьолок.

Я глянув на широкі лани. Мої очі шукали чорних пасмів, де пройшла гусінь, та дарма: кругом зеленіло й буяло.

— Що за чудо, Макаре Васильовичу?

— Більшовицька нація, а не чудо, — посміхнувся Макар Васильович. — На Донщині без жеребців кобили й лошат водять, а на Україні серед літа вона буряки засіває... Розумні, а головне, їй же бо, веселі товариші.

— Усе ж таки?

— Дуже просто: роздали на пересіч промочене, ледь не зкільчене насіння, он що!.. Воно й зародило.

ЖАБА

Еміль Золя

Коли мене відвідає молодий письменник, що починає пробувати своїх сил — а вони часто приходять до мене і я приймаю їх дуже радо — то перша рада, яку даю їм, є та:

— Працюйте багато, правильно, коли можна — кожного рана, і то однакове число годин. Не будьте нетерпеливі і ждiть десять літ на успіх і на продаж. А поперед усього не копіюйте нас, забудьте про свої взірці.

Потім друга моя рада незмінно буває ось яка:

— А маєте ви добрий літературний шлунок? Розумієте, такий солідний шлунок, щоб стравити всі дурниці, всі обридливі брехні, які будуть писати люди про ваші твори і про вас... Ні, бачу по вас... ви стрепенулися, ваше лице облилося рум'янцем... ви ще занадто молоді й чутливі, ваше сильне, природне обридження наробить вам ще немало прикростей. Ну, в такім разі з'їдайте щорана, скоро встанете, натщесерце живу жабу. Їх продають на торгових, кухарка буде купувати вам їх. Видаток манесенький — штука по три су, купуючи тужин відразу. За кілька літ будете мати такий літературний шлунок, що зможете без найменшої відрази перетравити й найпоганіші виплоди сучасної критики.

Молодий письменник позирає на мене стурбований, коли я проважаю його і доказую спасенність цього способу, що мені самому став у великій пригоді.

— А-а, мій боже, я не говорю, щоб це було надто приємно, особливо в перших часах. Але помалу привикнете, привикнете, молодий друже. Добра жива жаба дуже покріпить вас, коли тільки здужаєте стравити її, загартує вас на всі мерзоти, на всяку погань, на всякі простакства. На цілий день чоловік мов нащиплений проти усіх можливих брудот. Чоловік, що кожного дня проковтне жабу, це чоловік дужий, котрого ніщо не виведе з рівноваги. Послухайте мене, заживайте день-у-день по одній жабі, а колись, певно, подякуєте мені.

Я сам від тридцятьох літ, поки сяду до праці, кожного рана ковтаю жабу, прочитуючи сім чи вісім газет, що ждуть мене на столі.

Я певний, що вона є в них; швидко перебігаю очима стовпці і рідко трапляється, щоб не було її. Коли не в одній, то в другій газеті сидить собі та надувається та жаба: тут вона — брутальна напасть, там — образлива легенда, там знов ціла калюжа дурноти або брехні. І я ковтаю її з апетитом.

Певна річ, зразу це не було мені приємно. Та мушу признатися, що в мене був якийсь особливий дар, бо я швидко привик до них. Зразу ще я кривився, але при третім або четвертій тузині я вже був твердий, як сталь. А тепер, коли я постарівся, це йде як з маслом. Навіть таке вийшло, що мені не ставало б чогось, якби щоранку не було для мене жаби. Їй богу, я був би подібний до тої бабусі, що їй не дали звичайного снідання, кави з молочком або шоколяди; вона через те весь день ходить мов сама не своя. Не дістань я своєї жаби, я був би млявий, неспокійний, незадоволений, без найменшої відваги, одним словом, ні до чого не здатний.

Еге, ніхто не знає, скільки здорової сили додає мені жаба, відколи ввійшла на денний порядок мого життя. Стара народня рецепта говорить: жаба скріплює шлунок. Ніколи не працюється мені так добре, як коли та жаба була найбільш обридлива і бризкала з себе багато отрути. Тоді вся моя духовна істота почуває правдивий ляск батога, щось шарпає її наперед, шпигає ззаду, щось пристрасно жене мене до писемного стола, розпалює в душі скажене бажання — бути геніальним. Еге ж. Жаба не тільки дає моему шлункові легкість і силу, щоб міг ковтати зневаги й підлості, як бомбани. Ні, вона чудово підбадьорує мене в моїй щоденній праці, скріплює, гартує й поширює мозок; їй я певно завдячую той огонь, який горить у найкращих написаних мною сторінках.

Зрештою я заживаю не тільки ту одну жабу щоранку: я заживаю їх більше, о, далеко більше. Більше як від 20 літ присилає мені мій накладчик, мій добрий старий приятель Шарпантьє щодва або три тижні пачку статей про мої книжки. Він абонується в одній агенції¹⁾ для своєї книгарні і розділяє присилку авторам. Таким робом, окрім статей, що знаходяться в щоденних газетах, я дістаю до рук майже все, що пишуть про мене. І це вже не одна одинока жаба, це ціле багно, це ціла копиця жаб, де вони так і перевертаються в огидливій суетлоці.

Я не можу без зворушення подумати про ті пакети доброго Шарпантьє. Вони були правдивим бенкетом і найздоровішою гімнастикою мого життя. Через них я здобув собі найвищі правила мудрости, навик до терпеливості, відваги, резигнації, розпалився любов'ю до правди і справедливості. Одна тільки їх вина: вони зробили мене трохи гордим. Адже ж ніхто не вгадає, скільки в них брутальности, ненависти, несправедливості і помилок, а особливо, скільки в них

¹⁾ У Німеччині і Франції є спеціальні агенції, котрі за оплатою доставляють інтересованим вирізку із газет цілого світа про якісь цікаве для них питання. (Ів. Фр.).

бездонної глупости. Я рад би розпакувати прилюдно один з тих пакетів і показати людям, як якась напасть, вийшовши з якоїсь „поважної“ часописи, розбігається по провінції, летить за границю, а відти знов вертає до мене, переливаючись у всі можливі форми. Колишні вороги поробилися моїми приятелями і зате колишні приятелі побільшують ряди моїх ворогів. А далі йде сміття: безглузді фрази, що від 15-ти літ повторюються без зміни, брехливі обмови, вічно пережовувані фальшиві обвинувачення, за які автор дістав тільки й тільки від стрічки. Чоловік, бач, мусить жити. Від чверті століття зміст тих пакетів не змінився, і ще й нині вони так само товстіють, як тоді, коли я починав. Купа марно потраченого паперу, з котрого я ніколи не міг видушити ані крапельки пожитку.

Раз — буде тому 15 літ — я думав зібрати в одну книжку вибір що наймасніших компліментів, які надавала мені критика, і видати її під написом: „Їх лайки“. Можу запевнити читача, що ця збірка була б повнісіньким підручником для всіх майбутніх запустих жартів. А можете подумати, яка нова скирта narosla від того часу. В мене в медані є комірка, заповнена такими пачками аж до самої стелі, а найгірше те, що скирта росте раз у раз, що та річка бурхає так само щедро нині, як бурхала вчора, що нині не втишує її, ані мої твори, ані старші літа. Тій сльоті нема кінця, небесні опуси порвалися, жаби дощем падають.

Можна би написати справді цікаву працю про ту страшну купу статей, яку літературна преса день-у-день публікує про деяких письменників. Не говорю тут про нечисленні, на жаль, дуже рідкі студії, писані совісно, з любов'ю і пошаною для літератури. Говорю про ту низьку заїлість, про обурену глупоту, про всю ту завидующу злобу, яку викликає успіх письменника, особливо грошовий успіх. Може колись попробую розібрати елементи того брудного водопадку, що бухає на голову всякого письменника, скоро тільки він почне вибиратися наверх. Тепер задовольняюся характеристикою трьох родів статей, що зустрічаються найчастіше.

Ось поперед усього глупа стаття. Її ще найшвидше можна вибачити. Пише її, звичайно, дуже молоденький чоловік, а іноді старий баламут, що вже зійшов на дитячий розум. Той критик нічого не відчув, нічого не зрозумів, читаючи книжку, про котру судить, і він пише спокійнісінько, не маючи ані найменшого поняття, про що властиво йде річ у тій книзі. Він не розуміє авторових намірів, обвинувачує його в злочинах, яких ще не сповнив, підсуває йому обридливості своєї власної, очевидно на всяку погань дуже плідної, фантазії. Повторюю. Усе те з глупости, не з злоби. Але яка ж то шкідлива ця глупота, як легко веде вона до брехень, складання безглузвих легенд.

Я міг би навести двадцять таких прикладів, що інколи один дурень здужає опоганити довгу гарну книжку, поки колись — але геть пізно — правда не вийде на божий світ. Не раз мені пригадуються слова, що давно колись у моїй присутності вимовив Тен, коли я приніс

йому з поручення фірми Гашета пачку статей, опублікованих про його, недавно перед тим видану, „Історію англійської літератури“. На нього нападали люто, а особливо церковні часописи кидалися на нього із безмежною ненавистю. При кожнім нападі, що свідчив більше про пристрасть, ніж про талант, він тільки здвигав плечима і мовив, усміхаючись лагідно: „Це стаття якогось сільського пароха“. В його розумінні це була стаття доброго чоловіка, але тіснозорого, засліпленого, котрий нічого нікому не розуміється на речі, про яку взявся говорити. Проста, звичайна жаба.

Друга в ряді — затроєна стаття. Для цієї треба вже трохи таланту; її автор, звичайно, освічений, читаний чоловік, бо щоб затроїти письменника, на це треба освіти і зручності. Головна річ — вперти в статтю все, що може вразити, пошкодити: викопати слова, які колись сказав автор, і про які давно забув, звести до купи крикливі викирки з його тексту, щоб надати їм злочинне значіння; з усіх легенд повитягати те, що є в них убійче, на кінці кожного речення поставити вовчу ступицю, поміж рядками пустити цілу річку укритої огидливості, під кожним словом укрити караїбську стрілу, що вбиває при найлегшій скаліченні. Знаю двох - трьох таких людей, що не здібні ані любити, ані подивляти; їх похвальні статті, це правдиві гадючі гнізда, прикриті рожами. Вони зовсім природньо видають із себе хитру злобу так, як сосна живицю. Яка сила лютости мусить кружати в їх жилах, як важко мусить давити їх почуття власної немочі, коли так плюють на кожний твір. Маєш тут перед собою безвісний полози, бридкі і чорні душі, гультяї, що гризучись мізеротою власних творів, роблять собі полешку, опоганюючи твори інших. Стаття такого чоловічка, це, як на мій смак — найліпша жаба; бо вона покрита плямами зависти, набрякла отрутою ненависти. Коли письменникові пощаститься проковтнути таку жабу, тоді він загартований на цілі місяці, не чуткий на самі кровні зневаги.

Вкінці маємо ще божевільну статтю. Розумію статтю сектяра, що порвав усія зв'язки з політикою і вірою. Ах, яка ж то нужда ота нетолеранція, ота сліпа пристрасть, що затуманює чоловіка, вбиває всяку правду і справедливість. Знаєте її, неправда. Власне в ім'я тої несправедливості і тої неправди вона вийшла до бою і dokonує найогидливішого діла — брехні, денунціяції. Вона засуджує людей без ніякого доказу, приймає низькі вигадки за доказані факти, в разі потреби видумує докази, чипляється дітей, жінок, без помилування, без милосердя, без найменшого сліду розваги, з якою інші люди прощають людські слабості, від котрих не вільний ніхто. І які ж твори полишають вони, твори, що бодай по їх думці, повинні б бути справедливі здорові, спасені. Ану, нехай десять літ по їх смерті якийсь відважний дослідник запуститься в ту баюру лайок, де нагромаджені цілі вали клевет, виплюснених в нападах очевидного божевілья. Тепер ще ми можемо вияснити їх собі, але якже мають зрозуміти потомки ту надміру підлоги, харкотиння, котрим кидано в лице найбільшим, найчесні-

шим людям. Наші внуки довершать правдивого діла справедливості, віддадуть кожному робітникові належне йому місце, і який же це буде суд над напасниками, що не вміли робити нічого, як тільки напастувати завтрішню блискучу славу. Ах, оті обридливі, зеленкуваті гладкі жаби смакують мені так солодко, як пастилки амброзії, що мають передсмак безсмертності.

Сказавши по правді, я дивуюся тим критикам, тим невтомним продуцентам жаб. Пощо до біса вони займаються такою поганою роботою?!

Щоб пошкодити авторам, котрих обкидають болотом? Але ж ця спекуляція зовсім не розумна. Вони не шкодять, навпаки, вони допомагають їм. Невжеж вони не можуть сказати собі ту доказану, безперечно правду, що письменник, на которого нападають, робиться великим письменником. Найбільші бувають ті, на котрих нападають найбільше, а скоро перестали нападати, то й вони хилилися до упадку. Доказ необхідний: на мене нападають, значить, я ще стою сильно. Правдива літературна смерть починається тоді, коли люди мовчать про книжку і про письменника. От так-то напасники в дійсності тільки, мов труби, розтрубляють славу письменника, провожаючи його тріумфальний похід.

Коли ж очевидно вони хочуть шкодити, то одинокою відповідною тактикою була б мовчанка, Але тут проявляє себе непереможна справедливість фактів. Вони не можуть мовчати; вони мусять гавкати, як пес за переїзджим возом. Я переконаний, що провидіння, в котре цим разом хочу вірити, дало нам, письменникам, критиків-напасників, як кораблеві вітер, щоб надував його вітрила і якнайшвидше гнав його до славної пристані будучого. Щовечора повинні ми просити небо, щоб дало нам на завтра добру лайку критиків-напасників, бо може тільки через них існуємо й ми. Я особисто говорю собі нераз у своїй скромності, що мені дарована аж занадто гарна пайка тих напасників, що рознесли моє ім'я на всі чотирі часті світа і не перестають ще в початках моєї старости додавати мені допомоги своїми спіжевими голосами, голосячи уважним народам, що я все ще стою непоборений; бо ж їх уперті напади самі доказують, що вони все ще не взяли мене під ноги.

Але ж скоро вони не можуть шкодити тим, на кого нападають, то кому ж вони шкодять? Мій боже, шкодять самим собі. Статті, які лишає по собі критик, це лихі свідки; бо коли він помилився в осуді книги, то лишається віковичний доказ його помилки. Можна собі подумати, яке місце займає його недотепний і несовмісний осуд супроти величного твору. Часом пригадується мені Сент Бев, що певно в пам'яті потомків житиме, як автор багатьох цінних і непохитних критичних осудів; та коли б він знов вернув на землю, то якже б зловився він, бачучи ту безмірну вагу, яку здобув собі Бальзак, те незаперечене панування, яке має він на полі сучасного повістярства — той самий Бальзак, котрого він так побороював завзято, осужджував так різко.

К. Барберд Орвіллі і більше важний та справедливіший Плянш,— як добре, що вони не встають з могили і не бачать, що більша часть їх осудів скасована, а письменники, засуджені ними на смерть, живуть у вічній весні людського генія.

Уперед згадав я про брудну калюжу, в котрій потоне маса статей, полишених деякими напасниками і фанатиками лайки. Та не знижуючися аж до тих нещасних, котрих долю наперед можна вгадати напевно, я все чудувався, констатуючи, що найбільша часть критиків майже зовсім не турбується тим процесом, що мусить перевестися між їх осудом і критикованими перед трибуналом потомности. В тім процесі остануться тільки розум і справедливість, а кожна кришка видана без них, наперед засуджена на загибель. Вона тільки покрие соромом svojого автора. Одиноким облекшенням може бути хіба „добра віра“, що тоді буде мати назву „брак зрозуміння“. А всі інші, що критикували з пристрасти, з зависти, з ненависти, можуть бути певні, що про них скажуть: це були погані душі. Ніколи³ я не міг читати тих злобних і завидуючих статей про цю або ту мою книгу без глибокого, сердечного жалю над бідолахою, що написав їх. Ось іще один, що і в могилі хоче мати славу поганої людини, тоді, коли оба ми не будемо між живими і коли я в своїй могилі спатиму спокійно з тим почуттям, що я сповнив свій обов'язок, як добрий, чесний робітник.

Пади ж раз-у-раз на мене, добродійна жаб'яча злива!

Додавай мені відваги дивитися людям просто в очі і не попадати в розпуку. Нехай щорана перед працею знаходжу завсіди на столі в ранішніх газетах привичну свою жабу, що здавна помагає мені переварювати наші дикі літературні порядки. Чую ще, що ця гігієна тепер дуже потрібна мені для скріплення. І коли одного дня не стане мені той жаби, то це буде знак, що близький мій кінець, що написана остання моя гарна сторінка.

І так, учора жаба, сьогодні жаба, і я нетерпляче дожидаю завтрашньої жаби, що так конче потрібна мені на здоровля і на втіху.

ЛНВ, 1898, т. II

З французької переклав Ів. Франко

СУЧАСНА ЖАБА

С. Пилипенко

Літературна газета дає марксистську критичну оцінку поточним фактам і явищам мистецтва...

Літературна газета — необхідний порадник кожного активіста, учителя, бібліотекаря, учнівської молоді.

Кожна школа й бібліотека, кожний робітничий клуб і сельбуд, кожна юнсекція мусять передплачувати й поширювати „Літературну газету“.

(3 оголошення)

Інженір закінчив якусь споруду для громадського користування: залізницю, міст, пароплав, елеватор, млин. Приходить експертна комісія і каже тим, хто має прийняти ту споруду для використання: добре зроблене чи ні, годиться чи не годиться. І коли експертиза неправдива, коли сказала на добре — погане, чи на погане — добре, ту експертизу тягнуть до суду й карають за обман громади.

Привітуйте уважніше до оголошення „Літературної газети“, органу Всеукраїнської спілки пролетарських письменників (ВУСПП). Вона сама називає себе „необхідним радником“, прибіцює давати „марксистську критичну оцінку поточним фактам і явищам мистецтва“. Немає числа цієї газети, де б вона не підкреслювала цього свого амплуа, часто — густо додаючи (прохаємо, мовляв, не сплутувати з іншими!), що критика „Літ. газети“ не просто собі марксистська критика, а „ортодоксальна“, „витримана“, „справжня“, і т. д. Про це пише вона не тільки в загальних статтях, але й у відповідях окремим читачам. Напр. у № 14 стор. 7 відповідь К. Малишкові: „Літ. газета по змозі негайно подає витримані марксистські рецензії на нові книжки“.

І от у черговому за цією відповіддю числі (№ 15, стор. 5) подає, дійсно не дуже барячись, ця газета рецензію на видану в-вом „Плужанин“ повість С. Добровольського „Залізний кінь“.

Ви думаєте, що орган Всеукраїнської спілки пролетарських письменників зрадів, що на Радянській Україні вийшла перша книжка кубанського автора, що, таким чином, нова Кубань демонструє приєднання до загально-української радянської культури? Ви думаєте, що там відзначено хоч єдиним словом про те, що це є наслідок упертої боротьби за радянську Кубань, диктовану вирішеннями компартії, вирішення наципитання і що, очевидно, за цією першою ластівкою полетять незабаром інші — та й уже полетіли, бо ДВУ видало збірки поезій Ів. Луценка та Н. Щербини. Ви думаєте, що „Літ. газета“ підтримала хоч єдиним словом піонерів української радянської літератури на Кубані, що нечисленним гуртком боряться з проявами козацького, куркулячого шовінізму маненькою „Червоною газетою“, видаваною

в Ростові, ширять комуністичні думки серед напівписьменного населення Кубанщини?

Нічогісінько подібного не почуєте, не побачите, хоч сама „Літ. газета“ напевно чула і бачила, як нещодавно „Червоний шлях“ навіть спеціальне число Кубанське випустив, щоб ознайомити тутешнього читача з життям наших кубанських товаришів і підтримати їх. Усе це мало обходить „витриманий“ орган. Він „ортодоксально“ заявляє: „що трактор (в розумінні машинізації господарства), є дійсно великий культурно-господарчий чинник в житті і побуті нашого села — це так. Але брати заяложену тему дрібного оповідання чи вірша для повісті — не варт було“. Чуєте, повістярі наші: не беріть трактора за тему, „Літ. газета“ не дозволяє, а вона знає, це ж бо марксистський необхідний літературний порадище.

Віршик про трактора — це можна. Ну, оповідання, як от Іван Леколись написав — це так — сяк. Дарма, що в наступному (16) числі подається рецензія на повість другого плужанина Павла Хуторського „Трактори“, де написано: „названа повість безперечно дасть авторові ім'я і серед широких мас“. Кінчається рецензія що правда, знов відворотним абзацом: „загалом „Трактори“ розробляють у прозі поширений у сучасній поезії мотив, що став уже набридлим штампом. І тільки, як перший ширший твір прозовий на цю тему, він має певне значіння“.

Огже, „Трактори“ П. Хуторського дістали від „Літ. газети“ загалом напівприхильну оцінку. Мало того: в словах „перший ширший твір“ видно, що припускається поява ще таких же, тільки кращих формально, творів. А в попередньому числі сама тема „трактор“ уважається за непридатну. Читач скаже: так то різні люди писали, про Хуторського Л. Підгайний, а про С. Добровольського Петро Колесник. Таж в одній газеті, в сусідніх числах, за два тижні думка редакції навряд чи змінилась, а в редакції там аж п'ять марксистських критиків: В. Коряк, Л. Смілянський, М. Терещенко і С. Щупак на чолі з відповідальним редактором Б. Коваленком¹⁾. Могли б доглянути.

Та не про те, власне, річ. Не думаємо ми сперечатися з пролетарськими письменниками й говорити, приміром, що споруди Дніпрельстану, хоч і як описані в поезії ким треба й ким не треба, не стали й не стануть „заяложеним штампом“; і все ж ця тема годиться для великих прозових річей, так само, як і тракторні колони на селі. Справа в тім як писати, щоб не було штампом. Адже так? Адже те, що „є дійсно великий культурно-господарчий чинник в житті і побуті“ не може бути викинутий з літератури будьякого типу й форми, будьякого жанру. Ми зовсім не вважаємо це за ортодоксальне марксистське твердження, бо боїмось, щоб нас вульгаризаторами не назвали.

¹⁾ Один з редакторів „Л. Г.“, а саме т. Щупак, є водночас і редактором київської „Пролетарської Правди“, газети, що вмістила похвальну рецензію на „Залізного коня“. За яку ж з двох рецензій згаданий редактор відповідає?!

Отже годі проя це, к не думаємо ми розбирати формальний бік „Залізного коня“ й спинятися на тім, що автор рецензії, приділивши два величеських стовпчики петиту для „розносу“ автора (що з ним рахуватися — невідомий нікому бо ще, сидить там десь на Кубані — бий, ніхто нічого не скаже!) — кінчає свій „рознос“ трьома рядками: „у цілому море отаких недоречностей, пересоловань тягнуть і хороші сторони твору, які безперечно є“. Що „Літ. газета“ орфографічно найбезграмотніше літературне видання на Україні, всі добре знають, тому й цю цитату можна все ж таки зрозуміти, не обманюючись буквальною надрукованого. Але гадаємо, що зацікавитися може читач: які ж справді є безперечні „хороші сторони, що тягнуть у море“, по-виписаних витриманим рецензентом „недоречностей“. Відповіді у цій докладній рецензії він не знайде, як не знайде він і в цій статті, бо, вже сказано, сперечатися про формальні моменти ми тут не будемо. Зазначимо тільки, що рецензентам „Літ. газети“ інколи треба відзначати тільки негативні сторони літературних явищ, іноді тільки позитивні. На те й ортодоксія. Бий в одну точку, так вірніше. Одне слово — тактика й стратегія, дарма, що в київських вуспівців вона часто-густо з харківськими не збігається.

Та ближче до теми, каже нетерплячий читач. Добре. Починається рецензія на „Залізного коня“ таким твердженням про цю повість: „вона може стати за зразок художньої та ідеологічної невитри-валости“.

Шукаємо доказів і знаходимо найтяжче на сьогоднішній день політичне обвинувачення. Авторіві, оказується, „належить ідея переварювання куркуля в колективному горні“. На доказ наводяться слова одного з героїв, підкуркульника, і опис того, як куркуль захоплено оповідає про свій плян організувати фальшивий колектив. Автор рецензії прекрасно розуміє, що це той самий правий ухил, з яким так завзято бореться зараз компартія. Редакція знає про це, мабуть, іще краще, бо саме вона відзначає це місце рецензії напівжирними літерами — зверніть увагу, громадяне, яку штуку „Плужанин“ випустив. Куди ті й ті, мовляв, дивляться, що їм дивитися слід.

Чи треба говорити, що в повісті, спочатку й до кінця направленої проти куркульства, в повісті, за тему котрої служить фальшивий колектив, організований куркулем і розкритий неможливіми, в повісті, за фабулу котрої править переможна боротьба неможливіх проти куркуля і його змагання захопити трактор — шукати симпатій до куркуля це значить свідомо брехати, свідомо обманювати читача, свідомо провокувати! Все це ми адресуємо рецензентові. Редакція, звичайно, могла не читати твору й довіритися своєму співробітникові. Але що повинна робити редакція, коли бачить там суворе обвинувачення, те обвинувачення, за яке карає і партійний і радянський суд — обвинувачення в підтримці куркулячої ідеології, ідеології ворогів пролетаріату? Може вона, замість підкреслювати чорнилами, дала б іще комусь зі своїх витриманих співробітників перевірити й тоді б стріляла

зі своєї літературної гармати. Ніяких приміток, зірок чи там іще чогось коло рецензії нема — формальний закон у таких випадках говорить, що редакція солідаризується з написаним і відповідає цілком за нього.

Оце і є тема нашої статті. Критик, тим більше критик, що виступає в реклямованій ролі „порадника для кожного активіста“, критик що пише в органі, який хоче, щоб його передплачувала кожна школа, кожний клуб і сельбуд,— такий критик подібний до згадуваного вище експерта і мусить відповідати в суді за свої неправдиві твердження, за обман громадянства, за брехню в друкованому слові.

І ми, робітники видавництва „Плужанин“, що випустили повість С. Добровольського „Залізний кінь“, уважаючи її, попри всю, може, формальну недосконалість корисним, позиточним читвом для радянського читача, читвом, що кріпить революційну свідомість і бореться проти куркульної одверто і ясно,— ми так і чинимо: звертаємось до суду.

Ми вимагаємо, насамперед, щоб редакція „Літературної газети“ сама перед лицем свого читача засудила свій вчинок.

Ми вимагаємо, щоб ВУСПП указав своєму органі, що прапор марксистської критики треба плекати й не паскудити необережними вчинками, недостойними цього найменування.

Ми просимо читачів „Залізного коня“ самим відгукнутися на цю повість і винести свій вирок. Зробіть суди над „Залізним конем“, над його автором, над його книжкою, над видавництвом. Незаможники, члени комун і колективів, батрацтво радгоспів, робітничий читацький актив— це ваше діло і ми ждемо вашого слова.

Тому— більше ні одного слова виправдання, жодної цитати й аналізу. Беріть „Залізного коня“ так, як він є, і читайте. Ми— підсудні, наше останнє слово перед вироком.

Це— суд громадський. Громадянство радянське— свідок. Воно скаже, хто правий.

І якщо ми праві— наше сумління буде заспокоєне. Тоді лишаться матеріальні збитки видавництва. Ми метикуємо так: „Залізний кінь“ гідний масового розповсюдження. Коли б була пристойна й правдива оцінка його з боку критики, розповсюдженні цієї повісті було б забезпечене. Але рецензія П. Колесника в „Літ. газеті“ одіб'є охоту в її читачів купувати цю книжку. Тираж „Л. Г.“ позначений на № 15— 3.300 прим. Припустімо що, 300 прим. розходиться поза передплатниками й покупцями і що з передплатників і покупців „Л. Г.“ половина могла б купити „Залізного коня“, бо, очевидно, читачі „Літ. газети“ це актив читачів української художньої літератури. Отже, можливо, 1.500 чоловіка могли б купити цю книгу, а тепер не куплять. Ціна книжки 1 карбованець, тобто Видавництво має збитків 1500 карбованців. На цю суму ми вчиняємо позов на „Літературну газету“. От і все.

Лишається тільки сказати про жаб. Ми, звичайно, не можемо цілком солідаризуватися ані з Емілем Золя, ані з його запальним перекладачем Іваном Франком. Їм, поступовим людям свого часу, доводилося посылатися на правдивий суд нащадків, бо їх зустрічала реакційна, консервативна критика сучасників. Критика була в інших руках. Тепер критика в руках наших, пролетарських. Словами Еміля Золя могли б говорити наші нащадки, коли б у них була сподіванка на однодумних нащадків. Та ба, доводиться згадати про „Жаб“ Золя, бо, оказується, в коло наших критиків такі жаби пролазять. Сучасні жаби. Якої вони категорії за Е. Золя — хай винайде сам читач.

МАСОВА ГУМОРИСТИЧНА ЛІТЕРАТУРА¹⁾

А. Ярмоленко

Вже знаменний той факт, що за місяць-півтора вийшов десяток гумористичних книжок масового споживання. Перед веде тут серія „Весела книжечка“ Плужанина, якої з 27 року вийшло понад тридцять. Єдина серія сатирико-гумористична, вона в силу цього повинна була обслуговувати різні читацькі кола, а звідциль виходили й ті помилки, що їх зазначала критика. Недиференційованість гумористичної літератури відчувається гостро й тепер, бо „Червоний перець“ залишається „єдиний“, а це аж ніяк не його плюс. „Масова бібліотека“, що тільки почала виходити у ДВУ, не розв'язала цього питання, хоч видно, що видавництво намагається щось робити, дає більший шрифт („Горохом об стінку“), підбирає простішу тематику („Завзятий середняк“), алеж поруч подається довгі оповідання („Комерційний секрет“) та складні формою й дрібні змістом гуморески („Фактор“). Шляхів до робітника й селянина гумористична література ще не знайшла, та до цього спричиняється й малотиражність цих книжок, їхній тираж не виходить за 5.000 — 10.000.

З першого ж погляду українські книжечки вигідно виділяються від подібних російських своєю серйозністю. Тематика їхня (за поодинокими винятками) соціально гостріша, ніж такі ж бібліотечки „Бегемота“, „Смехача“, які зливаю виходили 1927 — 1928 р. Інтересні подорожі „Євлампія Надькіна“, зрештою, перейшли на гру „куті-муті“ й померли частково вільною смертю, частково після втручання ЦК ВКП, який восени 28 року схвалив реорганізувати гумористичні журнали, давши кожному настанову на певні читацькі кола.

¹⁾ Юрій Вухняль Життя й діяльність Хведька Гуски. Гумористична серія „Весела книжка“ — Плужанин. Павло Нечай „Курачий брід“ тієї ж серії. Анатоль Гак, — „Цукурова коза“, Майк Йогансен „Луб'яне решето“. Сергій Чмельов, — „Пальцем у небо“. Анатоль Гак — „Моя дефектологія“. Анатоль Гак „Комерційний секрет“; Масова гумористична бібліотека ДВУ: Юхим Гедзь — „Завзятий середняк“. Василь Чечвянський „Фактор“. Сергій Чмельов. „Горохом об стінку“.

Невигідно різнить нашу бібліотечку проти російської брак малюнків. У тому ж „Євлампієві Надкінові“, Антоновський давав часами й мало змістовні, але блискучі щодо техніки ілюстрації. „Весела Книжечка“ спочатку намагалася давати (щоправда слабенькі, ілюстрації) але після залишила. Зовсім незрозуміло, чому ДВУ, видаючи масову бібліотечку, не спромоглося на малюнки до них. Адже ж в гумористичній бібліотеці загально-приступного типу малюнки повинні посідати таке ж, якщо не більше, місце як і текст.

Друга хибка наших бібліотек — брак віршованого гумору. Це, як кажуть доповідачі, „не вина, а біда“. На Україні за пореволюційних часів (та й до революції) не створено сатирико-гумористичного віршу. Вправи Андрія Дудки в „Червоному перцеві“ стоять поодинокі. І, на наш погляд, гарний гуморист віршу Антоша Ко для масового споживача далеко приступніший і цікавіший, ніж Анатоль Гак з своїми оповіданнячками.

Вухналь у своїй книжечці „Життя й діяльність Федька Гуськи“ подає пригоди комсомольця-бешкетника, який наївно уявляє, що його хуліганство — велика справа. Бешкетницькі, ледарські вчинки перетинаються словами про продукційність праці, про культуру. Вухналь вдало підібрав свого титла: герой „іздеержек“ революції, „комсомолец“ (наприкінці його з КСМ виключають) дуже придатний тип для комічного нанизування. Про цей популярний серед молоді твір Вухналя я не зупиняюсь докладно тому, що недавно спеціально про нього видруковано мою статтю.¹⁾

Не буду вдруге повторятися і про мало вдалий гумор Нечая. Автор намагається гумористично подати місця, до яких ми ставимось з певним чуттям, і це його помилка. Сміх повинен проходити, проскоковувати чутливе. Пригоди баби, яка пострадала від революції, мало смішні, а скорше навпаки. („Як згадаеш“).

Анатолія Гака вийшло аж три книжечки. Всі вони малюють побут містечкового мешканця та різні письменницькі пригоди. Не можна не зазначити, що геть усі гумористи не обходяться, щоб не писати про себе, про свою професію. Це явище зрозуміле, але цим письменники виявляють певну і слабкість, невміння вийти на ширші соціальні обрії.

Краще й удаються ці гуморески Гаківі. Його „Літцензія“ нагадує того мстливого фотографа (здається з Аверченка), що свого ворога під цівкою нагана фотографував у найнепривабливіших позах, щоб потім виставити на посміх. Натяк на літературний побут зустрічаємо в „Калосі № 00“, де фігурує Едвард Кухва (згадується легендарний Едвард Стріха з „Нової Генерації“), якому ніяк не щастить на оповідання з нежданим кінцем.

Не тільки натяки, а й певні вказівки на перебільшену рекламу фотографії вміло пов'язує автор з основним текстом в „Цукеровій козі“.

¹⁾ „Молодняк“ № 6.

.... у вітрині „Червоного Світлопису (Харків, площа Тевелева, поруч Червоного готелю), де, на мою думку, всього є досить, не вистачає лише портрета „Цукерової кози“.

Реклямну методику, як точне зазначування адреси, автор вміло використовує проти самого ж рекламника.

Гру на чужих словах використано в „Моя дефектологія“: „...Знається на тифлопедагогіці, сурдопедагогіці, ортопедагогіці та інш. патологічних педагогіках“.

Розгорнути якусь метафору і показати, як той чи той образ створюється — досить інтересне завдання. До нього вдавався Потебня, виводячи свою мітологічну теорію. Пародійно вживає цього прийому Гак. Основну думку метафори, що в установі з українською мовою так — „...ні як не можеш второпати, чи в столиці Україні, чи на острові Нової Гвінеї“, автор розгортає в оповіданнях про туриста-професора, на заклик якого папуга відповідає саме „не“.

„Комерційний секрет“ претендує на ширший гумор. Слаба психологічна вмотивованість вчинків, схематичність ситуації пошкодила творові. Власне (хоч впливам ми й не надаємо серйозної уваги), це оповідання повторює Панчеве „Як би була інша політика“.

Таких синтаксичних конструкцій, як „що торкається користування“, „в порівнянні з закордонним“, треба б уникати авторіві.

Йогансенівський гумор переважно побудовано на поновленні: римлянин спостерігає нашу сучасність, то зубну щітку подається через такі пригоди, що мимоволі притягається увагу. Поплутаність сюжетних ліній зашкодить швидкому трамвайному читачеві, і це тіньова сторона його гуморесок.

Але всі позитиви автор покриває негативом — цинізмом. В передмові автор, розглядаючи два типи гумору, — фізіологічний і внутрішній, — попереджає, що він „пробував гумор і на так і на он як“. Цинізм, треба констатувати, властивий майже всім комічним жанрам. Грубість прислужується до зниження в людині людського, до показування поруч видаваних високих якостей, тваринних вчинків... Споглядно до цього можна, бодай умовно, пробачити цинізм „Міни Мазайла“, або „Клопа“. Проте, цинізм характеризує безсилість автора, невміння кращими художніми засобами подати свою думку. Сторінки 3-я, 8-а, 11-а з Йогансенового „Луб'яного решета“ про це свідчать.

Сергій Чмельов тематично охоплює службовців та сільський актив. Тут зустрінемо заїкуватого міщанина, що свою обмеженість виявляє повторюванням того самого.

.... „У мене розряд маленький і теща при мені проживає... ніяких підприєств не маю, теща на моему повному утриманні... розряд у мене маленький, у сивка золотуха“.

Найхарактерніше для Чмельова — дотепи, що переходять у гротеск. Живанням одного слова в двох різних варіантах утворює сміх, який Фрайд пояснює збереженням енергії на шукання подібного. У Чмельова —

„Весна іде, слідство також“. Плував на підлогу і на кооперацію“.

В „Тайні творчости“ репортер пише передовицю до жіночого дня. За тему йому стають випадкові слова, що долітають з кухні. Сміх створюється з того, що ці слова протилежні думкам репортера: аперцепції репортерівсь йдуть в іншу сторону від фактів, вони випадкові: бо бажання щось слухати сильніше за те, що справді чується.

— „Та я тебе за це по голому місці“ лясь-лясь.

— „Нехай Захід плеше голій примадоні в модному ревю“ — пише репортер.

В „Зразковому сельбуді“ зав. на зауваження, що „Пана Цуцика“ (п'єсу, що виставляє Сельбуд) „краще за хвіст та палицею звідси“, зрозумів по-своєму:

..... Чудово, ми так і зробимо: у першій дії Хівря буде тягти Остапа за ремінець і бити його палицею. От сміху буде. Здорово загвинтимо, хо-хо. Але це, вибачайте, дебудь бачили, чи самі вигадали“.

Мало використаний в українській літературі пародійний гумор, де за форму береться штампована література і в ці штампи вставляється новий зміст. Такі „Енциклопедії“, „виставки“, „підручники“ по гумористичних журналах. На цьому гуморі не без успіху вправляється й Чмелюв. Його „Кожен сам собі Альохін і Капабланка“, „Анатомія для всіх“ побудовано за цим зразком. З „подчиненним“ рекомендує автор вживати, граючи у шахи, такого прийому, перед тим, як програтиш, наче про себе зауважити: „

.... А з 20-го у нас намічається скорочення. Треба буде списочки заготовити, хе-хе. Вдумливий шахист завжди зможе зрозуміти тебе і остережеться від необачного ходу. (Див. книгу Ляскера — „Здравый смысл в шахматах“).

В „Анатомії для всіх“ шабляновіше вжито цих прийомів: „Ліва нога“, „Рука, що пише фейлетона й ручкається з начальством“.

Гумор такий полягає у невідповідності звичної нам форми з новим спародованим змістом. Пародування вжив Чмелюв і в „Омелькові Дурневі“ (дурень попередні вказівки механічно застосовує до нових подій) і в „Несподіваній зустрічі“, де Гоголівський Чичиков в костюмі „аглицькому з іскрою“ зустрічається в наш час і розказує про пригоди „мертвих душ“ наших часів.

Ми не спинаємося на слабенських гуморесках Чмелюва „Щасливий“, „Квіти життя“, бо все таки дотеп, гротескність, пародійність Чмелювих гуморесок — помітне досягнення для нашого гумору.

Гірше вражіння справляють гуморески Чечвянського. І дріб'язковість тематики й переважно гра на словах, на макаронізмах не підносять гуморесок вище звичайного анекдоту.

Перехрещення площин, сприйняття оточення через захоплення радіом не йде далі імен.

.... Втри, кажу, хоч Штенселеві, а то соплі через Трансляцію на Батарейо капануть“.

Оповідання — „Грип“ побудовано на грі на іменах і сам грип, це майбутнє ім'я, скорочене від Григорій Іванович Петровський.

Кант визначав, що сміх приходить в наслідок чекання чогось, коли це чекання розв'язується в ніщо. Гуморески Чечвянського додержано за цим принципом: читач чекає чогось нового, а виходить порожнеча.

Найкраще в збірці — „На ниві культурній“. Бібліотекарка виконує обов'язки діловода, касира й буфетника; механічно, подаючи книжки, надає їм гастрономічних назов. Такий трамплін дає авторові змогу висловитися про літературу.

„А коли звикли Ви запивати гарного обіда зельтерською водичкою — не пошкодить узяти когонебудь із сучасних“. Вибір чималий... Тут можна починати прямо за алфавітом: Антоненко-Давидович, Божко, Биковець, Вражливий...“.

Матеріалізація відтяглого та механізація людини, як стверджує Бергзон, є найголовніші причини комічного. У Чечвянського механізація йде в думці про людину, як жменю попелу. „Коли будуть крематорії“.

Гедзь після „Рейду Мирона Гречки“ видрукованому в „Червоному Шляху“, продовжує тип Мирона непринципового, але впертого середняка. Боїмося, що сам автор не піднявся вище психології відсталого середняка й висміює кооперацію, колектив однозвучно з своїм Гречкою. В масовій бібліотеці половину цих гуморесок друкувати не варто було б. Цитат не наводжу: їх читач сам легко знайде на 6 та 17-й сторінках.

Місце примушує мене кінчати. Як зважити, що єдиний сатирико-гумористичний журнал виходить через два-три місяці й то подвійним числом, що з 36.000 тиражу він дійшов 15.000, то факт виходу окремими книжечками гуморесок треба тільки вітати. Для бібліотек, клубів, для читача, що тільки приобщається до української культури, „Веселі книжечки“ Плужанина „Масова бібліотека“ принесуть не малу користь. Та надалі треба більше уваги віддавати тематиці цих книжечок, урізноманітнити гумористичні жанри, оздобити гарними малюнками й пропустити через уважний ідеологічний фільтр. Мова всіх гуморесок засмічена, та про це довелося б писати окрему статтю.

Р. С. Статтю вже написано, а тимчасом в ДВУ вийшла чергова книжечка масової гумористичної бібліотеки М. Сказбуш — „Чудовий краєвид“. Попередніх висновків наших вона не міняє. Годиться відзначити, що автор мало вживає гри слів, а переважно вправляється на ситуаціях з нежданим кінцем.

БІБЛІОГРАФІЯ

С. Добровольський. Залізний кінь. Повість. Плужани, 1929, тираж 5.000, стор. 169, ц. 1 карб.

Минули ті часи, коли і творці, і споживачі нашої селянської літератури на актуальні громадські теми задовольнялися зображеннями в загальних рисах класової боротьби на селі. Життя нестримною рікою пливе вперед, суспільні відносини на селі змінюються, модифікуються, класова боротьба поміж антиподами села — глитами та бідноту — набирає шоразу нових форм, зосереджується шоразу навколо якогось конкретного „яблука роздору“. І, як позитивне явище, треба відзначити намагання багатьох наших письменників йти в ногу з життям, відбивати на художньому полотні перипетії сьогоденної боротьби, розв'язувати ті проблеми нашого господарського й культурного будівництва, що сьогодні хвилюють радянську суспільність, показувати класову боротьбу в її конкретних сьогоденних формах.

Отож і рецензована повість С. Добровольського насамперед цінна актуальністю теми. Боротьба за трактора на селі, куркульський лжеколектив, як засіб глитаів забрати „залізного коня“ в свої руки і взагалі використати всі пільги колективних господарств, — ось як можна сформулювати тему або ідею цього твору.

Глитаїв Денис Троян, щоб дістати в добромі місці землю підчас землеустрою й придбати трактора, організує „колектив“. В нього входять Денисові брати, Терешко і Корній, такі ж глитаї, як і він, а щоб „колектив“ мав „середняцько-бідняцьке“ обличчя, Троян підмовляє вступити до нього кількох бідняків — колишнього свого наймита Юхима Постака, вдову Мотрю Морозиху,

Панька Сиволоба й середняка Івана Бабія. Колектив зорганізовано, трактора придбано, землю отримано в зручному місці. Куркулям більше колектив непотрібний, його можна розвалити, залишивши трактор в своїх (куркульських) руках.

Трояни дезорганізують колектив, але бідняцька частина колективу, з якою разом іде і перідний Денисів син Андрій — бідняк з походження, комсомолець — дізнається про злочинні наміри глитаїв і, відібравши за допомогою Андрія трактора у Дениса Трояна, заходжується організувати новий, справжній колектив, а Денис Троян з розпуки віщастися.

Така фабульна канва повісті. Як бачимо, фабула дуже бідна і мало придатна для великого твору. Тим то дія в повісті розвивається дуже повільно, переважають статичні мотиви: пейзажі, описи, спогади, вставні епізоди, ліричні відбіги, статичні діалоги. Правда, автор міг компенсувати цю бідність дії, ввівши й розвинувши любовну інтригу, але він чомусь цього не зробив, обмежившись тільки кількома натяками і двома сценами побачення Юхима і Мотрі Морозихи.

Щодо персонажів, то все це старі наші знайомі: на першому плані — спритний на всякі штуки глитаїв, довірливий, затурканий бідняк, ідеалістично настроєний комсомолець; на другому плані — їх копії й тіні. Змальовано їх неоднаково: коли Денис Троян зображено живими фарбами, коли читач відчуває його, то позитивні типи, Юхим Постака і Андрій, якісь бліді й невизначні. Наївна поведінка Юхима, колишнього червоного партизана, отже людини, що була в бувальцях, мало художньо вмотивована. Андрій Трояненко мало скидається на сучасного комсомольця, скоріше він нагадує

мрійного ідеаліста-народника, аніж юнака з марксистським світоглядом. А втім, не будемо заперечувати, що такі комсомольці можуть бути в якійсь далекій од культурного пролетарського центру кубанській станиці. Тільки для позитивного типу такий образ комсомольця не підходить. Дуже нерішучу лінію веде секретар партосередку Скорик: він наче й знає всі заміри Троянові, а проте потакає, не заперечує проти організації куркульського колективу. Поведінка мало зрозуміла. Невідомо, чи він свідомо хоче зробити експеримент (дуже дорогий експеримент!), чи й сам вагається щодо Троянових замірів.

Отже, композиційно річ слаба, драглиста, фавульна дія рухається в ній штучними, надуманими пружинами.

Єдності стилю немає. В повісті переплітається чергується кілька стилевих стихій. Оповідання з настановленням на реалістичну манеру часто переривається імпресіоністичними й імажиністичними малюнками природи. Самі собою ці пейзажі хороші, свіжі. Наприклад: „Сонце причаїлося десь за швидкими хмарами й далеко на півдні, над обрієм, спустило пасма дзвінко натягнутих струн. Вітер едарив по них хмарою, й вони задзвеніли далеким акордом рясного дощу. Повіяло вогню таллю“ (8). Або: „Весняні дні бігли навипередки з ночами. Сонячні променісті руки полоскалися в синьому тумані степів і рута ярина плакала срібними сльозами молоді радості“ (43). Але вправлені в реалістичне оповідання вони, порушують єдність стилю, а до того ж гальмують і так надто повільну дію. Те саме треба сказати і про ліричні відбіги (наприклад: „Мила, воркотлива юносто!..“ (стор. 99).

З чим у автора цілком добре, так це з мовою й по б у т о м. Мова повісті хороша, законічна, свіжа, пересипана народними і, може, влучно складеними самим автором примовками, наприклад: „легше на тім світі кипіти в смолі, ніж на цім загнати колючку“ (38); „шукай молоду по ставу, а то спати-меш на лаві, а вона на перині“ (48); „да воно і в комуні як є тягало, то й життя сало— а не має соб-добе, то сам не запряжешся“ (5); „зłodієві одна ціна що на весілі, що на похороні“ (115); „протоптана стежка не колеться“ (118); „розбагачіє воно в блохи на заручинах“ (52); „Ім жаль і кума, жаль і нива“ (69); „батька важко бити тільки першого разу, а на другий рука сама зніметься“

(118); „захотів кіт сала, так якби с... не напала“ (65).

Образи переважно селянські: „обличчя, посеребрене миршавою падалицею вус і бороди“ (3); „Троянова хата, що скриня в багаті молоді“ (11); „долоні взялися прозорим білим горохом“; „довгі, корчуваті, як необтесані гілляки, руки“ (123) і т. ін.

Побутові картини (станичний ярмарок, косовиця, сход) зроблені добре. Видно, автор добре знає село, його побут, його життєвий уклад. Ось як прекрасно в лаконічних виразах відбито настрої селянина в перший день жнив: „Перший день косовиці! Він такий радісний і важкий цей день. Людське тіло ще повне робочої снаги. Ще не натружено руки, ще не болить спина. Ех, розмахнутися й косонутися, щоб аж загуло! А думка над налитими вагою колосками“ (81).

Резюмуємо.

Взагалі автор не опанував ще техніки прозового письма, не має ще свого стилю. На повісті почувається рука початківця в літературі. Проте „Залізний кінь“, як для початківця, цілком пристойний твір, це — помітна річ в нашій селянській белетристиці. У автора є хист, є спостережливість, є мовна вправність, але немає ще вправності літературної. Цю останню дає праця, літературний досвід і учба.

В. Заєць

С. Авслендер. Кермуй на північ! П'єса на 3 дії. Переклав В. Арфолом. ДВУ, 1929, тир. 5000, 16^с, 34 стор. 3 нотиами. Ціна 25 коп.

С. Заяцький. Робін Гуд. П'єса на 3 дії. Переклав О. Гуревич, ДВУ, 1929 р. Тир. 5000, 16^с, 62 стор. Ціна 25 коп.

В. В. Матвій-Сибіряк. Урятували. Комедія (кількість дій ?!). Переклав Н. Щербина. ДВУ, 1929. Тир. 5000, 16^с, 46 стор. Ціна 25 коп.

Не вміючи залучити до роботи і використати як слід наших літераторів та драматургів для створення оригінальної дитячої української драматичної літератури (а в нас є факти разучі), ДВУ взялося за видання перекладної драмлітератури для дітей і взялося допущати.

Подані вище три книжечки це — п'єски чи не найкращих сучасних російських дитячих авторів. Перша розповідає про те, як піонер, що їхав в Америку у вигляд

графу, організував повстання серед заведених і запрованих білогвардійцями російських матросів. Друга — про безумно — сміливі пригоди героя — повстанця старої Англії Робін Гуда. Третя — про те, як хлопці, діти заводських робітників, урятували від жандармерії революційні прокламації, нишком зі своєї ініціативи порозклеювали їх і, дарма, що заарештовано було його революційну організацію на заводі, викликали успішний рух серед робітників.

Усі три п'єски повинні широко піти в клубний, шкільний — навіть хатній — дитячий ужиток. Усі, як бачимо, на досить актуальні теми і — що дуже важливо — побудовані на активній дитячій психології з доволі значною пропорцією внутрішньої (смыслової) і зовнішньої (фізичний рух) динаміки.

Це не значить, що всі три п'єски однаково високої якості: літературно-художньої і сценічно-театральної.

Таку п'єску, як „Урятували“ Матвієва-Сибіряка, попри всі її плюси (збудження й виявлення ініціативи, досить цікавий типаж, чимало комічних ситуацій, активно-революційна тема), побудовано, наприклад, з архаїчними монологіями не аби якого розміру, з неймовірно-великим словесним баястом, що мусять затягати і так не геть якої рухливості річ. Скомпоновано цю п'єску з побутовим ухилом. З цього погляду дитяча аудиторія сприйме її легко.

Ще легше сприймуть діти п'єску Авслендера „Кермуй на цівніч“. Нескладна, але досить загострена, інтрига, легкий (хоча перекладений із багатьма русизмами) діалог, чітко накреслений і півгротесково розроблений типаж, досить уважно спляноване звукове тло, стисло, без зайвого вимальовування поданий сюжет, нарешті, незвично-інтересне місце дії — всі ці властивості дадуть п'єсі Авслендера успіх у нашій дитячій аудиторії.

Але найцікавіша серед усіх героїчна комедія (найулюбленіший дитячий жанр!) Заїцького „Робін Гуд“. Спляновано її артистично, просто, стисло, цікаво, виразно, динамічно, гармонійно і театрально-сценічно. На жаль, — не можна сказати, щоб добрий переклад багато де в чому псує п'єсу і побудовою діалогу і невідповідними виразами...

Вусатий Гриць

О. Слісаренко — „Чорний Ангел“ Роман, стор. 257, Книгоспілка, 1929. Ціна — 2 карб.

Слісаренко-прозаїк своїх героїв бере переважно з попутників революції; ці попутники або зовсім випадкові („Випадкова сміливість“, „Крючковар“), або попутники свідомі, яких дорога іде на один час з генеральною лінією партії, й там, де ця дорога сходиться, вони можуть виявляти героїзм, але далі навряд чи підуть. („Авеніта“). Новий роман Слісаренкіна інтересний уже тим, що в нім автор намагається перецінувати свої цінності, героя — попутника він уже ставить під критичний погляд і протиставляє йому героя-робітника з властивою, одмінною проти попередніх героїв, психологією. Цей робітник, як і означала вже критика *) вийшов штампований, одноманітний. Нам видається, що тут справа трохи гірша: автор не тільки не зумів дати носія нових ідеалів, а, навпаки, намалював якусь карикатуру в образі дріб'язкового дільця, вульгарного матеріяліста з дрібнопрактичними ухилами.

В даному творі якраз доводиться говорити про фавбулу, яка одмінна дечим від сюжету: його Слісаренко будує за так званим об'ямувальним принципом. Перший розділ і останній становлять одно ціле — розмову автора з учасником подій, а останні розділи є оповідання учасника про колишнє. Сама назва не відповідає змістові книжки, бо „Чорний Ангел“ — бандит, є, власне, дургорядна дієва особа, яка править тільки за засіб виявити владу та вчинки головних героїв.

Агроном Гайдученко приїжджає в глухий закуток і разом з біженцями утворює комуну в колишньому маєткові. Та не комуну його інтересує: на комуні він хоче виявити свій начебто великий винахід для збільшення родючості землі. У агронома живе бідне дівча, яке, як потім виявилось, кохає агрономового брата, одвертого бандита, „ідейного нетлорівця“. Останній не кохає Марти (так звали дівчину), але намагається використати її, щоб використати бравих винахід, який являє собою сильну вибухову речовину. Цю речовину бандит хоче використати в боротьбі. В маєткові живе на горниці дожкар Карлюга, який песимістично споглядає світ, не вірить ні в яку комуну, проповідуює анархо-ідеалістичні ідеї. Проте, не йому не завадило закохатися в Марту, й він, довідавшись що „та“ все таки кохає

*) Миронець, „Ж. й Р.“, № 7 — 8.

бандита Петра, а не його, завішується. Тіло перемогло мудрування аскета.

Як ми вже зазначали, дія відбувається в комуні, але ні комуни, ні її учасників з роману не видно. Відомо, що це волиняки, з власницькими інтересами люди, й що в комуну ніхто з них не вірить. Та власне й самі проводирі на комуну дивляться, як на щось перехідне й хіба сам Чмир бореться за дріб'язки комунарського життя.

Весь роман побудовано в таємничому плянові, з жахами, як боротьба з невідомим у вікні, "записка приколата до дверей"; через увесь роман проходить таємничий дід Данило, що тільки натяками автор показує його причастність до бандитів. Завішення, вбивство, нарешті горіння агронома Гайдученка у власній вибуховій речовині, щоб не віддати її бандитам, — всі ці аксесуари таємничого роману використав Слісаренко.

Слісаренко - новеліст відомий своїми нежданими закінченнями: особливої вправності він досяг у цьому в оповіданні "Позолочене Оливо". В "Чорному Ангелові" він намагається подати знов нежданий кінець: речовина, за яку велася боротьба весь час, як виявилось, давно відома в хемії й напруження розходиться в порожнечу. Та це не вдалося Слісаренкові: боротьба бандитів проти комуни, та класова боротьба, яка точилася 1920—22 роками, читача більше зацікавлює й скорше з'ясовує контрверзу романову, а ніж всякі вигадані винаходи. Смерть Гайдученка, забиття бандита, завішення анархіста, все це закінчило роман і повідомлення, що винахід не новий, що це є власне "графофон", враження не справляє.

Автор відштовхнувся від своїх подумків, але правильно показати нових героїв він не зміг. Можна погодитися, що Карлюга помилявся, що його шлях, то є "шлях пошматованих трісочок розбитого класового корабля", але от автор висвітлює бандита Петра:

"Далі в моїй уяві впливає чорнокрила постать Петра Гайдученка, що невідомо про нього, чи був він обдурений, чи сам обдурював... Він віріє, як чортполох на родючому ґрунті й високо підніс голову."

Не повторюючи звичайних відомостей про бандитизм, про його класову істотність на Україні, слід все ж відзначити, що автор у своїх ліричних відступах і в усьому образі чорнокрилого бандита не зміг показати

куркулячої голови, розлютованої на комуни Автор, навпаки, має намір інколи ідеалізувати, виправдовувати цього "ідейного українця". Ідеологічна невиразність позначилася і в другому образі роману, в дружині ідеаліста - агронома — Вірі Павловні. Її ідеал, це ідеал жінки - міщанки, що тільки знає докоряти чоловікові — "ти не здатний забезпечити сім'ю хлібом, ти нездара, що пишастесь талантами, яких у нього немає, і твоя солоденька фразеологія мені противна".

І от наприкінці роману автор віддає її вдруге заміж за свого позитивного героя Чмиря, чим, очевидно, підкреслює її духову спорідненість з цим справжнім комунаром. Та й цей комунар однобокий; на науку, наприклад, він дивиться поверхово, наплюваль-но, а вся його робітничість виявляється в грубому спрощенні погляду на глибинні явища.

В романі розкидано не мало дотепів, влучних виразів, але поруч зустрічається й дивовляючі якісь суперечки Карлюги й Гайдученка, які агроном закінчує лайкою "зачуханий анархіст".

Через зниження автор не тільки намагається показати смішне явище, через це зниження він намагається розвінчати ідеалізм, але так, щоб показати позитивне в реалізмові; на це зниження важать і заголовки "злочин і мудрець", "папери й рушніці", "петля й щоденник".

Гумор Слісаренків з попередніх новел характеризується протиставленням наукового стилю буденним подіям. Цей прийом характеристичний й іншим письменникам, як наприклад Сенченкові, й він, по-нашому, зумовлений приходом нових кіл до науки письменства; їхній сміх, радісний сміх переможця, який в таємниці науки побачив форму і вкладає в її звичайне будення. В "Чорному Ангелові" ми натрапляємо, правда менше, ніж в новелі, на "філософський скепсис", "спічний спокій" тощо.

Як ми вже згадували, основне завдання, яке поставив Слісаренко, це знизити високе, стягти на землю, показати скромну людину. Треба сказати, що це проходить всю стилістичну будову роману, і ми б не сказали, що дуже вдало. Кілька прикладів:

"пас комунальську череду Микола мир-ліківський чудотворець"

"мозок обертається на пересмажену телячу котлету"

"батюшка святого життя чоловік, коли б не проклятуша самогонка".

Загалом можна констатувати, що в романах борються дві стилістичні стихії: романтизм, через який автор намагається подати психологічне переживання героїв-деалістів: агронома, Петра та Марту (не можемо погодитися, що це є головний тип, як стверджує Миронець), і друга стихія — реалізм, через який показано позитивного реального героя Чмиря та міщанку Віру Павлівну.

Авторові симпатії більше на стороні останніх героїв: і власний стиль (ліричні відступи) він намагається скерувати на „обреалізування“ і впадає у вульгаризацію і трактовки основних проблем і мовного стилю.

„Чорний Ангел“ — роман пробний і для автора, і для літератури. Слісаренко-новеліст покищо дав значно більше, ніж Слісаренко-романіст. Проте аж ніяк ми не відкидаємо й не думаємо замовчувати хороших сторін роману як: сюжетність, умотивованість окремих епізодів (наприклад, вдало показано минуле героя через анкету), нарешті, хай і не зовсім вдалу, одну з перших спроб показати людину нашого часу, звичайного рядового комунара.

А. Ярмоленко

3. Бядуля. Соловей. Історична повість. Переклад з білоруської Л. Кардиналовської. За редакцією і з передмовою С. Пилипенка. Дешева літературна бібліотека, вид. — во „Укр. Робітник“, 7160, ст. 180, ц. 55 к.

Потяг до взаємного обізнання братніх літератур, білоруської і української, особливо поживавлення за останніх років, призвів до ряду перекладів як білоруською мовою українських письменників, так і українською мовою білоруських. ДВУ недавно випустило навіть розкішного альманаха білоруської літератури, після обміну візитами білоруських і українських письменників. Посиленим темпом розвивається білоруська література за останнього часу в галузі поезії і прози, але уже й до революції там відчувався потяг до розвитку творчості, незалежної від російської літератури. З. Бядуля належить до цього старшого покоління (нар. р. 1886). Уже раніше він співробітничав у журналі „Наша Ніва“, писав поезії за псевдонімом Ясакар (справжнє його ім'я Самуїл Плавник). Загальні характеристики головних рис його життя й творчості, зокрема даної повісті, присвятив С. Пилипенко статтю, що зветься „Білоруський соловей“. Правда, він не охопив усієї творчості його, майже не

спинився на характеристики його національних мотивів, також на його лірич., але, можливо, для широкого популярного видання це й не було потрібне. Тим паче, що, коли писалася стаття — 5 серпня р. 1927, — робилися тільки перші спроби видань білоруських письменників.

Сама повість являється досить цікавим твором. Це історія Симонки, кріпака пана Вапшамірського, здатного відтворювати різноманітні звуки, голоси птахів, звірят, удати різних представників оточення, до самого пана чи ксьондза. Ця риса його владі призвела до того, що пан його завербував до своєї маєткової трупи, замість того, щоб закатувати за зламаною управителеву ногу. Розгортаються малюнки з життя нещасливих кріпачок, що мали фатум попасти за балери до панської трупи, обслуговуючи всі панські примхи, — усіх катували на конюшні за найменшу провину. Поруч змальовується не легше життя й села, де живе Симончина кохана, дівчина Зоська, дитя природи, що забилася сокирою управителя, який до неї підлабузювався, запрошуючи на панський бал. Автор підкреслює в багатьох моментах своєрідні риси білоруського малярства, танків, співів, природи. Своєрідне братнє єднання рибаки-селянина і його скупника, єврея Мейера; ксьондзів, Маршечича і Курачковича дано за принципом контрасту; стара графиня, залюблена в своїх котів, — типова постать. Багатьма рисами і настроями ця повість близька до Шевченкової повісті рос. мовою — „Музикант“, теж з кріпацького життя. Романтичним закінченням — втечею до розбійницької ватаги за отамана-Симонки, його героїчними там учинками, хоч і гуманними, наприклад, у скаранні самого пана лише тим, що в нього одібрано кращого коня, ця повість близька до духу Пушкінової повісті „Дубровський“.

Саме цього моменту певної стилізації під старий літературний гатунок, під народну легенду не помітив редактор, одкинувши обривання — вступ сучасного радянського людського життя у радгосп. Переказує авторові повість старенький дідусь, що знав самого власника маєтку, теперішнього радгоспу. Тільки як зі стилізацією під дідову розповідь („сказ“) і можна погодитися зі стилем даної повісті, загато примітивізму літературною манірою для наших часів і бляжкою скоріше до повісті першої половини XIX ст. Звичайно, що тут елементів літературщини.

неможливої в ділових устах, теж є чимало. Загалом же твір близький білоруському життю, як „Янко-Музыка“ Сенкевича—сільському польському. Автор поставив завданням показати талант з селянського кола, і це йому цілком удалося. Переклад зроблено добре, і видання ціною майже приступне для масового вжитку.

Ів. Капустянський

Бур'ян (Поглитавшина). П'єса на 4 дії, 9 картин, за повістю Андрія Головка „Бур'ян“. До сцени пристосував П. Безрід. За редакцією автора повісті. ДВУ. Харків. 1929. 32^я. Стор. 55. Ціна 20 коп.

Серед царської борідки, красолі й кручених паничів кожному кинеться в вічі троянда. Не одна рука потягнеться зірвати її. Серед „царської“ борідки та „кручених“ паничів нашої белетристики останніх років „Бур'ян“ Андрія Головка — пишна троянда. І не одна рука тягнеться до цієї, мало не класичної, повісті: заінсценізувати її для театральної сцени, для кіно-екрану.

Історія мистецтв розповідає, що найвидатніші твори світового мистецтва особливо удавалися лише в єдиній якійсь формі. Безперечно, причина цьому та, що кожен матеріал має тільки одну, найбільше притаманну, властиву йому форму, в якій він виявляє себе найсильніше, найвиразніше, найвпливовіше. І коли Головка з геніяльною простотою і невіданістю, до того в укр. революційній белетристиці одвертістю розгорнув був у „Бур'яні“ перед радянським українським читачем скорбний сувій боротьби сільського бідняцтва проти типових злочинств зрощеної з куркульнею партійної верхівки на селі, скільки б сам А. Головка після цього не авторизував переробку своєї повісті на інші форми художнього вислову, нас вони — ці інші форми, нові перетрактовки — тільки дратуватимуть. Нас вони не задовольнятимуть. Нам раз-у-раз з непереможною силою устатуватимуть перед очима тільки картини з повісті „Бур'ян“. Тільки музика повістярської передачі найсильніше брештиме нам.

Почавши з тонкохребетних, застроєво-белетристичних речей, Головка, як відомо, перейшов певний етап і драматургічної роботи у своїй творчості. Це авторові стало у великій пригоді. У „Бур'яні“ Головка вже не романтично-мрійливий безхребетник, а

міцний конструктор-реаліст, що, певною рукою зіпхавши основний кістяк повісті, ускладнює її, загострює в ній перипетії боротьби, оповиває цей кістяк тріпотливою плотьтю пристрастей, волевої боротьби й солідних мрій. Чи не через це ще поривається рука інсценізаторів до „Бур'яну“: це ж такий вдячний матеріал для драматургічних концепцій.

Ще Кузьма Прутков сказав: „Нельзя об'ять необ'ятное“. І потім же — один із основних теоретичних приписів усякого мистецтва: „не загрузай у матеріялі“. А Безрід чомусь поклав собі:

— Заінсценізую усю повість від початку до кінця!

І бабахнув. Так, знаєте, розмахнувся, що мало не всю повість у свою інсценізацію втиснув. Часто без дії, зате — ого! — з якими розмовами. Без розроблення високо-емоційних моментів, зате з силою ремарок. Без чітко поданої основної лінії боротьби, зате з усіма, що не є у повісті, побічними інтригами. А наприкінці так розігнався довести інсценізацію обов'язково точно за повістю до останньої сторінки, що й не зчувся, як перескочив у зовсім непотрібну драматургічно четверту дію, дав розперезатися соціалістично-благочестивому (а зі сцени нудному) моралізаторові-прокуророві, ще наприкінці й додав: „мораль сей басни такава“...

Отже основна хиба інсценізації П. Безрода — черезмірне наслідування текстові повісті. Звідси і її технічні хиби.

Поза всім цим — на доброму матеріалі повісти — з Безродової інсценізації „Бур'яну“ багато грамотніша драма, ніж десятки інших — з дозволу сказати — „драмтворів“, які щедрою рукою ухваляють день-у-день до вистави, аби тільки хоч трошки помазані вони були соціалістичною тенденцією.

Звичайно, з погляду драматургічної конструкції Безродова інсценізація „Бур'яну“ багато де в чому мусить поступитися перед інсценізацією повісті Головка четвертим курсом Харківського Музично-Драматичного Інституту за редакцією Бондарчука, що показував він нам її у травні випусковою постановою. Проте, стиль, дух Головкової повісті і інсценізація Безрода (принаймні в читанні) передає. В цьому її головне значіння і відпорна сила при майбутній конкуренції з інсценізацією Бондарчука, що мусить також вийти в друку.

Гр. Михайлець

ХРОНІКА

У „Плузі“

П'ятий з'їзд „Плугу“ відкладено на кінець року. З'їзд відбувається в останніх числах грудня. Відкладання це викликане потребою ґрунтовніше підготувати з'їзд. Прийнято до Плугу т. І. Луценка (Кубань).

Виключено з „Плугу“ письменника Марка Дієва (В. Стромєнка), згідно його заяви від 9/XI 1929 року з приводу статті в „Комсом. Правді“.

Плужани за роботою

С. Пилипенко. У виданні ДВУ виходить друге доповнене видання збірника „Повідань „Тисячі в одиницях“. Книга розміром в 12 др. аркушів. Здав до друку збірку „Батракові байки“.

В. Гжицький. Друкує в журналі „Літературний Ярмарок“ великий роман з алтайського життя — „Чорне Озеро“. Перша частина вийшла в № 7, друга — у № 8-му „Л. Я.". Наприкінці вересня роман вийде окремою книгою у ДВУ. Друкується друге видання його повісті „Муца“. Готує до друку збірку оповідань.

С. Божко. Здав до друку роман „Спохохи“, що друкувався частково в журн. „Плуг“.

Ю. Дорошенко. Здав до друку у видавн. „Плужанин“ збірку поезій „Степова глибина“.

Д. Бєдзик. Здав ДВУ п'єсу на 9 карт. „Пророк“ Харківський Держробесальтеатр готує п'єсу до постановки.

П. Хуторський. Друкує у вид. „Укр. Робітн.“ I част. повісті „Трактори“. Здав до друку в „Книгоспілку“ повість „Золота яма“. Працює над 2-ю частиною „Тракторів“.

О. Ведміцький. Готує до друку III збірку поезій „Укр. Роб.“ видану збірку його гуморесок.

З культурного життя УСРР

Історична подорож і історичне свято. Другого травня ц. р. вперше робітники Сталінщини прибули до Всеукраїнської Академії Наук. Перед ними демонстрували свою роботу вчені: Заболотний, Тутківський, Плотников, Шапошніков, Смильський, Граве та інші, перед представниками армії українських робітників говорила, склала короткий інформаційний звіт за свою роботу Академія Наук у залі Київського Палацу Праці. Так закладено було підвалини змички науки й праці.

Ця подія величезного культурного значіння сталася в травні в Києві в залах Палацу Праці та Академії Наук.

13-го червня київські академіки вирушили в перший історичний похід до заводів і копалень Сталінщини. Вся делегація, що вирушила з Києва на Сталінщину, складалася з 93 делегатів Київщини (від Академії Наук підприємств, закладів наукових, мистецтва та преси, на чолі з зав. культвідом ОРПС).

15-го червня похмурим ранком делегація прибула до Сталіно. На станції делегацію зустрічали лави організованого робітництва з оркестром, силою плякатів, що промовляли за солідарність працюючих всього світу, єднання науки й праці і ін.

Першими вітали делегацію представник Сталінського ОПК т. Карпенко та представник від культвідділу ОРПС тов. Єнольський і один, з сивою бородою, найстаріший шахтар Сталінщини, а потім промовляли і представники Києва — від заводів, Академії, ОРПС, преси... Грала музика. Маячили урочисто прапори.

Так почалися два дні єднання сталінців і киян. 15-го і 16-го червня — це дні великого свята української культури, що відбу-

лися в Сталіному, дні єднання сталінців з культешами киянами. Це було свято культури трудящих, культури пролетаріату, національної формою і інтернаціональної змістом.

15-го червня на Макіївському металургійному заводі ім. Томського відбувся великий мітинг, на якому, поруч із нашими науковцями робітниками, виступали представники Німеччини, Південно-Славії, Еспанії, Англії та Китаю...

Таким же національним формою й інтернаціональним суттю було урочисте засідання пленуму Сталінської міської ради, що відбулося 16-го червня в колосальному Сталінському Палаці Праці, де перед кількома тисячами робітників-слухачів виступав представник ЦК КП(б)У, робітники Сталінщини, Києва, і інших округ, наші академіки, представники місцевої влади, київські робітники мистецтва й наукових закладів, представники преси.

Знаменно те, що це свято української культури, єднання науки та праці, це свято великої історичної ваги, відбулося серед широких кіл робітництва, саме на території, на землі, що прорізана траншеями вугільних копалень, де у догкій, важкій темряві блимають лампи шахтарів і тверда вперта рука злобує чорну кров нашої індустрії.

„Більшовик України“—теоретичний, політично-економічний журнал ЦК КП(б)У

Провідні органи КП(б)У не раз виносили постанови про глибоке запровадження в кадрі партійних мас бойового марксо-ленінського журналу „Більшовик України“.

Цей журнал щодалі більше стає справжнім супутником усякого більшовика, який бере активну участь в соціалістичному будівництві рад. республік і в боротьбі на ідеологічному фронті.

„Більшовик України“ висвітлює актуальні питання політики, економіки та культури, боронить партійну політичну лінію, бореться з усякого гатунку ухилами, ревізіонізмом та ліквідавторством, захищає ленінізм від усіх його ворогів.

„Більшовик України“ висвітлює національне питання на Україні, національно-культурне будівництво та веде запеклу боротьбу з ухилами в національному питанні (український націоналізм, великодержавно-російський шовінізм).

„Більшовик України“ висвітлює життя та революційну боротьбу українських робітників та селян, що перебувають окуповані в Румунії, Польщі та Чехії.

Через це „Більшовик України“ для кожного члена КП(б)У, для кожного комсомольця, для кожного політично-свідомого робітника має величезне політичне значіння.

Прагнучи зробити „Більшовик України“ приступнішим щодо вартості найширшим прошаркам партійних мас, з жовтня ц. р. заводитьсь зменшену передплату на цей журнал.

Окреме число журналу „Більшовик України“ вартє 25 коп.

Таке значне зменшення вартості журналу мусить стати великим сприятливим чинником до збільшення числа передплатників.

Експедиція на Далекий Схід. Щоб вивчити союзні колонізаційні фонди, Народній Комісаріят Земельних Справ України спільно з Всеукраїнським переселенським комітетом організували цього року експедицію на Далекий Схід. Експедиція обслідує окремі райони Далекого Сходу, зокрема ті з них, що своїми природними та економічними умовами найпридатніші для залюднення переселенцями з України.

Експедиції доручено ознайомитися з формами господарювання українців, що переселилися на Далекий Схід минулими роками, визначити перспективи дальшого розвитку їхніх господарств на колфондах, призначених для українських переселенців, і т. ін.

Знахідка в Київській Лаврі. Нещодавно в Київській Лаврі знайшли великий підземний хід, що тягнеться від мітрополітового будинку до Успенської церкви. Край церкви цей хід закручується спіраллю і знову підходить до свого початку. Цей хід викопаний десь у XVI столітті, але на пляні Лаври він з'явився тільки з 80 років минулого століття, коли його випадково відкрили ченці. Хід на пляні має кілька великих комор.

Наслідки Всесоюзного конкурсу на проект будинку нового кіно-театру в м. Києві. Нещодавно Київський крайовий відділ Всеукраїнського фото-кіно-управління оголосив наслідки всесоюзного конкурсу на складання ескізного проекту будинку нового кіно-театру в м. Києві. Жюрі ухвалило дати премії проектам під такими девізами:

I премію — девіз „Освіта“ (1.200 крб.), автор — проф. Н. А. Троцький, архітектори — Гільтер І. А., Зелікман Т. Я. та Козак С. Н. (Ленінград).

II премію — „Зелений провулок“ (800 крб.), автори — техніки Кулагіні С. А. та Г. А. (Москва).

III премію — „13“ (600 крб.), автор — архітектор - мистець Заболотний В. І. (Київ).

IV премію — девіз „Червоний ромб“ (400 крб.), автори — архітектори Фідман В. І. та Коган Д. М. (Москва).

Стан архівної справи на Україні. Основний принцип архівного будівництва — централізація архівної справи. Окремі архіви не є власністю окремих установ, а, як матеріал науково-історичного характеру, мають державне значіння. Вони зберігаються в установах до п'ятирічного терміну, а потім переходять в розпорядження архівних органів. Бо раніше не було архівосховищ, спеціально пристосованих помешкань, бракувало кваліфікованих робітників і т. ін. Громадянська війна на Україні дала можливість розгорнутись архівному будівництву фактично лише 1922—23 р., а тимчасом в РСФРР архівне будівництво почалося з 1918 р.

Архівна сітка поділяється на центральні архіви, крайові, історичні й окружні архівні управління. Центральний архів революції зберігає матеріали, що стосуються підготовки революції до 1917 року, архівні матеріали громадянської війни й т. ін. Крім того, є центральний архів праці, 2 центральні історичні архіви, крайові історичні архіви, а також 40 окремих окружних архівних управлінь.

Українські архіви зберігають 15.600 окремих архівних фондів, що складають до 100.000 лінійних метрів архівних матеріалів. Щоб уявити собі цю кількість, слід лише згадати, що в одному лінійному метрі є від 100 до 150 окремих справ.

Однак, розроблено далеко не всі матеріали, що переходять в українських архівах. З цієї кількості розроблених і описаних матеріалів пристосовано для практичного і наукового використання лише 42%. Тільки впорядкованих, але не описаних матеріалів, — 20% і зовсім неупорядкованих — 38%, а в центральних архівах — ще більше.

За останні 2 роки пророблено і описано значну кількість архівних фондів, але за цей

час до архівних установ надходять нові фонди і процент нерозроблених матеріалів до загальної кількості не зменшується.

Як використовується архівні матеріали, свідчать такі цифри: за два роки видано різним особам і установам 35.000 довідок. В архівних установах працювало за 2 роки понад 1.500 наукових дослідників, відвідало українські архіви за цей час понад 11 тис. наукових робітників, здебільшого істориків. І видано для вивчення або для використання понад 60.000 окремих справ.

Однак, використання окремих архівних матеріалів ще недостатнє. Слід відзначити, що ці матеріали не досить використовують установи для практичної роботи. Проте, в архівах переходяться чимало важливих проєктів, доповідних записок і т. ін., що їх можна з успіхом використати для соціалістичного будівництва. Слід лише згадати, що в одному з архівів знайшли проєкт залізничі Херсон — Джанкой цілком закінчений. Цей проєкт дуже потрібний нині і його можна використати. Таких випадків було чимало.

Як хибу, в роботі архівного апарату слід відзначити, що архіви не мають ще елементарних умов, щоб забезпечити архівні матеріали від загибелі. До цього спричинюється брак коштів, а також брак досвіду і певної системи.

Ук্রেцентрархів висуває такі пропозиції: насамперед, він вважає що в Харкові слід утворити Державний архів, де скупчувалися б матеріали, що стосуються організації радянської влади, а також матеріали радянського будівництва. Крім того, слід утворити кооперативно-господарський архів, де зберігалися б архівні матеріали кооперації і господарських установ. Архів цей слід було б утворити на кошти цих установ. Донбас, що має свою славетну історію революційної боротьби і громадянської війни, повинен мати також окремий історичний архів.

Нарешті стоїть питання про кадр архівних робітників. Досі на архівних робітників дивились справді як на людей, що їх слід „здати в архів“. Тимчасом ця робота вимагає високої кваліфікації і слід чимсь заохочувати кваліфікованих архівних робітників до роботи в архівних установах. Отже, Ук্রেцентрархів пропонує встановити надлишку в 10% до зарплати робітників архівних установ за кожні прослужені 5 років.

Щоб утворити кадри кваліфікованих архівних робітників, слід організувати архівний

технікум і пропустити наявних архівних робітників через кваліфікаційні комісії, що перевірили б їхню кваліфікацію.

Зазначені тут питання були предметом обговорення і позитивного вирішення спеціального засідання ВУЦВК на якому стояла доповідь про роботу Укрцентрархіву.

РСФРР

Новий літературний журнал. В Ленінграді на початку липня відбулася невеличка нарада з участю Максима Горького, на якій обговорювалося справу нового журналу, спеціально для письменників-початківців.

Новий журнал має вийти найближчим часом.

На чолі редакції журналу дав згоду стати М. Горький.

Нова книжкова база. У Ленінграді утворюється нову книжкову базу.

Будування почнеться в поточному будівельному сезоні. На цю справу вже приділено 800 тис. крб.

На допомогу літераторам. Московський комітет ВКП(б) обговорив питання про вищі державні літературні курси. В своїй постанові МК констатував нагрілу потребу організувати ВИШ, що готує літераторів-виробників.

Наркомвнусправ затвердив статут нового товариства сприяння молодим талантам. Завдання товариства — подавати моральну й матеріальну підтримку талановитій молоді, що готує себе до роботи в будь-якій галузі художньої творчості. До товариства, як фундатори, належать т.т. Луначарський, Свідерський, О. Д. Каменева, Оболенський, Пельше, Страуян, Ротштейн, Гусман, Шамардіна й інші. Товариство, крім матеріальної підтримки молодим талантам у всіх мистецтвах, зайиматиме широкі маси з їхніми творами. Товариству надано права утворювати стипендії для талановитої молоді в художніх та художньо-технічних закладах, відкривати установленим порядком театри, кіностудії, вистави й влаштовувати концерти, вистави, видавати журнали, організовувати гастрольні поїздки молодих артистів та музикантів по СРСР і за кордон і т. ін.

30% всіх прибутків товариства відраховуватиметься на посилення державного фонду допомоги молодим талантам і піде в розпо-

рядження спеціальної комісії при Наркомосі РСФРР.

БІЛОРУСЬ

Всесоюзна виставка білоруського мистецтва. В листопаді ц. р. в Москві відкривається Всесоюзна виставка білоруського мистецтва, головним організатором якої є білоруський відділ Комітету мистецтва національностей СРСР при „ГАННІ“. В Білорусі й інших місцях СРСР (напр у Сибіру, де є білорусів до 70 тис. чоловіка) мистецькі і культурні організації зараз проводять велику підготовчу роботу.

На виставці будуть представлені образотворче мистецтво, кіно, театр і музика Білорусії

Наукове т-во вивчення Білорусії. У Ленінграді по навчальних установах вчиться до 3-х тисяч студентів громадян БСРР. Ленінградські вищі наукові установи дадуть білоруській промисловості, сільському господарству і культурним установам не одну сотню спеціалістів. Щоб допомогти майбутнім працівникам на фронті соціалістичного будівництва БСРР, білоруське студентське земляцтво в Ленінграді організувало нещодавно Наукове Т-во вивчення Білорусії. У члени товариства притягнуто студентство, для праці в т-ві запрошено низку наукових робітників білорусів — професорів і доцентів ВМУ. Зараз втягнуто до т-ва понад 30 наукових робітників.

Наступні завдання т-ва: об'єднати усі наукові сили, що бажають працювати над дослідженням Радянської Білорусії, притягнути увагу наукового світу і радянської суспільності до господарчого та культурного будівництва, підготувати кадри наукових робітників для дослідних установ БСРР, допомогти вивченню природи і господарства Радянської Білорусії.

Т-во улаштовує наукові доклади і лекції, друкує в наукових часописах праці, присвячені господарству і культурі БСРР.

Т-во передбачає видавати свій часопис і організувати 3 експедиції по БСРР — для вивчення сільського господарства та селітарного обслідування і по етнографії. Обрано правління т-ва: голова — доцент Дрозд, науковим секретарем — доцент Протасевич.

Катедра етнографії Білоруської Академії Наук на Всебіло-

руський с.-г. виставці. Катедра етнографії БАН має організувати на Всебілоруській с.-г. виставці відділ білоруського народного мистецтва. Народний Комісаріат Освіти так само продемонструє експонати, що будуть відбивати розвиток білоруського народного мистецтва.

Госмистецтво ж має організувати низку різних концертів та вистави деяких білоруських театрів.

П'ятирічка кінофікації Білорусі. Колегія Народного Комісаріату Освіти затвердила п'ятирічний план кінофікації БССР.

П'ятирічкою передбачається випустити Білдержкіноуправлінням 52 містечких кінофільми і 41 культфільм. Випуск кінохроніки передбачено збільшити з 10 до 24 номерів за рік.

На кінець п'ятиріччя у Вітебську накреслено збудувати нову кіно-фабрику, для чого визначено 2.350.000 карб.

Мережу кіно-театрів передбачено розгорнути так, щоб у всіх більш населених пунктах і районах обов'язково був кіно-театр. Кіно-пересувок буде збільшено до 190. У Вітебську і Гомелі будуть відкриті курси на 440 кіно-механіків.

Нові кіно-театри будуть побудовані у Менську, Бобруйську і Орші.

Білоруський другий державний театр. БДТ 2 більшу частину сезону буде в Вітебську. До свого репертуару на новий сезон театр заводять низку нових постанов — оригінальних і перекладних п'єс. Між іншими мають поставити п'єсу Якуба Коласа "Войну до переможного końca".

Мозирський краєвий словник. Мозирський краєзнавець А. Круківський на підставі матеріалів, зібраних Мозирським Краєзнавчим Товариством, уклав Мозирський краєвий словник. Редагує цей словник проф. Бузук.

Асигнування на розробку проєктів будинку міського театру і художнього технікуму. Випущено 10.000 карб. на розробку проєктів будинку міського театру і художнього технікуму в Менську. Будівництва театру передбачають розпочати в 1930 року. Збудування його буде вносити близько 1 мільйон карб. Театр розраховано для постанов опер, балету, та драм.

Репертуар 1-го Білоруського Державного театру на наступний сезон. У репертуар 1-го БДТ на наступний сезон окрім п'єс Кулізіна — "Поміж навалівими", увійшли п'єси: "Соловей" — за повістю Бядулі, нові твори Міровіча, Грамики, Романовича, п'єса Іванова — "Верність" і п'єса Г. Кобеця — "Карусель". Передбачається також постановка оригінального балету "Сон комсомолки", лібрето для якого уклали Семенів і Романович. Музику пише композитор Маркевич. З старих постанов у репертуарі залишено 14 п'єс. Знято з репертуару "Перемога", "Кривая облона", "Панський гайдук", "Совєцький чорт", "Месяць злева".

Вибори нових академіків до БАН. В другій половині червня, під головуванням президента Білоруської Академії Наук проф. Ігнатівського, відбулося засідання Академічної Ради, на якому обрано два нових академіки: проф. Шкацєлова — по катедрі хемії і проф. Василькова — по катедрі ботаніки.

Академік Шкацєлов має 60 друкованих праць, у тім числі понад 30 у с.-г. енциклопедії. Одну працю має на французькій мові.

Академік Васильков посідає катедру ботаніки в Білоруській с.-г. академії. Н. Ю. Васильков організував у Горках ботанічний сад, що є найкращим ботанічним садком у БССР. В цьому саду зібрана вся флора Білорусії і провадиться велика дослідна наукова робота.

Академік Васильков відомий, як один з небагатьох у СРСР теоретиків цитології, має багато наукових праць, в тому числі низку праць з флори Білорусії.

"Життя і побут трудящих поляків у БССР". Белдержкіно закінчує зйомання кіно-картини, що малює життя і побут трудящих поляків у БССР. Знято польські колгоспи, сільради, клуби, школи, педагогічний технікум, дитячий будинок, виборні делегатів на з'їзд трудящих поляків і т. д.

Катедра марксизму і лєнінізму при Білоруській Академії Наук розпочала роботу. Катедра має три основних комісії: діалектичного матеріалізму, лєнінізму і історичного матеріалізму. Катедрою керує академік Вольфсон.

З праць латиської комісії БАН. Латиська комісія Білоруської Академії Наук готує історичний нарис на тему: „Переселення латишів до БСРР і суміжні з нею губернії“. У цьому нарисі будуть висвітлені причини переселення латишів і процес утворення латиських колоній. Автор нарису К. Кшільтер.

З КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКОГО ЖИТТЯ ЗАХОДУ

Данія

Шістдесятіліття Мартіна Андерсена Нексе.

26 червня минуло 60 років Мартінові Андерсену Нексе, одному з найкращих й найпопулярніших письменників Данії. Андерсен Нексе — робітничий письменник. Зміст його творів — це життя і боротьба робітничих кварталів данської столиці Копенгагена, з яких вийшов і він сам. Син бідного муляра, Нексе пройшов сувору школу життя, почавши ще з дитинства заробляти собі хліб. Він був і пастухом і батраком, і чоботарем, і муляром, доки настигли прагнення до знання не допомогло йому остільки підвищити самотужки свою освіту, що він зміг стати учителем в школі. Знайомий вже і раніше з соціалізмом, він входить тут в коло передових людей — революційних діячів, літераторів.

Поїздка по Італії ще більше поширює його світогляд і поглиблює політичну свідомість. Він продовжує свої літературні спроби,

почати ще коли він був муляром, і 1898 р. виходить перша збірка його оповідань під назвою „Тіні“. Це був початок письменницької діяльності Нексе. Він написав ще цілу низку оповідань і романів. Найголовніший його твір — це чотири томово епопея під загальною назвою „Пелле Переможець“.

Цікаву еволюцію пройшов Нексе за всю свою письменницьку діяльність. В перших своїх новелях Нексе малює безрадісне життя бідняків, маленьких трудящих. Він тільки описувач побуту, він не робить ніяких висновків. Але картини цього побуту стільки сумні, що письменник впадає в песимізи. Він не бачить визволу з цього життя. Але Нексе переміг цей настрій, і в пізніших його творах він стає вже дійсним революційним письменником з міцною вірою в перемогу труда, перемогу волі трудящих. В романі „Пелле Переможець“, що має багато автобіографічних рис, можна чітко простежити цей шлях Нексе від песимізму і покори перед долею до віри в перемогу.

Нексе — один з перших чужоземних письменників, що вітав Жовтневу революцію. Він приїздив до СРСР в найтяжчі дні, і наслідком цього з'явилася книга, повна віри в майбутнє Радянського Союзу, під назвою „Назустріч молодому дню“.

Мартіна Андерсена Нексе можна вітати в його ювілей не тільки як видатного і близького нам духом письменника-робітника, але й як одного з найкращих друзів СРСР.

Зміст № 7

	Стор.
Броневський Soldat inconnu — поезія	3
М. Ірчан. Юра Данишук — оповідання	4
А. Калиновський. Дві зустрічі — поезія	12
І. Андрієнко. Таємничі дзвони — уривок з роману	13
Ю. Дорошенко. Напад — поезія	34
Г. Хоткевич. З сім'ї геніїв — уривок	36
М. Сайко. Лежиш і чуєш, як бунтує море — поезія	42
Я. Ковальчук. На лугового метелика — нарис	43
Еміль Золя. Жаба	53
С. Пилипенко. Сучасна жаба — стаття	59
А. Ярмоленко. Масова гумористична література — стаття	63
Бібліографія: В. Заєць, С. Добровольський „Залізний кінь“; Вусатий Гриць, С. Авслендер „Кермуй на північ“, С. Заяцький „Робін Гуд“, В. Матвій-Сибіряк, „Урятували“; А. Ярмоленко, О. Слісаренко „Чорний Ангел“; Ів. Капустянський, З. Бядуля, „Соловей“; Гр. Михай- лець, П. Безрід „Бур'яні“	68
Хроніка	74

ВІД РЕДАКЦІЇ І ВИДАВНИЦТВА

„Плуг“ за серпень-вересень вийде подвійним числом (№ 8—9) збільшеним обсягом, 7—8 друк. аркушів, наприкінці вересня. Додаток до цього (№ 7) числа буде розісланий незабаром.

Щоби уникнути перебоїв у надсиланні журналу, В-во звертається до передплатників з пропозицією вчасно поновити передплату з жовтня місяця.

Рукописи, надіслані до редакції, мають бути передруковані, або чисто й виразно переписані на однім боці паперу. Неухвалені друку рукописи редакція авторам не повертає.

КООПЕРАТИВНЕ ВИДАВНИЧЕ ТОВАРИСТВО ПИСЬМЕННИКІВ
„ПЛУЖАНИН“

НОВІ ВИДАННЯ

- А. Головка — Зелені серцем. Повість з життя молоді.
80 стор. Ціна 50 коп.
- С. Добровольський — Залізний кінь. Повість з сучасного
кубанського життя. Уривки з повісті „Залізний кінь“,
друкувалися в журналі „Плуг“ № 3, 4 і 5. Нині повість
вийшла в повному вигляді. 172 стор. Ціна 1 крб.
- П. Темченко — Дурисвіти. Збірка оповідань. 96 стор.
Ціна 50 коп.
- А. Головка — Пасинки степу. Повість. 2-ге видання.
96 стор. Ціна 50 коп.
- В. Штангей — Образ. Збірка оповідань. 192 стор. Ціна
1 крб.
- М. Дукин — Матіола. Збірка оповідань з життя сіль-
ського вчителства. 80 стор. Ціна 40 коп.
- Ю. Будяк — До великої брами. Дві повісті: „Марина
Копачівна“ та „До великої брами“. 116 стор. Ціна 60 коп.
- М. Ірчан — Біла малпа. Збірка новел з американського
життя. 128 стор. Ціна 75 коп.
- С. Бен — Солодкий світ. Збірка поезій. 64 стор. Ціна
60 коп.
- В. Поліщук — Електричні заграви. Найновіші поезії.
Ціна 75 коп.

ГУМОРИСТИЧНА СЕРІЯ „ВЕСЕЛА КНИЖКА“

- Анатоль Гак — Цукерова коза. Гуморески. 32 стор.
Ціна 15 коп.
- Майк Йогансен — Луб'яне решето. Гуморески. 32 стор.
Ціна 15 коп.
- С. Чмелюв — Пальцем у небо. Гуморески. 32 стор.
Ціна 15 коп.
- П. Нечай — Крисогон. Гуморески. 32 стор. Ціна 15 коп.
- Анатоль Гак — Моя дефектологія. Гуморески. 32 стор.
Ціна 15 коп.
- Ю. Вухналь — Радість поета Козолупенка. Гумо-
рески. 32 стор. Ціна 15 коп.

ДРУКУЮТЬСЯ

- А. Головка — Червоний роман. Повість.

Книжки продаються в усіх книжкових крамницях та кіосках контрагентства Друку

ГУРТОВІ ЗАМОВЛЕННЯ НАДСИЛАТИ НА АДРЕСУ:

Харків, вул. К. Лібкнехта, 31 Видавництво „ПЛУЖАНИН“,